

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΕΧΝΗ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ- ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Πολιτιστικά Τοπία και Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη στην Ελλάδα:
Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Προοπτικές

Αντωνία Νίνη

Επιβλέπων Καθηγητής: Στυλιανός Λεκάκης

Ιούνιος, 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Πολιτιστικά Τοπία και Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη στην Ελλάδα:
Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Προοπτικές

Αντωνία Νίνη

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής: Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Στυλιανός Λεκάκης

Παναγιώτα Πάντζου

Ιούνιος, 2026

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει τον ρόλο των πολιτιστικών τοπίων στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα, εστιάζοντας στη σχέση τους με την τοπική ταυτότητα, τη χωρική μνήμη και την πολιτιστική κληρονομιά. Η μελέτη στηρίζεται σε θεωρητική ανάλυση της σχετικής βιβλιογραφίας και σε πρωτογενή ποσοτική έρευνα με δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο συμπληρώθηκε από 150 άτομα με εμπειρία στην τουριστική βιομηχανία στην Ελλάδα. Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν τη σημασία των πολιτιστικών τοπίων για την τουριστική εμπειρία και εκφράζουν έντονη προτίμηση σε εναλλακτικές και ήπιες μορφές τουρισμού. Παράλληλα, αναδεικνύεται η ανάγκη μετάβασης από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού σε ποιοτικές και βιώσιμες μορφές ανάπτυξης, όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός, οι οποίες μπορούν να ενισχύσουν την τοπική οικονομία χωρίς να υποβαθμίζουν το περιβάλλον και την πολιτιστική φυσιογνωμία των προορισμών. Η εργασία υπογραμμίζει επίσης τη σημασία των ψηφιακών εργαλείων και της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων ως βασικών παραγόντων για τη διαχείριση της επισκεψιμότητας και την ανάδειξη λιγότερο γνωστών περιοχών. Συμπερασματικά, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και ισορροπία ανάμεσα στην αξιοποίηση και την προστασία των πολιτιστικών τοπίων.

Λέξεις - Κλειδιά: πολιτιστικά τοπία, βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, τοπική ταυτότητα, πολιτιστική κληρονομιά, εναλλακτικός τουρισμός, Ελλάδα

ABSTRACT

This study examines the impact of cultural landscapes on sustainable touristic development in Greece, focusing on their relation to local identity and cultural heritage. It is based on a theoretical analysis of the related literature and on primary quantitative research, conducted with a structured questionnaire, filled out by 150 experienced individuals in Greek tourism. The findings suggest that the participants of the survey can recognize the importance of cultural landscapes in the overall touristic experience and express strong preference to alternative and serene types of tourism. Simultaneously, the need to transition from the model of mass tourism to more qualitative and sustainable forms of development, such as cultural tourism, agritourism, and ecotourism is becoming increasingly evident. These forms can support local economy without impairing the environment and the destination's cultural identity. Additionally, the impact of digital tools and participation of local communities, as fundamental factors on managing the number of visitors and on promoting areas not widely known, is prevalent in this survey. In conclusion, sustainable tourism development requires long-term planning, differentiation of the touristic product and balance between utilization and protection of cultural landscapes.

Keywords: cultural landscapes, sustainable touristic development, local identity, cultural heritage, alternative tourism, Greece

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ABSTRACT.....	2
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	8
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	8
1.1 Ερευνητική προσέγγιση	8
1.2 Μέθοδος συλλογής δεδομένων	8
1.3 Δείγμα της έρευνας	9
1.4 Μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων	10
1.5 Περιορισμοί.....	10
1.6 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	12
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	12
2.1 Η έννοια των πολιτιστικών τοπίων	12
2.2 Ταυτότητα τόπου και χωρική μνήμη.....	14
2.3 Πολιτιστική κληρονομιά και τοπίο	15
2.4 Θεωρίες βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	22
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΩΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΠΟΡΟΣ	22
3.1 Η σχέση πολιτιστικού τοπίου και τουρισμού.....	22
3.2 Πολιτιστικός τουρισμός και τοπική ανάπτυξη.....	25
3.3 Ο ρόλος των τοπικών κοινοτήτων στη διαχείριση και αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	33
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	33
4.1 Μετάβαση από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού σε ποιοτικές μορφές ανάπτυξης ..	33
4.2 Ήπιες μορφές τουρισμού στο πλαίσιο των μελετών περίπτωσης και ο ρόλος τους στη βιώσιμη ανάπτυξη	38
4.3 Ψηφιακά εργαλεία και νέες πρακτικές στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	45

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	45
5.1 Η έννοια του πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο	45
5.2 Μελέτες περίπτωσης: Μετέωρα, Μονεμβασιά και Κυκλάδες	48
5.2.1 Τα Μετέωρα ως πολιτιστικό τοπίο: τουριστική ανάπτυξη, πιέσεις και προοπτικές βιωσιμότητας	49
5.2.2 Η Μονεμβασιά ως πολιτιστικό τοπίο: αυθεντικότητα, τουριστική ανάπτυξη και μετασχηματισμός του χώρου	52
5.2.3 Οι Κυκλάδες ως πολιτιστικό τοπίο: υπερτουρισμός, μετασχηματισμός και προκλήσεις βιωσιμότητας	55
5.3 Προκλήσεις και ζητήματα διαχείρισης: υπερτουρισμός, προστασία μνημείων και βιώσιμη ανάπτυξη	59
5.3.1 Υπερτουρισμός: έννοια, εκφάνσεις και επιπτώσεις	60
5.3.2 Προστασία μνημείων και πολιτιστικής κληρονομιάς	63
5.3.3 Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη: ανάγκη και προοπτικές	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	70
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	70
ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	77
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	80
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	81
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	83
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	91
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	91

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τουριστική ανάπτυξη αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες της οικονομίας στην Ελλάδα, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό την κοινωνική, πολιτιστική και περιβαλλοντική διάσταση του χώρου. Ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες, η έντονη τουριστική δραστηριότητα έχει συμβάλει καθοριστικά στην οικονομική ενίσχυση πολλών περιοχών, παράλληλα όμως έχει δημιουργήσει σημαντικές πιέσεις στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους.¹ Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται ολοένα και περισσότερο η ανάγκη για τη μετάβαση σε ένα πιο βιώσιμο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης, το οποίο θα διασφαλίζει την ισορροπία μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στο επίκεντρο αυτής της συζήτησης βρίσκονται τα πολιτιστικά τοπία, τα οποία αποτελούν σύνθετες χωρικές οντότητες όπου συνυπάρχουν φυσικά στοιχεία, ανθρώπινες παρεμβάσεις και πολιτισμικές εκφράσεις.² Τα πολιτιστικά τοπία δεν περιορίζονται μόνο σε μνημεία ή αρχαιολογικούς χώρους, αλλά περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα στοιχείων που προκύπτουν από τη διαχρονική αλληλεπίδραση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος, αποτυπώνοντας την ιστορική εξέλιξη, τις παραγωγικές δραστηριότητες και τις πολιτισμικές πρακτικές ενός τόπου, όπως παραδοσιακοί οικισμοί, αγροτικά τοπία και ιστορικές διαδρομές. Ως εκ τούτου, αποτελούν φορείς ταυτότητας και συλλογικής μνήμης, ενώ παράλληλα λειτουργούν ως σημαντικοί πόροι για την ανάπτυξη του τουρισμού.

Η αυξανόμενη σημασία των πολιτιστικών τοπίων στον τουρισμό συνδέεται με τις μεταβαλλόμενες προτιμήσεις των επισκεπτών, οι οποίοι αναζητούν ολοένα και περισσότερο αυθεντικές και βιωματικές εμπειρίες.³ Η τάση αυτή οδηγεί σε μια σταδιακή μετατόπιση από το παραδοσιακό μοντέλο του μαζικού τουρισμού προς πιο εξειδικευμένες και ποιοτικές μορφές, όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός και ο αγροτουρισμός. Στο πλαίσιο αυτό, τα πολιτιστικά τοπία μπορούν να λειτουργήσουν ως βασικοί άξονες διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος, συμβάλλοντας στη δημιουργία μιας πιο ισορροπημένης και βιώσιμης ανάπτυξης.⁴

¹ Νάζου, Νικολακάκης και Τζανάκης, 2022, σ.261

² Πούλιος και Τουλούπα, 2020, σ.452

³ Φέστας, 2019, σ.36

⁴ Λάππα, 2016, σ.132

Ωστόσο, η τουριστική αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων συνοδεύεται από σημαντικές προκλήσεις. Η αυξημένη επισκεψιμότητα μπορεί να οδηγήσει σε φαινόμενα υπερτουρισμού, περιβαλλοντικής υποβάθμισης και αλλοίωσης της πολιτιστικής ταυτότητας, ιδιαίτερα σε περιοχές με υψηλή συγκέντρωση τουριστικής δραστηριότητας. Η ανάγκη προστασίας των τοπίων αυτών, σε συνδυασμό με τη διατήρηση της αυθεντικότητάς τους, καθιστά απαραίτητη την υιοθέτηση ολοκληρωμένων στρατηγικών διαχείρισης και σχεδιασμού, όπως αναδεικνύεται και σε αναγνωρισμένα πολιτιστικά τοπία, όπως το Ζαγόρι, το οποίο έχει ήδη χαρακτηριστεί και προστατεύεται ως τέτοιο.⁵

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της έννοιας των πολιτιστικών τοπίων και η ανάδειξη του ρόλου τους στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Ειδικότερα, επιδιώκεται η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα πολιτιστικά τοπία μπορούν να λειτουργήσουν ως αναπτυξιακοί πόροι, καθώς και η ανάλυση των προοπτικών και των προκλήσεων που προκύπτουν από την τουριστική τους αξιοποίηση.

Στο πλαίσιο αυτό, η εργασία εξετάζει τη θεωρητική προσέγγιση με την εμπειρική διεύρυνση, αξιοποιώντας τα αποτελέσματα πρωτογενούς έρευνας που πραγματοποιήθηκε μέσω δομημένου ερωτηματολογίου σε δείγμα επισκεπτών. Η έρευνα αυτή εστιάζει στις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις προτιμήσεις των τουριστών αναφορικά με τα πολιτιστικά τοπία και τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, συμβάλλοντας στην κατανόηση των σύγχρονων τάσεων της τουριστικής ζήτησης.

Η εργασία οργανώνεται σε έξι βασικά κεφάλαια. Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας, με αναφορά στη χρήση ποσοτικής προσέγγισης και δομημένου ερωτηματολογίου. Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσεται το θεωρητικό πλαίσιο, με έμφαση στην έννοια των πολιτιστικών τοπίων, τη σχέση τους με την πολιτιστική κληρονομιά και την σύνδεσή τους με την ταυτότητα του τόπου. Έπειτα, στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται τα πολιτιστικά τοπία ως αναπτυξιακοί πόροι, αναλύοντας τη σχέση τους με τον τουρισμό, την τοπική ανάπτυξη και τον ρόλο των τοπικών κοινοτήτων. Ακολούθως, στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται οι προοπτικές του ελληνικού τουρισμού, δίνοντας έμφαση στη μετάβαση από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού σε πιο βιώσιμες μορφές ανάπτυξης και στην υιοθέτηση νέων πρακτικών. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται μελέτες περίπτωσης από

⁵ ICOMOS, 2023, σ.19-20

τον ελληνικό χώρο, όπως τα Μετέωρα, οι Κυκλάδες και η Μονεμβασία, με έμφαση στις προκλήσεις και τα ζητήματα διαχείρισης. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και ο σχολιασμός τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

1.1 Ερευνητική προσέγγιση

Η παρούσα εργασία βασίζεται σε έναν συνδυασμό θεωρητικής και εμπειρικής προσέγγισης, με στόχο τη διερεύνηση του ρόλου των πολιτιστικών τοπίων στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη στον ελληνικό χώρο. Σε θεωρητικό επίπεδο, αξιοποιήθηκε η διεθνής και ελληνική βιβλιογραφία προκειμένου να αναλυθούν βασικές έννοιες, όπως τα πολιτιστικά τοπία, η τοπική ταυτότητα, η χωρική μνήμη και η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Η θεωρητική αυτή βάση αποτέλεσε το πλαίσιο για τη διαμόρφωση των ερευνητικών ερωτημάτων και της εμπειρικής διερεύνησης.

Σε εμπειρικό επίπεδο, επιλέχθηκε η ποσοτική ερευνητική προσέγγιση, μέσω της χρήσης δομημένου ερωτηματολογίου. Η επιλογή της ποσοτικής μεθόδου κρίθηκε κατάλληλη, καθώς επιτρέπει τη συλλογή δεδομένων από μεγαλύτερο αριθμό συμμετεχόντων και τη συστηματική καταγραφή των στάσεων, αντιλήψεων και προτιμήσεων των επισκεπτών. Παράλληλα, η ποσοτική προσέγγιση διευκολύνει την ανάδειξη γενικών τάσεων και προτύπων, τα οποία μπορούν να συνδεθούν με το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας.

1.2 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο σχεδιάστηκε και διανεμήθηκε μέσω της πλατφόρμας Google Forms. Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε κυρίως κλειστού τύπου ερωτήσεις, οι οποίες επιτρέπουν τη στατική επεξεργασία των απαντήσεων και την περιγραφική σύγκριση μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών συμμετεχόντων.

Οι ερωτήσεις διαμορφώθηκαν με βάση τους στόχους της έρευνας και τη σχετική βιβλιογραφία, καλύπτοντας θεματικές όπως: τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, την

ταξιδιωτική εμπειρία στην Ελλάδα, την σημασία των πολιτιστικών τοπίων στην επιλογή προορισμού, τις αντιλήψεις για τις επιπτώσεις του τουρισμού, τη στάση απέναντι στη βιωσιμότητα και τις ήπιες μορφές τουρισμού και την αντίληψη για τον ρόλο των τοπικών κοινοτήτων.

Για την μέτρηση των στάσεων και των αντιλήψεων χρησιμοποιήθηκε κλίμακα Likert πέντε βαθμίδων (1-5), η οποία επιτρέπει την αποτύπωση του βαθμού συμφωνίας ή σημασίας. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, προκειμένου να καταγραφούν οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων σε συγκεκριμένα ζητήματα.

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω διαδικτυακής διανομής του ερωτηματολογίου, αξιοποιώντας ψηφιακά εργαλεία και πλατφόρμες. Η επιλογή της διαδικτυακής μεθόδου κρίθηκε κατάλληλη, καθώς επιτρέπει την ταχεία διάδοση του ερωτηματολογίου και τη συμμετοχή μεγαλύτερου αριθμού ατόμων από διαφορετικές περιοχές.

Η δομή του ερωτηματολογίου σχεδιάστηκε με τρόπο ώστε να είναι σαφής, κατανοητή και εύκολη στη συμπλήρωση, προκειμένου να διασφαλιστεί η αξιοπιστία των απαντήσεων και η συμμετοχή μεγαλύτερου αριθμού ατόμων.

1.3 Δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 150 άτομα, τα οποία έχουν ταξιδέψει για τουρισμό στην Ελλάδα. Η επιλογή των συμμετεχόντων πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της μη πιθανοθεωρητικής δειγματοληψίας ευκολίας, καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα πρόσβασης σε πλήρως τυχαίο και αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού.⁶ Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε ηλεκτρονικά μέσω διαδικτυακών πλατφορμών και μέσων κοινωνικής δικτύωσης, γεγονός που διευκόλυνε τη γρήγορη συλλογή δεδομένων από άτομα με εμπειρία ταξιδιού. Η έρευνα απευθύνεται σε άτομα που έχουν επισκεφθεί κάποιο προορισμό της Ελλάδας ως τουρίστες, με στόχο την καταγραφή των στάσεων, των αντιλήψεων και των προτιμήσεών τους σχετικά με τα πολιτιστικά τοπία και τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Το δείγμα περιλαμβάνει άτομα διαφορετικών ηλικιακών ομάδων, με μεγαλύτερη συμμετοχή στις ηλικίες 18-35 ετών, γεγονός που αντανάκλα τη μεγαλύτερη χρήση ψηφιακών μέσων για

⁶ EBSCO, 2024

τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Όσον αφορά το φύλο, παρατηρείται συμμετοχή τόσο ανδρών όσο και γυναικών, με ελαφρώς μεγαλύτερη παρουσία γυναικών. Σε επίπεδο εκπαίδευσης, σημαντικό ποσοστό των συμμετεχόντων διαθέτει ανώτερη εκπαίδευση, γεγονός που ενδέχεται να επηρεάζει την ευαισθητοποίηση σε ζητήματα βιωσιμότητας.

Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι το 97,7% των συμμετεχόντων έχει ταξιδέψει στην Ελλάδα, γεγονός που καθιστά το δείγμα κατάλληλο για τη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων.

1.4 Μέθοδοι ανάλυσης δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με περιγραφική στατιστική, ώστε να παρουσιαστούν οι συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων. Τα αποτελέσματα αποτυπώθηκαν σε γραφήματα, τα οποία αξιοποιούνται στα επόμενα κεφάλαια για την παρουσίαση και ερμηνεία των ευρημάτων.

1.5 Περιορισμοί

Η παρούσα έρευνα παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς, οι οποίοι πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Καταρχάς, το δείγμα, αν και επαρκές για τις ανάγκες της μελέτης, δεν μπορεί να θεωρηθεί πλήρως αντιπροσωπευτικό του συνόλου του πληθυσμού, καθώς η επιλογή των συμμετεχόντων έγινε με μη πιθανοθεωρητική δειγματοληψία ευκολίας.

Επιπλέον, η χρήση αποκλειστικά ποσοτικής μεθόδου και δομημένου ερωτηματολογίου περιορίζει την δυνατότητα εις βάθος διερεύνησης των στάσεων και κινήτρων των συμμετεχόντων. Ως εκ τούτου, τα συμπεράσματα της έρευνας βασίζονται κυρίως στην περιγραφική και συγκριτική ανάλυση των απαντήσεων και δεν αποτυπώνουν πλήρως την πολυπλοκότητα των αντιλήψεων των ερωτηθέντων. Τα δεδομένα βασίζονται επίσης σε αυτοαναφερόμενες απαντήσεις, οι οποίες ενδέχεται να επηρεάζονται από κοινωνικά επιθυμητές στάσεις. Τέλος, η έρευνα επικεντρώνεται στην ελληνική πραγματικότητα, γεγονός που περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων σε διαφορετικά πλαίσια.

1.6 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας τηρήθηκαν βασικές αρχές ηθικής και δεοντολογίας. Οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας, τη χρήση των δεδομένων αποκλειστικά για ακαδημαϊκούς σκοπούς και τον ανώνυμο χαρακτήρα της συμμετοχής τους. Η συμμετοχή ήταν απολύτως εθελοντική και οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή. Δεν συλλέχθηκαν προσωπικά αναγνωρίσιμα στοιχεία, ώστε να διασφαλιστεί η εμπιστευτικότητα και η προστασία των δεδομένων.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Η έννοια των πολιτιστικών τοπίων

Η έννοια του πολιτιστικού τοπίου αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα θεωρητικά εργαλεία στη σύγχρονη μελέτη της πολιτισμικής κληρονομιάς και της σχέσης μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τον ορισμό της UNESCO, τα πολιτιστικά τοπία αποτελούν «κοινά δημιουργήματα του ανθρώπου και της φύσης», τα οποία αποτυπώνουν τη διαχρονική αλληλεπίδραση μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος και ανθρώπινης δραστηριότητας.⁷ Το πολιτιστικό τοπίο, επομένως, δεν αναφέρεται απλώς σε ένα φυσικό ή γεωγραφικό περιβάλλον, αλλά σε έναν σύνθετο χώρο όπου συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν φυσικά στοιχεία, ανθρώπινες δραστηριότητες και πολιτισμικές πρακτικές,⁸ τις κοινωνικές αξίες και τις οικονομικές δραστηριότητες των ανθρώπινων κοινοτήτων που το κατοικούν και το διαμορφώνουν.

Η έννοια του πολιτιστικού τοπίου άρχισε να αναπτύσσεται συστηματικά στο πεδίο της γεωγραφίας και των πολιτισμικών σπουδών κατά τον 20ό αιώνα.⁹ Οι πρώτες θεωρητικές προσεγγίσεις τόνιζαν ότι το τοπίο αποτελεί προϊόν της ανθρώπινης παρέμβασης στη φύση, καθώς οι κοινωνίες διαμορφώνουν το φυσικό περιβάλλον σύμφωνα με τις ανάγκες, τις οικονομικές δραστηριότητες και τις πολιτισμικές τους αντιλήψεις. Με την πάροδο του χρόνου, η έννοια αυτή εξελίχθηκε, ώστε να συμπεριλάβει όχι μόνο τις υλικές μεταβολές του χώρου, αλλά και τις συμβολικές και πολιτισμικές διαστάσεις που αποδίδονται στο τοπίο.

Σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση της έννοιας των πολιτιστικών τοπίων διαδραμάτισε η UNESCO, η οποία το 1992 αναγνώρισε επίσημα τα πολιτιστικά τοπία ως κατηγορία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.¹⁰ Στο πλαίσιο αυτό, τα πολιτιστικά τοπία ορίζονται ως περιοχές που αντιπροσωπεύουν τη συνδυασμένη δράση της φύσης και του ανθρώπου και

⁷ UNESCO, 2014, σ.3-4

⁸ Loukaki, 1997, σ.308-309

⁹ Λουκάκη και Πλάντζος, 2018, σ.68

¹⁰ Brumann and Gfeller, 2022, σ.149

αποτελούν έκφραση της μακροχρόνιας αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπινων κοινωνιών και φυσικού περιβάλλοντος. Η αναγνώριση αυτή συνέβαλε σημαντικά στη διεύρυνση της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς μετατόπισε το ενδιαφέρον από τα μεμονωμένα μνημεία προς ευρύτερα χωρικά σύνολα που περιλαμβάνουν φυσικά, ορισμένα αρχιτεκτονικά και κοινωνικά στοιχεία.

Τα πολιτιστικά τοπία δεν αποτελούν ομοιογενείς οντότητες, αλλά διακρίνονται σε διαφορετικές κατηγορίες, ανάλογα με τον τρόπο διαμόρφωσης και εξέλιξής τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις πρόκειται για αγροτικά τοπία που διαμορφώθηκαν μέσα από παραδοσιακές μορφές καλλιέργειας και χρήσης γης, ενώ σε άλλες περιπτώσεις περιλαμβάνουν ιστορικούς οικισμούς, θρησκευτικά κέντρα ή περιοχές με ιδιαίτερη πολιτιστική σημασία. Σε κάθε περίπτωση, το πολιτιστικό τοπίο αποτελεί ένα δυναμικό σύστημα, το οποίο μεταβάλλεται συνεχώς μέσα από τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στον χώρο.

Παράλληλα, η έννοια του πολιτιστικού τοπίου συνδέεται στενά με τη διαμόρφωση της ταυτότητας του τόπου.¹¹ Οι τόποι αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για τις τοπικές κοινωνίες όχι μόνο λόγω των φυσικών χαρακτηριστικών τους, αλλά και λόγω των ιστορικών εμπειριών, των μνημών και των πολιτισμικών πρακτικών που συνδέονται με αυτούς.¹² Η έννοια της χωρικής μνήμης αναφέρεται ακριβώς σε αυτή τη σχέση μεταξύ ανθρώπων και τόπων, καθώς οι χώροι λειτουργούν ως φορείς μνήμης και πολιτισμικών αφηγήσεων που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, τα πολιτιστικά τοπία συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας και της πολιτισμικής συνέχειας των κοινωνιών, καθώς, σε σύγκριση με άλλες κατηγορίες πολιτιστικής κληρονομιάς, ενσωματώνουν τόσο υλικά όσο και άυλα στοιχεία και αποτυπώνουν τη ζωντανή και εξελισσόμενη σχέση του ανθρώπου με τον χώρο.

Στις σύγχρονες προσεγγίσεις της βιώσιμης ανάπτυξης, τα πολιτιστικά τοπία αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς πόρους για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των περιοχών όπου βρίσκονται.¹³ Η αξιοποίησή τους στον τομέα του τουρισμού έχει αναδειχθεί ως μια σημαντική δυνατότητα για την ενίσχυση των τοπικών οικονομιών, ιδιαίτερα σε περιοχές με πλούσια πολιτισμική κληρονομιά. Ωστόσο, η τουριστική

¹¹ Taylor and Lennon, 2011, σ.537-540

¹² Loukaki, 1997, σ.308

¹³ Ceccarelli and Rössler, 2022, σ.5-9

ανάπτυξη μπορεί να δημιουργήσει και προκλήσεις, όπως η υπερβολική τουριστική πίεση, η αλλοίωση του τοπίου και η εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Για τον λόγο αυτό, οι σύγχρονες προσεγγίσεις δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη βιώσιμη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων. Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη επιδιώκει να εξισορροπήσει την οικονομική αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων με την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.¹⁴ Παράλληλα, αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η σημασία της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων στη διαδικασία διαχείρισης και αξιοποίησης των πολιτιστικών τοπίων, καθώς οι ίδιες αποτελούν βασικούς φορείς της πολιτισμικής μνήμης και της τοπικής ταυτότητας.

2.2 Ταυτότητα τόπου και χωρική μνήμη

Η έννοια της ταυτότητας του τόπου αποτελεί βασικό στοιχείο για την κατανόηση της σχέσης μεταξύ κοινωνιών και χώρου. Οι τόποι δεν αποτελούν απλώς γεωγραφικές τοποθεσίες, αλλά χώρους που αποκτούν νόημα μέσα από τις εμπειρίες, τις μνήμες και τις πολιτισμικές πρακτικές των ανθρώπων που τους κατοικούν ή τους επισκέπτονται. Η ταυτότητα του τόπου διαμορφώνεται μέσα από ιστορικές διαδικασίες και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις, οι οποίες συνδέουν το φυσικό περιβάλλον με την ανθρώπινη δραστηριότητα και τη συλλογική μνήμη.¹⁵

Στο πλαίσιο αυτό, το πολιτιστικό τοπίο λειτουργεί ως φορέας πολιτισμικών νοημάτων και συμβολισμών. Τα στοιχεία που το συνθέτουν, όπως τα μνημεία, οι παραδοσιακοί οικισμοί, οι αγροτικές καλλιέργειες ή τα φυσικά χαρακτηριστικά του χώρου, συνδέονται με ιστορικές αφηγήσεις και κοινωνικές πρακτικές που έχουν διαμορφώσει τη συλλογική ταυτότητα των τοπικών κοινοτήτων. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, το τοπίο μετατρέπεται σε έναν χώρο μνήμης, όπου αποτυπώνονται οι εμπειρίες και οι αξίες των κοινωνιών που το δημιούργησαν.

Η έννοια της χωρικής μνήμης αναφέρεται ακριβώς σε αυτή τη σύνδεση μεταξύ τόπου και συλλογικής εμπειρίας. Οι τόποι λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για τις κοινωνίες, καθώς διατηρούν μνήμες γεγονότων, ιστορικών περιόδων και πολιτισμικών πρακτικών. Μέσα από την επανάληψη κοινωνικών δραστηριοτήτων, όπως θρησκευτικές τελετές, τοπικές γιορτές ή

¹⁴ Biks, et all., 1988, σ.312

¹⁵ Loukaki, 2022, σ.43

παραδοσιακές μορφές παραγωγής, οι κοινότητες διατηρούν και ανανεώνουν τη σχέση τους με το τοπίο.

Στην περίπτωση των πολιτιστικών τοπίων, η χωρική μνήμη αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς τα τοπία αποτελούν ζωντανές μαρτυρίες της ιστορικής συνέχειας των κοινωνιών. Οι μεταβολές που συμβαίνουν στο τοπίο, είτε λόγω οικονομικής ανάπτυξης είτε λόγω τουριστικής δραστηριότητας, μπορούν να επηρεάσουν σημαντικά αυτή τη σχέση μεταξύ ανθρώπων και τόπου.¹⁶ Για τον λόγο αυτό, η διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων πρέπει να λαμβάνει υπόψη όχι μόνο την προστασία των φυσικών και αρχιτεκτονικών στοιχείων, αλλά και τη διατήρηση των κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών που συνδέονται με αυτά.

Παράλληλα, η έννοια της ταυτότητας του τόπου συνδέεται στενά με τη σύγχρονη συζήτηση για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Οι περιοχές με ισχυρή πολιτισμική ταυτότητα μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς πόρους για την ανάπτυξη μορφών πολιτιστικού τουρισμού που βασίζονται στην αυθεντικότητα και στην ανάδειξη της τοπικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η τουριστική ανάπτυξη μπορεί επίσης να δημιουργήσει κινδύνους αλλοίωσης της ταυτότητας του τόπου, ιδιαίτερα όταν οδηγεί σε υπερβολική εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στο πλαίσιο αυτό, η προστασία της ταυτότητας του τόπου και της χωρικής μνήμης αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για τη βιώσιμη αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων. Η ενεργός συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στη διαχείριση του τοπίου, καθώς και η ενσωμάτωση των τοπικών γνώσεων και παραδόσεων στις πολιτικές ανάπτυξης, μπορούν να συμβάλουν στη διατήρηση της πολιτισμικής αυθεντικότητας και στη δημιουργία πιο βιώσιμων μορφών τουρισμού.

2.3 Πολιτιστική κληρονομιά και τοπίο

Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει διευρυνθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, περιλαμβάνοντας όχι μόνο μεμονωμένα μνημεία και ιστορικά κτίρια, αλλά και ευρύτερα σύνολα που αποτυπώνουν τη διαχρονική σχέση μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό, το τοπίο αναγνωρίζεται πλέον ως βασική διάσταση της πολιτιστικής

¹⁶ Fainstein, 2012, σ.105

κληρονομιάς, καθώς ενσωματώνει τόσο υλικά όσο και άυλα στοιχεία που αντανakλούν την ιστορική εξέλιξη και τις πολιτισμικές πρακτικές των κοινωνιών. Η σύνδεση μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και τοπίου αποτελεί κεντρικό ζήτημα στη σύγχρονη θεωρία και πρακτική της πολιτιστικής διαχείρισης, καθώς αναδεικνύει την ανάγκη για ολιστικές προσεγγίσεις που λαμβάνουν υπόψη την πολυπλοκότητα των χωρικών και κοινωνικών σχέσεων.¹⁷

Παραδοσιακά, η πολιτιστική κληρονομιά αντιμετωπιζόταν κυρίως ως ένα σύνολο υλικών αντικειμένων, όπως αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία και έργα τέχνης, τα οποία έπρεπε να προστατευθούν και να διατηρηθούν. Ωστόσο, η σύγχρονη προσέγγιση αναγνωρίζει ότι η κληρονομιά δεν περιορίζεται σε απομονωμένα στοιχεία, αλλά περιλαμβάνει και το ευρύτερο περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτά εντάσσονται. Το τοπίο, ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ φυσικών και ανθρώπινων παραγόντων, αποτελεί ένα δυναμικό σύστημα που εξελίσσεται στο χρόνο και αντανakλά τις αλλαγές στις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες.

Η αναγνώριση του τοπίου ως μορφής πολιτιστικής κληρονομιάς συνδέεται στενά με τις διεθνείς εξελίξεις στον τομέα της προστασίας της κληρονομιάς. Η υιοθέτηση της έννοιας των πολιτιστικών τοπίων από διεθνείς οργανισμούς συνέβαλε στην ανάδειξη της σημασίας των χωρικών συνόλων που συνδυάζουν φυσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Στο πλαίσιο αυτό, το τοπίο αντιμετωπίζεται όχι μόνο ως αισθητικό ή περιβαλλοντικό στοιχείο, αλλά ως φορέας ιστορικών και πολιτισμικών αξιών που συνδέονται με την ταυτότητα των κοινωνιών.¹⁸

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία περιλαμβάνει πρακτικές, εκφράσεις, γνώσεις και δεξιότητες που μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Η άυλη κληρονομιά συνδέεται άμεσα με το τοπίο, καθώς πολλές από τις πολιτισμικές πρακτικές εκδηλώνονται σε συγκεκριμένους χώρους και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας τους. Παραδείγματα αποτελούν οι παραδοσιακές γεωργικές δραστηριότητες, οι τοπικές γιορτές και τα έθιμα, τα οποία όχι μόνο διατηρούν τη μνήμη του παρελθόντος, αλλά και συμβάλλουν στη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας των τοπικών κοινοτήτων.¹⁹

¹⁷ Loukaki, 1997, σ.321

¹⁸ Karagiannis and Kontogeorgopoulos, 2021, σ.184

¹⁹ Ντρέγκα, 2014

Το τοπίο μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικός πόρος για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, ιδιαίτερα μέσω του τουρισμού. Η ανάδειξη και αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων προσφέρει δυνατότητες για την ανάπτυξη μορφών πολιτιστικού τουρισμού που βασίζονται στην αυθεντικότητα και στην ανάδειξη της τοπικής ιδιαιτερότητας.²⁰ Παράλληλα, η ενσωμάτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς στις στρατηγικές ανάπτυξης μπορεί να συμβάλει στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας.²¹

Ωστόσο, η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο του τουρισμού συνοδεύεται και από σημαντικές προκλήσεις. Η αυξημένη τουριστική δραστηριότητα μπορεί να οδηγήσει σε φαινόμενα υπερτουρισμού, τα οποία επιβαρύνουν το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα ζωής των τοπικών κοινοτήτων. Επιπλέον, η εμπορευματοποίηση της κληρονομιάς ενδέχεται να οδηγήσει σε αλλοίωση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και σε απώλεια της αυθεντικότητας του τοπίου. Σε αυτό το πλαίσιο, αναδεικνύεται η ανάγκη για ισορροπημένες πολιτικές διαχείρισης που θα συνδυάζουν την προστασία της κληρονομιάς με την ανάπτυξη.²²

Η σύγχρονη προσέγγιση της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της ολοκληρωμένης διαχείρισης του τοπίου. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στην αναγνώριση του τοπίου ως ενιαίου συστήματος, στο οποίο αλληλεπιδρούν φυσικοί, πολιτισμικοί και κοινωνικοί παράγοντες. Στο πλαίσιο αυτό, η προστασία της κληρονομιάς δεν περιορίζεται στη διατήρηση μεμονωμένων στοιχείων, αλλά επεκτείνεται στη διαχείριση των διαδικασιών που διαμορφώνουν το τοπίο. Η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων, η συνεργασία μεταξύ διαφορετικών φορέων και η ενσωμάτωση της τοπικής γνώσης αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχία αυτής της προσέγγισης.²³

Παράλληλα, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς συνδέεται όλο και περισσότερο με ζητήματα ταυτότητας, βιωσιμότητας και κοινωνικής συνοχής. Η διατήρηση της κληρονομιάς δεν αφορά μόνο το παρελθόν, αλλά και το παρόν και το μέλλον των κοινωνιών, καθώς συμβάλλει στη διαμόρφωση βιώσιμων προτύπων ανάπτυξης και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Μέσα από την ανάδειξη των πολιτιστικών τοπίων, οι κοινωνίες μπορούν

²⁰ Turner, 2017, σ.19-22

²¹ Loukaki, 2022, σ.143

²² Πάτσης, 2020, σ.28

²³ Ντρέγκα, 2014

να αναπτύξουν στρατηγικές που αξιοποιούν το πολιτισμικό τους κεφάλαιο, διατηρώντας παράλληλα την ιδιαίτερη φυσιογνωμία και την πολιτισμική τους ταυτότητα.

Συνοψίζοντας, η σχέση μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και τοπίου αποτελεί βασικό στοιχείο για την κατανόηση των σύγχρονων προσεγγίσεων στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της βιώσιμης ανάπτυξης. Η αναγνώριση του τοπίου ως φορέα πολιτισμικών αξιών και ως δυναμικού συστήματος που εξελίσσεται στο χρόνο καθιστά αναγκαία την υιοθέτηση ολιστικών και συμμετοχικών προσεγγίσεων διαχείρισης. Μέσα από αυτές τις προσεγγίσεις, είναι δυνατόν να επιτευχθεί η ισορροπία μεταξύ προστασίας και αξιοποίησης, συμβάλλοντας στη βιώσιμη ανάπτυξη και στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς.²⁴

2.4 Θεωρίες βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης

Η έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης έχει αναδειχθεί τις τελευταίες δεκαετίες ως βασικό θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο για τη διαχείριση του τουρισμού, ιδιαίτερα σε περιοχές με έντονη πολιτιστική και περιβαλλοντική αξία. Η ανάγκη για μια πιο ισορροπημένη προσέγγιση στην τουριστική ανάπτυξη προέκυψε ως απάντηση στις αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, όπως η περιβαλλοντική υποβάθμιση, η αλλοίωση της πολιτιστικής ταυτότητας και η κοινωνική ανισότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη επιδιώκει να εξασφαλίσει την αρμονική συνύπαρξη οικονομικής ανάπτυξης, περιβαλλοντικής προστασίας και κοινωνικής συνοχής.²⁵

Η θεωρητική βάση της βιώσιμης ανάπτυξης διαμορφώθηκε αρχικά στο ευρύτερο πεδίο της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος, με έμφαση στην κάλυψη των αναγκών του παρόντος χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες. Η εφαρμογή αυτής της αρχής στον τομέα του τουρισμού οδήγησε στη διαμόρφωση της έννοιας της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, η οποία περιλαμβάνει τρεις βασικές διαστάσεις: την οικονομική, την περιβαλλοντική και την κοινωνικοπολιτισμική.

Η οικονομική διάσταση της βιωσιμότητας αφορά τη δυνατότητα του τουρισμού να συμβάλλει στην ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών, δημιουργώντας εισόδημα και θέσεις εργασίας.

²⁴ Λούπα, 2009, σ.340

²⁵ Παπαθεοδώρου και Χριστοφάκης

Ωστόσο, η οικονομική ανάπτυξη δεν πρέπει να επιτυγχάνεται εις βάρος των άλλων διαστάσεων της βιωσιμότητας. Η εξάρτηση από τον τουρισμό μπορεί να οδηγήσει σε μονοδιάστατες οικονομικές δομές, οι οποίες είναι ευάλωτες σε εξωτερικές κρίσεις, όπως οικονομικές υφέσεις ή μεταβολές στη ζήτηση. Για τον λόγο αυτό, οι σύγχρονες προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και στην ενίσχυση τοπικών μορφών οικονομικής δραστηριότητας.²⁶

Η περιβαλλοντική διάσταση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης επικεντρώνεται στην προστασία των φυσικών πόρων και των οικοσυστημάτων. Ο τουρισμός, ιδιαίτερα σε ευαίσθητες περιοχές, μπορεί να προκαλέσει σημαντικές πιέσεις στο περιβάλλον, όπως ρύπανση, υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων και καταστροφή οικοσυστημάτων. Η βιώσιμη προσέγγιση επιδιώκει να περιορίσει αυτές τις επιπτώσεις μέσω της ορθολογικής διαχείρισης των πόρων, της προώθησης ήπιων μορφών τουρισμού και της ευαισθητοποίησης των επισκεπτών.

Η κοινωνικοπολιτισμική διάσταση αφορά τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής των τοπικών κοινοτήτων. Ο τουρισμός μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να οδηγήσει σε φαινόμενα εμπορευματοποίησης και αλλοίωσης των τοπικών παραδόσεων. Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη επιδιώκει να διασφαλίσει ότι οι τοπικές κοινωνίες συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία ανάπτυξης και απολαμβάνουν τα οφέλη του τουρισμού, χωρίς να χάνουν την πολιτισμική τους ταυτότητα.²⁷

Στο πλαίσιο των θεωριών βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, έχουν αναπτυχθεί διάφορα μοντέλα που επιχειρούν να ερμηνεύσουν τη δυναμική του τουρισμού και τις επιπτώσεις του στον χώρο. Ένα από τα πιο γνωστά είναι το μοντέλο του κύκλου ζωής του τουριστικού προορισμού, το οποίο περιγράφει τα στάδια ανάπτυξης ενός προορισμού, από την αρχική ανακάλυψη έως την ωρίμανση και, ενδεχομένως, την παρακμή. Το μοντέλο αυτό αναδεικνύει τη σημασία της έγκαιρης παρέμβασης και του σχεδιασμού, ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα υπερτουρισμού και υποβάθμισης του προορισμού.

Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες θεωρούνται πιο συμβατές με τις αρχές της βιωσιμότητας. Ο οικοτουρισμός, για παράδειγμα,

²⁶ Μπονάρου, 2009, σ.260

²⁷ Πάτσης, 2020, σ.28

επικεντρώνεται στην εμπειρία της φύσης και στην προστασία των οικοσυστημάτων, ενώ ο πολιτιστικός τουρισμός προωθεί την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της τοπικής ταυτότητας. Επιπλέον, μορφές όπως ο αγροτουρισμός και ο «αργός τουρισμός» ενισχύουν τη σύνδεση των επισκεπτών με τον τόπο και προάγουν πιο βιώσιμες πρακτικές κατανάλωσης.²⁸

Η έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης συνδέεται άμεσα με τη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων, καθώς τα τοπία αυτά αποτελούν σύνθετους πόρους που ενσωματώνουν φυσικές, πολιτισμικές και κοινωνικές διαστάσεις. Η βιώσιμη αξιοποίησή τους απαιτεί την υιοθέτηση ολιστικών προσεγγίσεων που λαμβάνουν υπόψη τη φέρουσα ικανότητα των περιοχών, δηλαδή το μέγιστο επίπεδο τουριστικής δραστηριότητας που μπορεί να υποστηριχθεί χωρίς να προκαλούνται αρνητικές επιπτώσεις. Η έννοια αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική σε περιοχές με υψηλή τουριστική ζήτηση, όπου η υπέρβαση των ορίων μπορεί να οδηγήσει σε υποβάθμιση του τοπίου και της εμπειρίας των επισκεπτών.

Επιπλέον, η σύγχρονη προσέγγιση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης δίνει έμφαση στη συμμετοχική διακυβέρνηση. Η συνεργασία μεταξύ δημόσιων φορέων, ιδιωτικών επιχειρήσεων και τοπικών κοινοτήτων θεωρείται απαραίτητη για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση αποτελεσματικών πολιτικών. Οι τοπικές κοινωνίες, ως φορείς της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ταυτότητας του τόπου, πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο στη λήψη αποφάσεων, ώστε να διασφαλίζεται ότι η ανάπτυξη ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις αξίες τους.

Παρά τη θεωρητική εξέλιξη της έννοιας της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, η εφαρμογή της στην πράξη παραμένει μια σύνθετη και συχνά αντιφατική διαδικασία. Οι οικονομικές πιέσεις για ανάπτυξη, οι πολιτικές προτεραιότητες και οι απαιτήσεις της τουριστικής αγοράς μπορούν να έρχονται σε σύγκρουση με τους στόχους της βιωσιμότητας. Για τον λόγο αυτό, η επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί συνεχή αξιολόγηση, προσαρμογή των πολιτικών και ενσωμάτωση νέων εργαλείων και πρακτικών.

Συνοψίζοντας, οι θεωρίες βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης παρέχουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για την κατανόηση και τη διαχείριση των επιπτώσεων του τουρισμού. Η εφαρμογή των αρχών της βιωσιμότητας στον τουρισμό δεν αποτελεί μόνο περιβαλλοντική ή οικονομική αναγκαιότητα, αλλά και κοινωνική και πολιτισμική πρόκληση. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, η έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί βασικό εργαλείο για την

²⁸ Loukaki, 202, σ.56

ανάλυση του ρόλου των πολιτιστικών τοπίων και τη διαμόρφωση προτάσεων που θα συμβάλλουν σε πιο ισορροπημένες και βιώσιμες μορφές ανάπτυξης στον ελληνικό χώρο.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΩΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΠΟΡΟΣ

3.1 Η σχέση πολιτιστικού τοπίου και τουρισμού

Η σχέση μεταξύ πολιτιστικών τοπίων και τουρισμού αποτελεί ένα από τα πλέον δυναμικά και πολυσύνθετα πεδία ανάλυσης στη σύγχρονη επιστημονική συζήτηση για την ανάπτυξη.²⁹ Τα πολιτιστικά τοπία, ως σύνθετα χωρικά σύνολα που ενσωματώνουν φυσικά, ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία, διαθέτουν σημαντική δυναμική ως τουριστικοί πόροι, καθώς μπορούν να προσφέρουν στους επισκέπτες εμπειρίες που συνδυάζουν την αισθητική απόλαυση, τη γνώση και τη βιωματική επαφή με τον τόπο. Η αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων στο πλαίσιο του τουρισμού συνδέεται στενά με τη στροφή προς μορφές τουρισμού που υπερβαίνουν το πρότυπο του μαζικού τουρισμού και εστιάζουν στην αυθεντικότητα, την εμπειρία και τη σύνδεση με την τοπική ταυτότητα.

Στο πλαίσιο αυτό, τα πολιτιστικά τοπία μπορούν να λειτουργήσουν ως βασικοί πυλώνες ανάπτυξης, ιδιαίτερα σε περιοχές που διαθέτουν πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά. Η ελκυστικότητα ενός πολιτιστικού τοπίου δεν περιορίζεται σε ένα μόνο στοιχείο, όπως ένα μνημείο ή ένα φυσικό αξιοθέατο, αλλά προκύπτει από τη συνολική εμπειρία που προσφέρει ο τόπος. Η σύνθεση αρχιτεκτονικών μορφών, φυσικού περιβάλλοντος, ιστορικών αφηγήσεων και τοπικών πρακτικών δημιουργεί ένα πολυδιάστατο τουριστικό προϊόν, το οποίο ανταποκρίνεται στις σύγχρονες τάσεις της τουριστικής ζήτησης.³⁰

Η ανάπτυξη του τουρισμού με βάση τα πολιτιστικά τοπία συνδέεται με την έννοια του πολιτιστικού τουρισμού, ο οποίος επικεντρώνεται στην αναζήτηση πολιτισμικών εμπειριών από τους επισκέπτες. Σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό, που βασίζεται κυρίως σε πρότυπα κατανάλωσης και αναψυχής, ο πολιτιστικός τουρισμός δίνει έμφαση στην κατανόηση της ιστορίας, της παράδοσης και της ταυτότητας του τόπου. Τα πολιτιστικά τοπία, ως φορείς αυτών των στοιχείων, μπορούν να αποτελέσουν βασικούς πόρους για την ανάπτυξη τέτοιων

²⁹ Μακρυγιώργου, 2016, σ.16-17

³⁰ Tussyadiah and Wang, 2016, σ.498

μορφών τουρισμού, ενισχύοντας παράλληλα την τοπική οικονομία και προάγοντας τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.³¹

Παράλληλα, η αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων στον τουρισμό συνδέεται με την έννοια της εμπειρίας του επισκέπτη. Οι σύγχρονες τουριστικές τάσεις δείχνουν ότι οι επισκέπτες αναζητούν όλο και περισσότερο αυθεντικές και εξατομικευμένες εμπειρίες, που τους επιτρέπουν να συνδεθούν ουσιαστικά με τον τόπο. Τα πολιτιστικά τοπία προσφέρουν τη δυνατότητα για τέτοιες εμπειρίες, καθώς επιτρέπουν την αλληλεπίδραση με το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, τη συμμετοχή σε τοπικές δραστηριότητες και την κατανόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε περιοχής.

Ωστόσο, η τουριστική αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων δεν είναι μια ουδέτερη διαδικασία, αλλά συνεπάγεται σημαντικές μεταβολές στον χώρο και στις τοπικές κοινωνίες. Η αύξηση της τουριστικής ζήτησης μπορεί να οδηγήσει σε εντατικοποίηση της χρήσης του χώρου, αλλαγές στις χρήσεις γης και μετασχηματισμό των τοπικών οικονομιών. Σε πολλές περιπτώσεις, η τουριστική ανάπτυξη οδηγεί σε αύξηση των τιμών, μεταβολές στην κοινωνική δομή και εξάρτηση από τον τουριστικό τομέα, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει ανισορροπίες και να επηρεάσει την ποιότητα ζωής των κατοίκων.³²

Ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα αποτελεί η έννοια της αυθεντικότητας, η οποία βρίσκεται στον πυρήνα της σχέσης μεταξύ πολιτιστικών τοπίων και τουρισμού. Η αυθεντικότητα συνδέεται με την αίσθηση του «πραγματικού» και του «γνήσιου» που αναζητούν οι επισκέπτες, ωστόσο η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε διαδικασίες «σκηνοθεσίας» της εμπειρίας, όπου τα τοπικά χαρακτηριστικά προσαρμόζονται στις προσδοκίες των τουριστών. Αυτό μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας επιφανειακής ή κατασκευασμένης εικόνας του τόπου, η οποία απομακρύνεται από την πραγματική πολιτισμική του υπόσταση.

Επιπλέον, η τουριστική πίεση μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη βιωσιμότητα των πολιτιστικών τοπίων, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχουν επαρκείς μηχανισμοί διαχείρισης.³³ Η υπερβολική επισκεψιμότητα μπορεί να οδηγήσει σε φθορά μνημείων, υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και απώλεια της αισθητικής και πολιτισμικής αξίας του τοπίου. Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια της φέρουσας ικανότητας αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς

³¹ Raabová, Merta and Tichá, 2013, σ.110-111

³² Χατζηδάκης, 2020, σ.145

³³ Παπαδόπουλος, 2020, σ.422-423

αναφέρεται στο μέγιστο επίπεδο τουριστικής δραστηριότητας που μπορεί να υποστηρίξει ένας τόπος χωρίς να υποβαθμίζεται.³⁴

Η διαχείριση της σχέσης μεταξύ πολιτιστικών τοπίων και τουρισμού απαιτεί, επομένως, μια ισορροπημένη και ολοκληρωμένη προσέγγιση, η οποία θα λαμβάνει υπόψη τόσο τις ανάγκες της ανάπτυξης όσο και την προστασία της κληρονομιάς. Η ένταξη των πολιτιστικών τοπίων σε στρατηγικές βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να συμβάλει στην επίτευξη αυτής της ισορροπίας, προωθώντας μορφές τουρισμού που σέβονται το περιβάλλον και την τοπική κοινωνία.

Σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αυτή διαδραματίζει η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων, οι οποίες αποτελούν βασικούς φορείς της πολιτιστικής ταυτότητας και της γνώσης του τόπου. Η ενεργός συμμετοχή των κατοίκων στη λήψη αποφάσεων μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση πολιτικών που ανταποκρίνονται στις τοπικές ανάγκες και διασφαλίζουν τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης. Παράλληλα, η ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας και η προώθηση τοπικών προϊόντων μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός πιο ανθεκτικού και διαφοροποιημένου οικονομικού μοντέλου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περιοχή Ζαγόρι, όπου η αξιοποίηση της τοπικής αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συνδυασμό με τη συμμετοχή των κατοίκων, έχει συμβάλει στην ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού. Η σημασία της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας, σύμφωνα με τα οποία η πλειονότητα των ερωτηθέντων αξιολογεί ιδιαίτερα θετικά τη συμβολή των τοπικών κοινωνιών στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη (υψηλά ποσοστά στις τιμές 4 και 5), γεγονός που υποδηλώνει ότι οι επισκέπτες αντιλαμβάνονται τη συμμετοχή των κατοίκων ως βασικό στοιχείο αυθεντικότητας και ποιότητας του τουριστικού προϊόντος.³⁵

Επιπλέον, η αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων στον τουρισμό συνδέεται με τη χρήση σύγχρονων εργαλείων και πρακτικών, όπως η ψηφιακή τεχνολογία και οι πολιτιστικές διαδρομές. Για παράδειγμα, η Ακρόπολη επιτρέπει στους επισκέπτες να αποκτήσουν μια πιο ολοκληρωμένη και βιωματική εμπειρία, ενώ παράλληλα συμβάλλει στη διαχείριση της επισκεψιμότητας και στην προστασία του μνημείου. Η ανάπτυξη ψηφιακών εφαρμογών, η δημιουργία θεματικών διαδρόμων και η προβολή του τοπίου μέσω σύγχρονων μέσων μπορούν

³⁴ Spirou, 2011, σ.197-198

³⁵ Timothy, 2006

να ενισχύσουν την προβολή και την προσβασιμότητα των πολιτιστικών πόρων, συμβάλλοντας παράλληλα στη διαχείριση της τουριστικής ροής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περιοχή των Μετεώρων, όπου η χρήση ψηφιακών μέσων και εφαρμογών ξενάγησης συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση της πολιτιστικής και θρησκευτικής σημασίας του τοπίου, ενώ παράλληλα υποστηρίζει την ορθολογική διαχείριση των επισκεπτών.

Συνοψίζοντας, η σχέση μεταξύ πολιτιστικών τοπίων και τουρισμού χαρακτηρίζεται από μια δυναμική αλληλεπίδραση, η οποία δημιουργεί τόσο ευκαιρίες όσο και προκλήσεις. Τα πολιτιστικά τοπία μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς αναπτυξιακούς πόρους, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη, την ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η αξιοποίησή τους απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό και διαχείριση, ώστε να διασφαλίζεται η βιωσιμότητα και η προστασία των αξιών που τα καθιστούν μοναδικά.

3.2 Πολιτιστικός τουρισμός και τοπική ανάπτυξη

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μία από τις πλέον δυναμικές και ταχέως αναπτυσσόμενες μορφές του σύγχρονου τουρισμού, καθώς ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες και προσδοκίες των επισκεπτών, οι οποίοι αναζητούν εμπειρίες που υπερβαίνουν την απλή αναψυχή και συνδέονται με τη γνώση, την αυθεντικότητα και τη βιωματική επαφή με τον τόπο. Στο πλαίσιο αυτό, ο πολιτιστικός τουρισμός συνδέεται άμεσα με την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής και άυλης, και αναδεικνύεται ως σημαντικός παράγοντας τοπικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα σε περιοχές με πλούσιο πολιτισμικό απόθεμα.³⁶

Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, που σχετίζονται με την επίσκεψη σε μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, ιστορικούς οικισμούς, καθώς και με τη συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, φεστιβάλ και τοπικές παραδόσεις. Πέρα από τις υλικές εκφράσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς, ο πολιτιστικός τουρισμός περιλαμβάνει και την εμπειρία της καθημερινής ζωής των τοπικών κοινωνιών, όπως η γαστρονομία, οι παραδοσιακές τέχνες και οι κοινωνικές πρακτικές.³⁷ Με τον τρόπο αυτό, ο

³⁶ Τσάρτας, 1996, σ.49.

³⁷ Ζαχαράτος, 1999, σ.204

τουρισμός μετατρέπεται σε ένα μέσο κατανόησης και προσέγγισης της πολιτισμικής ταυτότητας ενός τόπου.

Η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη είναι πολυδιάστατη και εκτείνεται σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο. Σε οικονομικό επίπεδο, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη δημιουργία εισοδήματος και θέσεων εργασίας, ιδιαίτερα σε περιοχές που δεν διαθέτουν άλλες ισχυρές παραγωγικές δραστηριότητες. Η ανάπτυξη τουριστικών υπηρεσιών, όπως καταλύματα, εστίαση και ξεναγήσεις, δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης και ενισχύει την τοπική επιχειρηματικότητα. Παράλληλα, η αύξηση της επισκεψιμότητας συμβάλλει στην ενίσχυση της τοπικής αγοράς και στη διάχυση του οικονομικού οφέλους σε διάφορους τομείς της οικονομίας.³⁸

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η δυνατότητα του πολιτιστικού τουρισμού να συμβάλλει στη διαφοροποίηση των τοπικών οικονομιών. Σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό, ο οποίος συχνά οδηγεί σε μονοκαλλιέργεια της τουριστικής δραστηριότητας, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να συνδεθεί με άλλες μορφές οικονομικής δραστηριότητας, όπως η αγροτική παραγωγή, η τοπική βιοτεχνία και η δημιουργική οικονομία. Η ανάπτυξη τοπικών προϊόντων, όπως παραδοσιακά τρόφιμα ή χειροτεχνήματα, μπορεί να ενισχύσει την οικονομική ανθεκτικότητα των περιοχών και να δημιουργήσει προστιθέμενη αξία.³⁹

Σε κοινωνικό επίπεδο, ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της τοπικής ταυτότητας. Η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και η προβολή της τοπικής ιστορίας μπορούν να ενισχύσουν το αίσθημα υπερηφάνειας των κατοίκων και να συμβάλουν στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης.⁴⁰ Παράλληλα, η επαφή με επισκέπτες από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα μπορεί να ενισχύσει τη διαπολιτισμική κατανόηση και να προάγει τον διάλογο μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών.

Ωστόσο, η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού δεν είναι απαλλαγμένη από προκλήσεις. Ένα από τα βασικά ζητήματα αφορά την εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε απλοποίηση ή αλλοίωση των πολιτισμικών στοιχείων, προκειμένου να καταστούν πιο ελκυστικά για τους τουρίστες.⁴¹ Σε ορισμένες περιπτώσεις, η

³⁸ Koutsos, 2022, σ.18

³⁹ Χατζηδάκης, 2020, σ.147

⁴⁰ Τσάρτας, 1996, σ.58

⁴¹ Smith, 2015, σ.312

υπερβολική τουριστική αξιοποίηση μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία «σκηνοθετημένων» εμπειριών, που απομακρύνονται από την αυθεντική πολιτισμική έκφραση και περιορίζονται σε επιφανειακές αναπαραστάσεις.

Επιπλέον, η αυξημένη τουριστική δραστηριότητα μπορεί να επιφέρει πιέσεις στις τοπικές κοινωνίες, όπως αύξηση του κόστους ζωής, μεταβολές στη χρήση γης και αλλοίωση της κοινωνικής δομής. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι τοπικοί πληθυσμοί ενδέχεται να αποκλειστούν από τα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα όταν οι επενδύσεις ελέγχονται από εξωτερικούς φορείς ή μεγάλες επιχειρήσεις. Για τον λόγο αυτό, η βιώσιμη ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων και τη δίκαιη κατανομή των ωφελειών.⁴²

Η έννοια της βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης συνδέεται άμεσα με τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζεται και υλοποιείται ο πολιτιστικός τουρισμός.⁴³ Η βιώσιμη προσέγγιση επιδιώκει την ισορροπία μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης, προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Στο πλαίσιο αυτό, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη μικρής κλίμακας και ήπιων μορφών τουρισμού, οι οποίες ενσωματώνονται αρμονικά στο τοπικό περιβάλλον και σέβονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου.

Σημαντικό εργαλείο για την ενίσχυση της τοπικής ανάπτυξης μέσω του πολιτιστικού τουρισμού αποτελεί ο στρατηγικός σχεδιασμός. Ο σχεδιασμός αυτός περιλαμβάνει την καταγραφή και αξιολόγηση των πολιτιστικών πόρων, τον καθορισμό στόχων και προτεραιοτήτων, καθώς και την ανάπτυξη πολιτικών και δράσεων που θα συμβάλλουν στη βιώσιμη αξιοποίησή τους. Η συνεργασία μεταξύ δημόσιων φορέων, ιδιωτικών επιχειρήσεων και τοπικών κοινοτήτων αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιτυχία αυτών των στρατηγικών.⁴⁴

Παράλληλα, η χρήση σύγχρονων τεχνολογιών μπορεί να ενισχύσει σημαντικά την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Η ψηφιακή προβολή των πολιτιστικών πόρων, η ανάπτυξη εφαρμογών ξενάγησης και η δημιουργία ψηφιακών αρχείων συμβάλλουν στην αύξηση της προσβασιμότητας και της ελκυστικότητας των προορισμών.⁴⁵ Επιπλέον, οι τεχνολογίες αυτές

⁴² Λεκάκης και Πάντζου, 2020, σ.470-471

⁴³ Apostolopoulos, 2014, σ.240-241

⁴⁴ Μπαντιμαρούδης, 2020, σ.506

⁴⁵ Παπαδόπουλος, 2020, σ.411

μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διαχείριση της τουριστικής ροής και την προστασία ευαίσθητων περιοχών.

Η σύνδεση του πολιτιστικού τουρισμού με τα πολιτιστικά τοπία ενισχύει περαιτέρω τη δυναμική του ως εργαλείου τοπικής ανάπτυξης. Τα πολιτιστικά τοπία προσφέρουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο στο οποίο συνυπάρχουν φυσικά, ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία, δημιουργώντας ένα ελκυστικό και πολυδιάστατο τουριστικό προϊόν.⁴⁶ Η αξιοποίηση αυτών των τοπίων μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη μορφών τουρισμού που βασίζονται στην εμπειρία και την αυθεντικότητα, ενισχύοντας παράλληλα τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Συνοψίζοντας, ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί έναν σημαντικό μοχλό τοπικής ανάπτυξης, με τη δυνατότητα να συμβάλει στην οικονομική ενίσχυση, την κοινωνική συνοχή και τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας των περιοχών. Ωστόσο, η αξιοποίησή του απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό και διαχείριση, ώστε να διασφαλίζεται η βιωσιμότητα και η ισορροπία μεταξύ ανάπτυξης και προστασίας. Η ενσωμάτωση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης και η ενεργός συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενός μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να υπονομεύει τις δυνατότητες του μέλλοντος.

3.3 Ο ρόλος των τοπικών κοινοτήτων στη διαχείριση και αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων

Η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες για τη βιώσιμη διαχείριση και αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων, καθώς οι κοινότητες αυτές δεν είναι απλώς κάτοικοι ενός γεωγραφικού χώρου, αλλά ενεργοί φορείς πολιτιστικής γνώσης, ιστορικής μνήμης και κοινωνικών πρακτικών. Στο πλαίσιο της σύγχρονης προσέγγισης της βιώσιμης ανάπτυξης, η έννοια της τοπικής συμμετοχής έχει αναδειχθεί σε βασική αρχή, καθώς αναγνωρίζεται ότι η αποτελεσματική διαχείριση των πολιτιστικών πόρων δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την ενεργό εμπλοκή των ανθρώπων που ζουν και δραστηριοποιούνται στον συγκεκριμένο χώρο.⁴⁷ Η σημασία αυτή αναγνωρίζεται και σε θεσμικό επίπεδο, όπως

⁴⁶ Βλάχος, 2013, σ.32

⁴⁷ Πάτσης, 2020, σ.27-29

αποτυπώνεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου, η οποία τονίζει τη σημασία της συμμετοχής των πολιτών στη διαμόρφωση πολιτικών διαχείρισης του τοπίου.

Οι τοπικές κοινότητες διαδραματίζουν πολυδιάστατο ρόλο στη διαμόρφωση και διατήρηση των πολιτιστικών τοπίων. Καταρχάς, αποτελούν τους κύριους φορείς της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς μέσα από τις καθημερινές τους πρακτικές, τις παραδόσεις και τις κοινωνικές τους δραστηριότητες συμβάλλουν στη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας του τόπου.⁴⁸ Οι τοπικές γιορτές, τα έθιμα, οι παραδοσιακές μορφές παραγωγής και οι κοινωνικές σχέσεις αποτελούν στοιχεία που ενσωματώνονται στο τοπίο και το καθιστούν ένα ζωντανό και δυναμικό σύστημα. Χωρίς τη συνεχή παρουσία και δράση των τοπικών κοινοτήτων, τα πολιτιστικά τοπία κινδυνεύουν να μετατραπούν σε στατικά και αποκομμένα από την κοινωνική πραγματικότητα σύνολα.

Παράλληλα, οι τοπικές κοινότητες διαθέτουν σημαντική γνώση σχετικά με τη διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Η γνώση αυτή, η οποία συχνά μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, περιλαμβάνει πρακτικές που σχετίζονται με τη χρήση της γης, την προστασία του περιβάλλοντος και τη διατήρησή της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁴⁹ Η ενσωμάτωση αυτής της τοπικής γνώσης στις διαδικασίες σχεδιασμού και διαχείρισης μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη πιο βιώσιμων και προσαρμοσμένων πολιτικών, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής, όπως παρατηρείται σε νησιωτικές περιοχές των Κυκλάδων όπου παραδοσιακές πρακτικές (π.χ. αναβαθμίδες καλλιεργείων και ξερολιθιές) συμβάλλουν στη διατήρηση του τοπίου.

Η σημασία της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής στο πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης. Ο τουρισμός, ως δραστηριότητα που επηρεάζει άμεσα τον χώρο και την κοινωνία, μπορεί να δημιουργήσει τόσο ευκαιρίες όσο και προκλήσεις για τις τοπικές κοινότητες. Από τη μία πλευρά, μπορεί να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη και στη δημιουργία θέσεων εργασίας, ενισχύοντας το εισόδημα των κατοίκων και προσφέροντας νέες προοπτικές.⁵⁰ Από την άλλη πλευρά, μπορεί να προκαλέσει κοινωνικές και πολιτισμικές πιέσεις, όπως η αλλοίωση της τοπικής ταυτότητας, η αύξηση του κόστους ζωής και η μεταβολή

⁴⁸ Ντρέγκα, 2014

⁴⁹ Πατσής, 2020, σ.189

⁵⁰ Πατσής, 2020, σ.190

των κοινωνικών σχέσεων, όπως έχει παρατηρηθεί σε περιοχές με έντονη τουριστική ανάπτυξη όπως η Μονεμβασία.

Στο πλαίσιο αυτό, η ενεργός συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στη διαδικασία σχεδιασμού και ανάπτυξης του τουρισμού αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας.⁵¹ Η συμμετοχή αυτή μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, όπως η εμπλοκή στη λήψη αποφάσεων, η ανάπτυξη τοπικών επιχειρήσεων και η συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, οι τοπικές κοινότητες μπορούν να διασφαλίσουν ότι η τουριστική ανάπτυξη ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις αξίες τους, ενώ παράλληλα ενισχύεται η αίσθηση ιδιοκτησίας και ευθύνης για τη διαχείριση των πολιτιστικών πόρων.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η έννοια της ενδυνάμωσης των τοπικών κοινοτήτων, η οποία αναφέρεται στην ικανότητά τους να συμμετέχουν ενεργά και ισότιμα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η ενδυνάμωση αυτή περιλαμβάνει την πρόσβαση σε πληροφορίες, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και τη δυνατότητα έκφρασης των απόψεων και των συμφερόντων των τοπικών πληθυσμών.⁵² Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των Μετέωρων όπου η διαχείριση του τουρισμού απαιτεί συνεργασία μεταξύ τοπικών φορέων, κατοίκων και εκκλησιαστικών αρχών, προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία του τοπίου και η ισορροπία μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και θρησκευτικού χαρακτήρα της περιοχής. Σε πολλές περιπτώσεις, η έλλειψη ενδυνάμωσης οδηγεί σε αποκλεισμό των τοπικών κοινοτήτων από τα οφέλη της τουριστικής ανάπτυξης και σε συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών ομάδων συμφερόντων.

Επιπλέον, η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων συνδέεται άμεσα με την έννοια της κοινωνικής βιωσιμότητας, η οποία αποτελεί βασική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης. Η κοινωνική βιωσιμότητα αφορά τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, την ισότητα και την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Η τουριστική ανάπτυξη που δεν λαμβάνει υπόψη αυτές τις παραμέτρους μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνικές ανισότητες και σε αποδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών. Αντίθετα, η συμμετοχική προσέγγιση μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία πιο δίκαιων και ισορροπημένων μοντέλων ανάπτυξης.⁵³

⁵¹ Μπαντιμαρούδης, 2020, σ.509

⁵² Πατσή, 2020, σ.193

⁵³ Νικολακάκης, 2015, σ.48-49

Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα αφορά τη σχέση μεταξύ τοπικών κοινοτήτων και πολιτικής ταυτότητας. Οι κοινότητες αποτελούν τους βασικούς φορείς της ταυτότητας του τόπου και διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση και αναπαραγωγή της.⁵⁴ Η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να επηρεάσει αυτή τη σχέση, είτε θετικά είτε αρνητικά. Από τη μία πλευρά, μπορεί να ενισχύσει την προβολή και την αναγνώριση της τοπικής ταυτότητας, συμβάλλοντας στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να οδηγήσει σε διαδικασίες τυποποίησης και εμπορευματοποίησης, οι οποίες αλλοιώνουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και δημιουργούν μια <<κατασκευασμένη>> εικόνα του τόπου, όπως έχει συζητηθεί και στην περίπτωση των Μετεώρων όπου η τουριστική δραστηριότητα συνυπάρχει με τη θρησκευτική λειτουργία του χώρου.

Για τον λόγο αυτό, η διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων πρέπει να βασίζεται σε αρχές που προάγουν την αυθεντικότητα και τη συμμετοχή.⁵⁵ Η έννοια της αυθεντικότητας δεν αναφέρεται μόνο στη διατήρηση των υλικών στοιχείων της κληρονομιάς, αλλά και στη διατήρηση των κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών που συνδέονται με αυτά. Οι τοπικές κοινότητες, ως φορείς αυτών των πρακτικών, έχουν καθοριστικό ρόλο στη διασφάλιση της αυθεντικότητας και της συνέχειας του πολιτιστικού τοπίου.

Παράλληλα, η σύγχρονη προσέγγιση της διακυβέρνησης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία μεταξύ διαφορετικών φορέων, στο πλαίσιο της λεγόμενης πολυεπίπεδης διακυβέρνησης.⁵⁶ Η συνεργασία αυτή περιλαμβάνει τη συμμετοχή τοπικών, περιφερειακών και εθνικών αρχών, καθώς και ιδιωτικών και κοινωνικών φορέων. Οι τοπικές κοινότητες αποτελούν βασικό κρίκο σε αυτό το σύστημα, καθώς συμβάλλουν στη σύνδεση των πολιτικών με την πραγματικότητα του τόπου. Η ενίσχυση της συνεργασίας και της επικοινωνίας μεταξύ των διαφορετικών φορέων μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση πιο αποτελεσματικών και βιώσιμων πολιτικών.

Επιπλέον, η χρήση συμμετοχικών εργαλείων και μεθόδων, όπως οι δημόσιες διαβουλεύσεις, τα τοπικά συμβούλια και οι συνεργατικές πρωτοβουλίες, μπορεί να ενισχύσει τη συμμετοχή των τοπικών και να προάγει τη διαφάνεια και τη δημοκρατικότητα στη λήψη αποφάσεων.⁵⁷

⁵⁴ Πατσή, 2020, σ.188

⁵⁵ Πούλιος και Τουλούπα, 2020, σ.449-450

⁵⁶ Φουσέκη, 2020, σ.468-470

⁵⁷ Φουσέκη, 2020, σ.482

Τα εργαλεία αυτά επιτρέπουν την έκφραση διαφορετικών απόψεων και συμφερόντων, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση πιο ολοκληρωμένων και ισορροπημένων λύσεων.

Σημαντικό ρόλο μπορεί να διαδραματίσει και η εκπαίδευση, τόσο των τοπικών κοινοτήτων όσο και των επαγγελματιών του τουρισμού. Η εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει την κατανόηση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης και να προάγει πρακτικές που σέβονται το περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά.⁵⁸ Παράλληλα, μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για τη συμμετοχή στη διαχείριση και την αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων, όπως προκύπτει από δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης σε περιοχές όπως τα Μετέωρα και σε νησιώτικές περιοχές με έμφαση στον βιώσιμο τουρισμό.

Συνοψίζοντας, ο ρόλος των τοπικών κοινοτήτων στη διαχείριση και αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων είναι καθοριστικός για τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης. Οι κοινότητες αυτές αποτελούν φορείς γνώσης, μνήμης και ταυτότητας, και η ενεργός συμμετοχή τους μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία πιο ισορροπημένων και βιώσιμων μοντέλων ανάπτυξης. Η ενίσχυση της συμμετοχής, η ενδυνάμωση των τοπικών πληθυσμών και η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών φορέων αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχή διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων και την αξιοποίησή τους ως αναπτυξιακών πόρων.

⁵⁸ Φουσέκη, 2020, σ.481

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι προοπτικές για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα είναι σημαντικές, καθώς η χώρα διαθέτει ένα ιδιαίτερα πλούσιο και διαφοροποιημένο πολιτιστικό και φυσικό κεφάλαιο. Η ποικιλία των τοπίων, η ιστορική συνέχεια και η έντονη τοπική ταυτότητα δημιουργούν δυνατότητες ανάπτυξης μορφών τουρισμού που βασίζονται στην εμπειρία, στην ποιότητα και στη βιωσιμότητα.

Ωστόσο, η αξιοποίηση αυτών των δυνατοτήτων προϋποθέτει μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και συντονισμένες πολιτικές. Η έμφαση δεν πρέπει να δίνεται αποκλειστικά στην αύξηση των αφίξεων, αλλά στη διαμόρφωση ενός μοντέλου που θα προστατεύει τους πόρους και θα διασφαλίζει την ποιότητα ζωής των τοπικών κοινωνιών.

Η βιώσιμη ανάπτυξη δεν αποτελεί απλώς εναλλακτική επιλογή, αλλά αναγκαιότητα για το μέλλον του ελληνικού τουρισμού. Οι αλλαγές στις προτιμήσεις των επισκεπτών, οι περιβαλλοντικές πιέσεις και οι κοινωνικές προκλήσεις καθιστούν σαφές ότι το κυρίαρχο μοντέλο μαζικού τουρισμού δεν μπορεί να συνεχιστεί χωρίς σοβαρές συνέπειες. Η μετάβαση σε πιο ισορροπημένες μορφές ανάπτυξης αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση της ελκυστικότητας και της βιωσιμότητας των πολιτιστικών τοπίων της Ελλάδας.

4.1 Μετάβαση από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού σε ποιοτικές μορφές ανάπτυξης

Η παρούσα ενότητα αποσκοπεί στην ανάδειξη της ανάγκης μετάβασης από το κυρίαρχο μοντέλο του μαζικού τουρισμού σε πιο ποιοτικές και βιώσιμες μορφές ανάπτυξης, εστιάζοντας στις σύγχρονες τάσεις της τουριστικής ζήτησης και στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι τουριστικοί προορισμοί. Στο πλαίσιο της εργασίας, το κεφάλαιο αυτό συνδέεται άμεσα με την προηγούμενη ανάλυση των πολιτιστικών τοπίων και των μελετών περίπτωσης, επιχειρώντας να μεταφέρει τη συζήτηση από την καταγραφή των προβλημάτων στη διατύπωση κατευθύνσεων και προοπτικών για το μέλλον του ελληνικού τουρισμού. Μέσα από τη

διερεύνηση των χαρακτηριστικών των ποιοτικών μορφών τουρισμού και την σύνδεσή τους με τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας, αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο η βιωσιμότητα, η αυθεντικότητα και η συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών μπορούν να αποτελέσουν βασικούς άξονες ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου.

Η συζήτηση γύρω από τη μετάβαση από το μοντέλο μαζικού τουρισμού σε πιο ποιοτικές μορφές ανάπτυξης αποτελεί σήμερα έναν από τους σημαντικότερους άξονες της τουριστικής πολιτικής και του ακαδημαϊκού διαλόγου. Η ανάγκη αυτής της μετάβασης δεν προκύπτει μόνο από τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές πιέσεις που δημιουργεί ο μαζικός τουρισμός, αλλά και από τη σταδιακή αλλαγή των ίδιων των ταξιδιωτικών προτύπων και των απαιτήσεων των επισκεπτών. Το κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης που βασίστηκε στη μαζική προσέλκυση τουριστών και στην έντονη εποχικότητα φαίνεται πλέον να παρουσιάζει σημαντικά όρια, ιδιαίτερα σε χώρους με έντονη πολιτιστική και περιβαλλοντική ευαισθησία.

Ο μαζικός τουρισμός συνδέθηκε ιστορικά με την οικονομική ανάπτυξη πολλών περιοχών της Ελλάδας, ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1970, όταν η χώρα άρχισε να εδραιώνεται ως διεθνής τουριστικός προορισμός.⁵⁹ Το μοντέλο αυτό βασίστηκε κυρίως στην αξιοποίηση του ήλιου και της θάλασσας, στην ανάπτυξη μεγάλων τουριστικών μονάδων και στη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού επισκεπτών σε περιορισμένες γεωγραφικές περιοχές. Η λογική της συνεχούς αύξησης των αφίξεων αντιμετωπίστηκε για δεκαετίες ως βασικός δείκτης επιτυχίας της τουριστικής πολιτικής.

Ωστόσο, η μονοδιάστατη αυτή ανάπτυξη δημιούργησε σημαντικές ανισορροπίες. Η υπερσυγκέντρωση τουριστικής δραστηριότητας σε συγκεκριμένους προορισμούς οδήγησε σε έντονες πιέσεις στις υποδομές, στο φυσικό περιβάλλον και στην κοινωνική ζωή των τοπικών κοινοτήτων.⁶⁰ Παράλληλα, η εξάρτηση πολλών περιοχών αποκλειστικά από την τουριστική δραστηριότητα δημιούργησε συνθήκες οικονομικής ευαλωτότητας, καθώς οι τοπικές οικονομίες άρχισαν να εξαρτώνται σχεδόν αποκλειστικά από την εποχική τουριστική κατανάλωση.

Η ανάγκη μετάβασης σε πιο ποιοτικές μορφές ανάπτυξης σχετίζεται άμεσα με την αναζήτηση ενός διαφορετικού μοντέλου τουριστικής εμπειρίας. Ο σύγχρονος επισκέπτης δεν ενδιαφέρεται αποκλειστικά για την κατανάλωση ενός προορισμού ως «προϊόντος», αλλά

⁵⁹ Μαυραγάνη, 2011, σ.39

⁶⁰ Παπαϊωάννου, 2005, σ.64

επιδιώκει όλο και περισσότερο μια ουσιαστική σύνδεση με τον τόπο, τον πολιτισμό και την καθημερινή ζωή των τοπικών κοινωνιών. Η αυθεντικότητα, η εμπειρία, η συμμετοχή και η βιωματική επαφή αποτελούν πλέον βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης τουριστικής ζήτησης.⁶¹

Η μεταβολή αυτή συνδέεται και με ευρύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές. Η αυξημένη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, η ανάγκη απομάκρυνσης από την υπερκατανάλωση και η αναζήτηση πιο προσωπικών εμπειριών έχουν επηρεάσει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ταξιδεύουν. Το ταξίδι δεν αντιμετωπίζεται πλέον αποκλειστικά ως μέσο αναψυχής, αλλά και ως διαδικασία γνώσης, πολιτισμικής επαφής και προσωπικής εμπειρίας.

Τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας ενισχύουν αυτή τη διαπίστωση. Η ιδιαίτερα υψηλή προτίμηση των ερωτηθέντων προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού (90,7%) δείχνει ότι οι επισκέπτες φαίνεται να απομακρύνονται από το μοντέλο του μαζικού τουρισμού και να αναζητούν διαφορετικού τύπου ταξιδιωτικές εμπειρίες (γραφ. 13). Η επιλογή αυτή δεν αφορά μόνο περιβαλλοντικούς λόγους, αλλά και την επιθυμία για μεγαλύτερη αυθεντικότητα, επαφή με την τοπική κουλτούρα και αποφυγή της μαζικοποίησης των προορισμών.

Η μετάβαση σε ποιοτικές μορφές ανάπτυξης προϋποθέτει τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος. Η Ελλάδα διαθέτει σημαντικά πλεονεκτήματα προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς ο πολιτιστικός και φυσικός της πλούτος επιτρέπει την ανάπτυξη πολλών διαφορετικών μορφών τουρισμού. Ο πολιτιστικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο γαστρονομικός τουρισμός και ο περιπατητικός τουρισμός αποτελούν μορφές που μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός πιο πολυδιάστατου και βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης.⁶²

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο αυτό, καθώς συνδέεται άμεσα με την ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε αντίθεση με τον μαζικό τουρισμό, που βασίζεται κυρίως στην κατανάλωση τυποποιημένων υπηρεσιών, ο πολιτιστικός τουρισμός δίνει έμφαση στη γνώση, στην εμπειρία και στην κατανόηση του τόπου.⁶³ Η επαφή με την ιστορία, την αρχιτεκτονική, τις τοπικές παραδόσεις και τις πολιτιστικές πρακτικές δημιουργεί μια βαθύτερη σχέση μεταξύ επισκέπτη και προορισμού.

⁶¹ Λούπα, 2009, σ.182

⁶² Λάππα, 2016, σ.137

⁶³ Νικολακάκης, 2013, σ.83

Παράλληλα, ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός δημιουργούν δυνατότητες ανάπτυξης σε περιοχές που παραμένουν εκτός των κυρίαρχων τουριστικών ροών. Μέσα από τη σύνδεση με την τοπική παραγωγή, τη φύση και τις παραδοσιακές δραστηριότητες, οι μορφές αυτές συμβάλλουν στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και στη διατήρηση της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής ιδιαιτερότητας των περιοχών.⁶⁴

Η ανάπτυξη ποιοτικών μορφών τουρισμού συνδέεται επίσης με τη χρονική και χωρική αποκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας. Το μοντέλο του μαζικού τουρισμού χαρακτηρίζεται από έντονη εποχικότητα και συγκέντρωση επισκεπτών σε συγκεκριμένους προορισμούς, γεγονός που δημιουργεί πιέσεις και ανισότητες. Αντίθετα, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού μπορούν να λειτουργήσουν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και να ενισχύσουν περιοχές που δεν συμμετέχουν ισότιμα στην τουριστική ανάπτυξη.

Η μετάβαση αυτή απαιτεί, ωστόσο, αλλαγή όχι μόνο στο τουριστικό προϊόν αλλά και στη φιλοσοφία της τουριστικής πολιτικής. Για πολλά χρόνια, ο σχεδιασμός βασίστηκε κυρίως στην αύξηση του αριθμού των επισκεπτών και στην ενίσχυση της τουριστικής κατανάλωσης. Σήμερα, καθίσταται αναγκαία μια διαφορετική προσέγγιση που θα δίνει έμφαση στην ποιότητα της εμπειρίας, στην προστασία των πόρων και στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα.⁶⁵

Η έννοια της ποιότητας στον τουρισμό δεν αφορά μόνο τις υποδομές ή το επίπεδο των υπηρεσιών, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η σχέση μεταξύ επισκέπτη, τόπου και τοπικής κοινωνίας. Ένας ποιοτικός προορισμός δεν χαρακτηρίζεται αποκλειστικά από υψηλό επίπεδο κατανάλωσης, αλλά από την ικανότητά του να διατηρεί την πολιτιστική και περιβαλλοντική του ταυτότητα, προσφέροντας παράλληλα ουσιαστικές εμπειρίες.

Σημαντική διάσταση της μετάβασης αυτής αποτελεί και η οικονομική αναδιάρθρωση των τοπικών κοινωνιών. Το μοντέλο του μαζικού τουρισμού συχνά οδηγεί σε εξάρτηση από μεγάλες επενδύσεις και επιχειρηματικά σχήματα, περιορίζοντας τη συμμετοχή μικρών τοπικών επιχειρήσεων. Αντίθετα, οι ποιοτικές μορφές ανάπτυξης μπορούν να ενισχύσουν τη μικρή επιχειρηματικότητα, την τοπική παραγωγή και τη σύνδεση του τουρισμού με άλλους τομείς της οικονομίας.

⁶⁴ Λάππα, 2016, σ.137-138

⁶⁵ Μακρυγιώργου, 2016, σ.15-17

Η γαστρονομία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της σύνδεσης. Η ανάδειξη τοπικών προϊόντων και παραδοσιακών πρακτικών μπορεί να ενισχύσει τόσο την τουριστική εμπειρία όσο και την τοπική παραγωγή. Μέσα από τη γαστρονομία, ο επισκέπτης αποκτά πιο άμεση επαφή με την πολιτιστική ταυτότητα του τόπου, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται η τοπική οικονομία.⁶⁶

Η μετάβαση σε ποιοτικές μορφές ανάπτυξης σχετίζεται επίσης με τη δημιουργία πιο ανθεκτικών τουριστικών προορισμών. Οι σύγχρονες κρίσεις, όπως η πανδημία, οι περιβαλλοντικές καταστροφές και οι οικονομικές μεταβολές, έδειξαν ότι οι προορισμοί που εξαρτώνται αποκλειστικά από τη μαζική τουριστική κατανάλωση είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι. Η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και η σύνδεση με την τοπική κοινωνία μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία μεγαλύτερης αυθεντικότητας.⁶⁷

Συνολικά, η μετάβαση από το μοντέλο μαζικού τουρισμού σε ποιοτικές μορφές ανάπτυξης αποτελεί μια σύνθετη αλλά αναγκαία διαδικασία για το μέλλον του ελληνικού τουρισμού. Η αλλαγή αυτή δεν αφορά μόνο την προστασία του περιβάλλοντος ή των μνημείων, αλλά έναν διαφορετικό τρόπο αντίληψης της σχέσης μεταξύ τουρισμού, πολιτισμού και κοινωνίας. Η έμφαση στην αυθεντικότητα, στη βιωσιμότητα και στη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ένα πιο ισορροπημένο και μακροπρόθεσμα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο μπορεί να ανταποκριθεί τόσο στις ανάγκες των επισκεπτών όσο και στις απαιτήσεις προστασίας των πολιτιστικών τοπίων της Ελλάδας.

Ωστόσο, η μετάβαση αυτή δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς στοχευμένες πολιτικές παρεμβάσεις. Στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας, κρίνεται απαραίτητη η υιοθέτηση στρατηγικών που θα ενισχύσουν τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, θα περιορίζουν τη μονοδιάστατη εξάρτηση από το μοντέλο «ήλιος και θάλασσα» και θα προωθούν την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Παράλληλα, απαιτείται η ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας, η σύνδεση του τουρισμού με άλλους παραγωγικούς τομείς, όπως η αγροτική οικονομία, καθώς και η ανάπτυξη υποδομών που υποστηρίζουν βιώσιμες πρακτικές. Επιπλέον, η αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων, όπως αποδεικνύεται και από την παρούσα έρευνα, μπορεί να αποτελέσει βασικό άξονα ενός πιο

⁶⁶ Πάτσης, 2020, σ.105-106

⁶⁷ Μπονάρου, 2009, σ.268

ποιοτικού μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο θα στηρίζεται στην αυθεντικότητα, στην εμπειρία και στη διατήρηση της τοπικής ταυτότητας.

4.2 Ήπιες μορφές τουρισμού στο πλαίσιο των μελετών περίπτωσης και ο ρόλος τους στη βιώσιμη ανάπτυξη

Η ενσωμάτωση ήπιων μορφών τουρισμού στο αναπτυξιακό πρότυπο ενός προορισμού συνιστά μια σύνθετη αλλά αναγκαία διαδικασία, η οποία υπερβαίνει τη λογική της απλής διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος και συνδέεται με μια συνολικότερη αναδιάρθρωση του τρόπου με τον οποίο οργανώνεται, κατανέμεται και βιώνεται η τουριστική δραστηριότητα. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου ο τουρισμός έχει διαχρονικά αναπτυχθεί με έντονα συγκεντρωτικά και εποχικά χαρακτηριστικά, οι ήπιες μορφές μπορούν να λειτουργήσουν ως μηχανισμός εξισορρόπησης, ανακατανομής και αναβάθμισης του τουριστικού συστήματος.⁶⁸

Η εφαρμογή των ήπιων μορφών τουρισμού γίνεται ιδιαίτερα εμφανής μέσα από τις μελέτες περίπτωσης που εξετάστηκαν, όπως αυτή της Μονεμβασιάς, όπου το πολιτιστικό τοπίο και η ιστορική φυσιογνωμία του οικισμού δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που βασίζονται στην εμπειρία, την αυθεντικότητα και τη σύνδεση με τον τόπο.

Σε επίπεδο στρατηγικού σχεδιασμού, η ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού προϋποθέτει την εγκατάλειψη γενικών και οριζόντιων προσεγγίσεων και την υιοθέτηση χωρικά εξειδικευμένων πολιτικών. Κάθε περιοχή διαθέτει ένα μοναδικό σύνολο φυσικών και πολιτιστικών πόρων, το οποίο μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη συγκεκριμένων μορφών δραστηριοτήτων. Η διαδικασία αυτή απαιτεί συστηματική καταγραφή, αξιολόγηση και ιεράρχηση των τοπικών χαρακτηριστικών.⁶⁹ Στην περίπτωση της Μονεμβασιάς, για παράδειγμα, η αξιοποίηση του ιστορικού οικισμού, των πολιτιστικών διαδρομών και της τοπικής παράδοσης μπορεί να ενισχύσει μορφές όπως ο πολιτιστικός και περιπατητικός τουρισμός.

⁶⁸ Natalia-Maria, 2025, σ.55

⁶⁹ Λογοθέτης, 1989, σ.67

Η λειτουργική ενσωμάτωση των ήπιων μορφών τουρισμού συνδέεται άμεσα με την κλίμακα ανάπτυξης. Σε αντίθεση με τα μοντέλα μαζικής εκμετάλλευσης, τα οποία βασίζονται σε μεγάλες επενδύσεις και υψηλή πυκνότητα επισκεπτών, οι ήπιες μορφές προϋποθέτουν μικρής κλίμακας υποδομές και σταδιακή ανάπτυξη. Η ενίσχυση μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, η δημιουργία οικογενειακών καταλυμάτων και η αξιοποίηση υφιστάμενων κτιριακών επιχειρήσεων, η δημιουργία οικογενειακών καταλυμάτων και η αξιοποίηση υφιστάμενων κτιριακών πόρων αποτελούν βασικά στοιχεία αυτής της προσέγγισης.⁷⁰ Με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνεται μεγαλύτερη ευελιξία, περιορίζεται η περιβαλλοντική επιβάρυνση και ενισχύεται η τοπική οικονομική κυκλοφορία.

Ένας κρίσιμος παράγοντας επιτυχίας είναι η ανάπτυξη συνεργατικών σχημάτων σε τοπικό επίπεδο. Οι ήπιες μορφές τουρισμού δεν μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά ως μεμονωμένες δραστηριότητες, αλλά απαιτούν τη σύνδεση διαφορετικών τομέων, όπως ο τουρισμός, η αγροτική παραγωγή, ο πολιτισμός και οι υπηρεσίες. Η δημιουργία τοπικών δικτύων συνεργασίας επιτρέπει τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων εμπειριών, οι οποίες συνδυάζουν πολλαπλά στοιχεία του τόπου.⁷¹

Η ανάγκη αυτή επιβεβαιώνεται και από τις μελέτες περίπτωσης που εξετάστηκαν. Στην περίπτωση της Μονεμβασίας, η σύνδεση του τουρισμού με την τοπική ιστορία, την αρχιτεκτονική και τις πολιτιστικές διαδρομές δημιουργεί ένα μοντέλο εμπειρικού και πολιτιστικού τουρισμού. Στις Κυκλάδες, η αξιοποίηση της τοπικής γαστρονομίας και της νησιωτικής ταυτότητας, σε συνδυασμό με την προώθηση τοπικών προϊόντων, ενισχύει τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και συμβάλλει στη μείωση της μονοδιάστατης εξάρτησης από το μοντέλο «ήλιος και θάλασσα». Αντίστοιχα, στα Μετέωρα, η σύνδεση του τουρισμού με τον θρησκευτικό χαρακτήρα του τοπίου και την πολιτιστική του σημασία οδηγεί στην ανάπτυξη μορφών όπως ο θρησκευτικός και πολιτιστικός τουρισμός, οι οποίες απαιτούν διαφορετική διαχείριση και προσέγγιση.

Τα παραδείγματα αυτά καταδεικνύουν ότι η επιτυχής εφαρμογή των ήπιων μορφών τουρισμού εξαρτάται από τη δυνατότητα κάθε περιοχής να αξιοποιεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και να τα ενσωματώνει σε ένα ολοκληρωμένο και βιώσιμο αναπτυξιακό πλαίσιο.

⁷⁰ Αλεξανδρόπουλος, 2001, σ.121

⁷¹ Βαβούρας, 1985, σ.98

Τα δεδομένα της πρωτογενούς έρευνας ενισχύουν τη βιωσιμότητα αυτής της κατεύθυνσης, καθώς καταδεικνύουν μια σαφή μετατόπιση των προτιμήσεων των επισκεπτών προς μορφές τουρισμού που προσφέρουν εμπειρία, αυθεντικότητα και ουσιαστική επαφή με τον τόπο. Η υψηλή προτίμηση προς τον εναλλακτικό τουρισμό, σε συνδυασμό με την πρόθεση σημαντικού ποσοστού να υποστηρίξει οικονομικά βιώσιμες επιλογές, υποδηλώνει ότι η αγορά είναι έτοιμη να ανταποκριθεί σε ένα διαφοροποιημένο και ποιοτικό τουριστικό προϊόν. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς μειώνει τον επενδυτικό κίνδυνο και ενισχύει τη δυνατότητα εφαρμογής των σχετικών στρατηγικών.

Ένα από τα βασικά λειτουργικά πλεονεκτήματα των ήπιων μορφών τουρισμού είναι η δυνατότητα διαχείρισης της τουριστικής κινητικότητας. Μέσα από τη δημιουργία εναλλακτικών διαδρομών και τη διάχυση των δραστηριοτήτων σε ευρύτερο γεωγραφικό πεδίο, οι επισκέπτες κατανέμονται πιο ομοιόμορφα στον χώρο. Η πρακτική αυτή συμβάλλει στη μείωση της πίεσης σε δημοφιλείς προορισμούς και στην ταυτόχρονη ενεργοποίηση περιοχών που παραμένουν στο περιθώριο της τουριστικής ανάπτυξης.⁷² Η διάσταση αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής στις Κυκλάδες, όπου η ανακατανομή μπορεί να μειώσει την πίεση σε κορεσμένους προορισμούς, καθώς και στα Μετέωρα, όπου η οργάνωση εναλλακτικών διαδρόμων συμβάλλει στην αποφυγή συγκέντρωσης επισκεπτών.

Παράλληλα, οι ήπιες μορφές τουρισμού συμβάλλουν στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, μέσω της ανάπτυξης δραστηριοτήτων που δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από τις κλιματικές συνθήκες της θερινής περιόδου.⁷³ Η δυνατότητα λειτουργίας καθ' όλη τη διάρκεια του έτους δημιουργεί σταθερότερες συνθήκες απασχόλησης, ενισχύει τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων και μειώνει την εξάρτηση από εποχικά εισοδήματα. Η διάσταση αυτή είναι κρίσιμη για την οικονομική ανθεκτικότητα των τοπικών κοινωνιών.

Σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής, η ενίσχυση των ήπιων μορφών τουρισμού απαιτεί ένα συνεκτικό πλαίσιο παρεμβάσεων. Η παροχή οικονομικών κινήτρων για μικρές επιχειρήσεις, η ενίσχυση συνεργατικών σχημάτων και η ενσωμάτωση των ήπιων μορφών στον χωρικό και αναπτυξιακό σχεδιασμό αποτελούν βασικά εργαλεία.⁷⁴ Παράλληλα, η θέσπιση προτύπων

⁷² Λογοθέτης, 1967, σ.64

⁷³ Βαρβαρέσος και Σωτηριάδης, 2002, σ.204

⁷⁴ Βαρβαρέσος, 2004, σ.241

ποιότητας και βιωσιμότητας μπορεί να διασφαλίσει ότι η ανάπτυξη πραγματοποιείται με τρόπο συμβατό με την προστασία των πόρων.

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση αποτελούν επίσης κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχή εφαρμογή των ήπιων μορφών τουρισμού. Οι επαγγελματίες καλούνται να αναπτύξουν νέες δεξιότητες, όπως η διαχείριση βιωματικών εμπειριών, η ερμηνεία πολιτιστικών στοιχείων και η εξυπηρέτηση επισκεπτών με αυξημένες απαιτήσεις.⁷⁵ Η ενίσχυση των δεξιοτήτων αυτών μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και στη συνολική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.

Τέλος, οι ήπιες μορφές τουρισμού λειτουργούν ως μηχανισμός ενίσχυσης της τοπικής ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής.⁷⁶ Η ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε περιοχής μέσα από αυθεντικές εμπειρίες και δραστηριότητες, συμβάλλει στη διαφοροποίηση των προορισμών και ενισχύει την πολιτιστική τους αξία. Παράλληλα, η ενεργός συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στη διαμόρφωση και υλοποίηση των τουριστικών δραστηριοτήτων ενισχύει την αίσθηση ιδιοκτησίας και ευθύνης.

Συνολικά, οι ήπιες μορφές τουρισμού δεν αποτελούν απλώς μια εναλλακτική μορφή δραστηριότητας, αλλά ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο αναδιοργάνωσης της τουριστικής ανάπτυξης. Η επιτυχία τους εξαρτάται από τον συνδυασμό στοχευμένου σχεδιασμού, τοπικής συνεργασίας, πολιτικής υποστήριξης και ανταπόκρισης της ζήτησης. Στο πλαίσιο αυτό, η αξιοποίησή τους μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση ενός βιώσιμου, ανθεκτικού και ποιοτικά αναβαθμισμένου τουριστικού μοντέλου.

4.3 Ψηφιακά εργαλεία και νέες πρακτικές στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη

Η αξιοποίηση των ψηφιακών εργαλείων και των σύγχρονων τεχνολογικών πρακτικών αποτελεί ένα από τους πιο δυναμικούς και εξελισσόμενους άξονες της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Σε αντίθεση με παραδοσιακές μορφές διαχείρισης του τουρισμού, οι οποίες βασίζονται κυρίως σε στατικές υποδομές και γενικευμένες πολιτικές, η ψηφιακή μετάβαση επιτρέπει την ανάπτυξη πιο ευέλικτων, προσαρμοστικών και αποδοτικών μηχανισμών, οι

⁷⁵ Λογοθέτης, 1967, σ.87

⁷⁶ Βαβούρας, 1985, σ.54

οποίοι μπορούν να ανταποκριθούν στις σύνθετες προκλήσεις της σύγχρονης τουριστικής δραστηριότητας.⁷⁷

Στο πλαίσιο αυτό, τα ψηφιακά εργαλεία δεν περιορίζονται απλώς στην προβολή των προορισμών, αλλά επεκτείνονται στη διαχείριση της τουριστικής ροής, στη βελτίωση της εμπειρίας των επισκεπτών και στην προστασία των πολιτιστικών και φυσικών πόρων.⁷⁸ Η αξιοποίησή τους συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητα συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, γεγονός που επιτρέπει τη λήψη τεκμηριωμένων αποφάσεων και την ανάπτυξη πιο στοχευμένων πολιτικών.

Ένας από τους βασικούς τομείς εφαρμογής των ψηφιακών εργαλείων αφορά τη διαχείριση της επισκεψιμότητας.⁷⁹ Μέσα από τη χρήση συστημάτων καταγραφής και παρακολούθησης της τουριστικής ροής, είναι δυνατή η αποτύπωση των προτύπων κίνησης των επισκεπτών και η έγκαιρη αναγνώριση φαινομένων υπερφόρτωσης. Η πληροφορία αυτή μπορεί να αξιοποιηθεί για την εφαρμογή μέτρων όπως η ρύθμιση της πρόσβασης σε ευαίσθητες περιοχές, η χρονική κατανομή των επισκέψεων και η κατεύθυνση των τουριστών σε λιγότερο επιβαρυνόμενες περιοχές.

Στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας, η εφαρμογή τέτοιων πρακτικών θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στη διαχείριση δημοφιλών προορισμών και πολιτιστικών τοπίων. Η δημιουργία ψηφιακών πλατφορμών που θα παρέχουν σε πραγματικό χρόνο πληροφορίες για την επισκεψιμότητα, τις διαθέσιμες διαδρομές και τις εναλλακτικές επιλογές μπορεί να συμβάλει στην αποσυμφόρηση συγκεκριμένων σημείων και στη βελτίωση της συνολικής εμπειρίας των επισκεπτών.

Ένας δεύτερος σημαντικός άξονας αφορά την ενίσχυση της εμπειρίας του επισκέπτη μέσω ψηφιακών εφαρμογών. Οι τεχνολογίες επαυξημένης πραγματικότητας και εικονικής πραγματικότητας επιτρέπουν τη δημιουργία διαδραστικών εμπειριών, μέσα από τις οποίες οι επισκέπτες μπορούν να προσεγγίσουν την ιστορία και τον πολιτισμό ενός τόπου με πιο βιωματικό τρόπο. Για παράδειγμα, η ψηφιακή αναπαράσταση ιστορικών μνημείων ή η παροχή πολυμεσικού υλικού κατά τη διάρκεια μιας ξενάγησης μπορεί να ενισχύσει σημαντικά την κατανόηση και την εμπλοκή του επισκέπτη.

⁷⁷ Βαρβαρέσος, 2004, σ.35

⁷⁸ Αβδελλή, 2005, σ.58

⁷⁹ Ανδριώτης, 2005, σ.110

Παράλληλα, οι ψηφιακές εφαρμογές μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία εξατομικευμένων εμπειριών. Μέσα από τη χρήση δεδομένων και αλγορίθμων, είναι δυνατή η προσαρμογή των προτεινόμενων δραστηριοτήτων στις προτιμήσεις κάθε επισκέπτη. Η δυνατότητα αυτή ενισχύει την ποιότητα της εμπειρίας και συμβάλλει στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος.

Η πρωτογενής έρευνα επιβεβαιώνει τη σημασία αυτής της κατεύθυνσης, καθώς δείχνει ότι οι επισκέπτες αναζητούν ολοένα και περισσότερο εμπειρίες που συνδυάζουν αυθεντικότητα και ποιότητα. Η αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς αυτήν την τάση, ενισχύοντας τη βιωματική διάσταση χωρίς να αλλοιώνει τα βασικά χαρακτηριστικά του πολιτιστικού τοπίου.

Ένας ακόμη κρίσιμος τομέας αφορά την ψηφιακή προβολή και προώθηση των προορισμών. Η χρήση σύγχρονων μέσων επικοινωνίας, όπως οι ψηφιακές πλατφόρμες, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και οι διαδικτυακές καμπάνιες, επιτρέπει την ανάδειξη λιγότερο γνωστών περιοχών και τη στόχευση συγκεκριμένων ομάδων επισκεπτών. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατή η ανακατανομή της τουριστικής ζήτησης και η ενίσχυση περιοχών που δεν συμμετέχουν ενεργά στον τουριστικό χάρτη.⁸⁰

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η ανάπτυξη ψηφιακών πολιτιστικών διαδρομών, οι οποίες συνδέουν διαφορετικά σημεία ενδιαφέροντος μέσα από ένα ενιαίο αφήγημα. Οι διαδρομές αυτές μπορούν να οργανωθούν θεματικά (π.χ. ιστορία, αρχιτεκτονική, γαστρονομία) και να προσφέρουν στον επισκέπτη μια ολοκληρωμένη εμπειρία περιήγησης. Η χρήση ψηφιακών εφαρμογών επιτρέπει την παροχή πληροφοριών, την καθοδήγηση των επισκεπτών και την ενίσχυση της κατανόησης του τόπου.

Σε επίπεδο πολιτικής, η ενσωμάτωση των ψηφιακών εργαλείων στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη απαιτεί συγκεκριμένες παρεμβάσεις. Καταρχάς, είναι απαραίτητη η ανάπτυξη εθνικών και τοπικών στρατηγικών ψηφιακού μετασχηματισμού, οι οποίες θα καθορίζουν τους στόχους, τις προτεραιότητες και τα μέσα εφαρμογής.⁸¹ Οι στρατηγικές αυτές πρέπει να συνδέονται με τις ευρύτερες πολιτικές βιωσιμότητας και να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής.

⁸⁰ Αγοραστάκης, 2003, σ.93

⁸¹ Λογοθέτης, 1989, σ.76

Παράλληλα, απαιτείται η ενίσχυση των ψηφιακών υποδομών, ιδιαίτερα σε περιοχές που παρουσιάζουν υστερήσεις. Η πρόσβαση σε αξιόπιστα δίκτυα και η διαθεσιμότητα ψηφιακών υπηρεσιών αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη σύγχρονων τουριστικών πρακτικών.

Η εκπαίδευση των επαγγελματιών του τουρισμού αποτελεί επίσης κρίσιμο παράγοντα. Η αποτελεσματική χρήση των ψηφιακών εργαλείων προϋποθέτει την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων, όπως η διαχείριση δεδομένων, η ψηφιακή επικοινωνία και η δημιουργία περιεχομένου. Η επένδυση στην εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη αξιοποίηση των τεχνολογιών και στη συνολική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.

Επιπλέον, η συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη και εφαρμογή ψηφιακών λύσεων.⁸² Οι δημόσιοι φορείς μπορούν να παρέχουν το θεσμικό πλαίσιο και τις υποδομές, ενώ οι ιδιωτικές επιχειρήσεις μπορούν να συμβάλουν με καινοτόμες εφαρμογές και υπηρεσίες. Η συνεργασία αυτή μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ολοκληρωμένων ψηφιακών οικοσυστημάτων.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχει η διασφάλιση ότι η ψηφιακή ανάπτυξη δεν θα λειτουργήσει εις βάρος της αυθεντικότητας των πολιτιστικών τοπίων. Η τεχνολογία πρέπει να χρησιμοποιείται ως εργαλείο ενίσχυσης και όχι ως υποκατάστατο της πραγματικής εμπειρίας. Η ισορροπία μεταξύ καινοτομίας και προστασίας αποτελεί βασική πρόκληση για το μέλλον.

Συνολικά, τα ψηφιακά εργαλεία και οι νέες πρακτικές προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, επιτρέποντας την καλύτερη διαχείριση των πόρων, την αναβάθμιση της εμπειρίας και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των προορισμών. Η αξιοποίησή τους, μέσα από στοχευμένες πολιτικές και στρατηγικές, μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση ενός σύγχρονου, βιώσιμου και ανθεκτικού τουριστικού μοντέλου.

⁸² Λογοθέτης, 1989, σ.105

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

5.1 Η έννοια του πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο

Στον ελληνικό χώρο η έννοια του πολιτιστικού τοπίου αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς η μακραίωνη ιστορική συνέχεια, η ποικιλομορφία του φυσικού περιβάλλοντος και η έντονη ανθρώπινη παρουσία έχουν διαμορφώσει ένα σύνθετο και πολυεπίπεδο τοπίο. Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μια μοναδική συνύπαρξη φυσικών και πολιτισμικών στοιχείων, όπου αρχαιολογικοί χώροι, ιστορικοί οικισμοί, παραδοσιακές καλλιέργειες και φυσικά οικοσυστήματα συνθέτουν ένα ιδιαίτερο πολιτιστικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό, το ελληνικό τοπίο δεν μπορεί να προσεγγιστεί ως ένα απλό γεωγραφικό υπόβαθρο, αλλά ως ένα δυναμικό πεδίο στο οποίο αποτυπώνεται η ιστορική εξέλιξη και η πολιτισμική ταυτότητα των κοινωνιών που το διαμόρφωσαν.⁸³

Η έννοια του πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο αναδεικνύεται μέσα από τη μακρόχρονη αλληλεπίδραση ανθρώπου και περιβάλλοντος, η οποία έχει αποτυπωθεί σε πολλές περιοχές της χώρας μέσω της παραγωγικής δραστηριότητας, της οικιστικής οργάνωσης και της διαμόρφωσης υποδομών. Από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή, οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν διαμορφώσει το τοπίο μέσα από την οργάνωση της παραγωγής, την ανάπτυξη οικισμών και τη δημιουργία υποδομών. Η αγροτική καλλιέργεια, η κτηνοτροφία, η ναυτιλία και το εμπόριο αποτελούν βασικές δραστηριότητες που έχουν επηρεάσει τη μορφή του ελληνικού τοπίου, δημιουργώντας ένα μωσαϊκό από φυσικά και ανθρωπογενή στοιχεία.

Σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί σημαντικό στοιχείο του τοπίου, καθώς αποτυπώνεται στην ύπαρξη αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών οικισμών. Η συνύπαρξη στοιχείων διαφορετικών ιστορικών περιόδων δημιουργεί ένα πολυστρωματικό τοπίο, το οποίο αντανακλά τη διαχρονική εξέλιξη του ελληνικού χώρου και ενισχύει τη σχέση του με τη συλλογική μνήμη και την πολιτισμική ταυτότητα.

⁸³ Μπονάρου, 2009, σ.262

Παράλληλα, το φυσικό περιβάλλον της Ελλάδας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτιστικών τοπίων. Η γεωμορφολογία της χώρας, με την έντονη εναλλαγή ορεινών όγκων, πεδιάδων και νησιωτικών συμπλεγμάτων, δημιουργεί ποικίλα τοπία με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η σχέση μεταξύ ανθρώπου και φύσης εκδηλώνεται μέσα από την προσαρμογή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε περιοχής.⁸⁴ Για παράδειγμα, οι αναβαθμίδες καλλιέργειας σε ορεινές περιοχές ή τα παραδοσιακά λιμάνια στα νησιά αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της αλληλεπίδρασης αυτής.

Η έννοια του πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο δεν περιορίζεται μόνο στα υλικά στοιχεία, αλλά περιλαμβάνει και τις άυλες διαστάσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι παραδόσεις, τα έθιμα, οι τοπικές γιορτές και οι κοινωνικές πρακτικές αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του τοπίου, καθώς συνδέονται με συγκεκριμένους τόπους και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Ζαγόρι, το οποίο αναγνωρίστηκε ως πολιτιστικό τοπίο και εντάχθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, καθώς συνδυάζει την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, τη φυσική ομορφιά και τις ζωντανές πολιτισμικές πρακτικές της περιοχής.⁸⁵ Η ελληνική γαστρονομία, οι θρησκευτικές τελετές και οι τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις αποτελούν επίσης στοιχεία που ενισχύουν την πολιτισμική διάσταση του τοπίου και προσδίδουν ιδιαίτερο χαρακτήρα στις περιοχές.⁸⁶

Στο πλαίσιο της σύγχρονης ανάπτυξης, το ελληνικό πολιτιστικό τοπίο αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, οι οποίες σχετίζονται κυρίως με την ένταση της τουριστικής δραστηριότητας και τις επιπτώσεις της.⁸⁷ Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους βασικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας, ωστόσο, η έντονη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε φαινόμενα υπερτουρισμού, ιδιαίτερα σε περιοχές με υψηλή επισκεψιμότητα, όπως τα νησιά του Αιγαίου και οι σημαντικοί αρχαιολογικοί χώροι. Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος στην Ελλάδα κατοχυρώνεται θεσμικά, μεταξύ άλλων, από τον Ν. 3028/2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ η χώρα έχει επίσης υιοθετήσει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 2010.⁸⁸⁸⁹

⁸⁴ Apostolopoulos, 2014, σ.8

⁸⁵ ICOMOS, 2023, σ.19-20

⁸⁶ Carr, 2006, σ.165-166

⁸⁷ Τσάρτας, 1996, σ.39-40

⁸⁸ Richey-Lowe, 2022

⁸⁹ Kyvelou and Gourgiotis, 2019, σ.81

Παράλληλα, σχετικές διατάξεις του Ν. 4685/2020 ενισχύουν το πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος και του τοπίου.⁹⁰

Η υπερβολική τουριστική ανάπτυξη μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στο πολιτιστικό τοπίο, όπως η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, η φθορά των μνημείων και η αλλοίωση της τοπικής ταυτότητας.⁹¹ Επιπλέον, η αυξημένη ζήτηση για τουριστικές υποδομές μπορεί να οδηγήσει σε άναρχη δόμηση και σε μεταβολές στις χρήσεις γης, επηρεάζοντας τη συνοχή και την αισθητική του τοπίου. Σε αυτό το πλαίσιο, αναδεικνύεται η ανάγκη για την υιοθέτηση πολιτικών βιώσιμης διαχείρισης, οι οποίες θα επιτρέψουν την αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η διατήρησή τους.

Παράλληλα, η έννοια του πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο συνδέεται στενά με τη διαμόρφωση της εθνικής και τοπικής ταυτότητας. Το ελληνικό τοπίο έχει αποτελέσει διαχρονικά πηγή έμπνευσης για την τέχνη, τη λογοτεχνία και τη συλλογική φαντασία, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της εικόνας της χώρας τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.⁹² Η εικόνα της Ελλάδας ως τόπου με πλούσια ιστορία, πολιτισμό και φυσική ομορφιά αποτελεί βασικό στοιχείο της τουριστικής της ταυτότητας και επηρεάζει τις προσδοκίες των επισκεπτών.

Η αξιοποίηση του πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο απαιτεί, επομένως, μια ισορροπημένη προσέγγιση, η οποία θα λαμβάνει υπόψη τόσο τις ανάγκες της ανάπτυξης όσο και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ενσωμάτωση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης στον σχεδιασμό του τουρισμού αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση της ποιότητας και της αυθεντικότητας του τοπίου.⁹³ Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός, ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός, μπορεί να συμβάλει στη μείωση των πιέσεων και στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος.

Σημαντικό ρόλο στη διαχείριση του πολιτιστικού τοπίου διαδραματίζουν και οι θεσμικοί φορείς, στο πλαίσιο του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου, όπως ο Ν. 3028/2002 και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου, που αποσκοπούν στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τόπου. Η ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου και η εφαρμογή πολιτικών

⁹⁰ Tzatzaki, 2020, σ.66-69

⁹¹ Μαυραγάνη, 2022, σ.39-40

⁹² Τσάρτας, 1996, σ.64

⁹³ Μαυραγάνη, 2011, σ.38-39

προστασίας αποτελούν βασικά εργαλεία για τη διατήρηση των πολιτιστικών πόρων.⁹⁴ Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών ενισχύεται όταν συνοδεύεται από τη συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες και από την προσαρμογή τους στις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε περιοχής.

Επιπλέον, η χρήση σύγχρονων τεχνολογιών και εργαλείων μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη διαχείριση και προβολή των πολιτιστικών τοπίων.⁹⁵ Η ψηφιακή τεκμηρίωση, η δημιουργία βάσεων δεδομένων και η ανάπτυξη εφαρμογών μπορούν να ενισχύσουν την πρόσβαση στην πληροφορία και να υποστηρίξουν τον σχεδιασμό πολιτικών. Παράλληλα, η χρήση ψηφιακών μέσων μπορεί να συμβάλει στην προβολή του ελληνικού τοπίου σε διεθνές επίπεδο, ενισχύοντας την ελκυστικότητα της χώρας ως τουριστικού προορισμού.

Επομένως, η έννοια του πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο αποτελεί ένα σύνθετο και πολυδιάστατο πεδίο, το οποίο συνδυάζει φυσικά, ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία. Η ιδιαίτερη φυσιογνωμία του ελληνικού τοπίου, σε συνδυασμό με τη μακραίωνη ιστορική του πορεία, το καθιστούν έναν σημαντικό πόρο για την ανάπτυξη, ιδιαίτερα στον τομέα του τουρισμού. Ωστόσο, η αξιοποίησή του απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό και διαχείριση, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και η βιωσιμότητα της ανάπτυξης.

5.2 Μελέτες περίπτωσης: Μετέωρα, Μονεμβασιά και Κυκλάδες

Η επιλογή των Μετεώρων, της Μονεμβασιάς και των Κυκλάδων έγινε επειδή αποτελούν χαρακτηριστικές αλλά και διαφορετικές περιπτώσεις πολιτιστικών τοπίων στον ελληνικό χώρο, με ποικίλα επίπεδα τουριστικής ανάπτυξης και διαφορετικές προκλήσεις διαχείρισης.

Η εφαρμογή της έννοιας των πολιτιστικών τοπίων στον ελληνικό χώρο καθίσταται ουσιαστικά κατανοητή μέσα από τη μελέτη συγκεκριμένων περιπτώσεων, οι οποίες αποτυπώνουν τη σύνθετη σχέση μεταξύ πολιτισμού, χώρου και τουριστικής ανάπτυξης. Στην παρούσα ενότητα αναλύονται τρεις χαρακτηριστικές περιπτώσεις: τα Μετέωρα, η Μονεμβασιά και τα νησιά των Κυκλάδων. Οι περιοχές αυτές επιλέγονται λόγω της έντονης πολιτιστικής και φυσικής τους αξίας, αλλά και λόγω των διαφορετικών μορφών τουριστικής ανάπτυξης που παρουσιάζουν.

⁹⁴ Βλάχος, 2013, σ.365-366

⁹⁵ Παπαδόπουλος, 2020, σ.411-412

Η ανάλυση επικεντρώνεται όχι μόνο στην περιγραφή των χαρακτηριστικών των επιλεγμένων περιπτώσεων, αλλά και στην αξιολόγηση των επιπτώσεων του τουρισμού, καθώς και στη διατύπωση προτάσεων για βιώσιμη διαχείριση. Η επιλογή των συγκεκριμένων μελετών περίπτωσης δεν είναι τυχαία, αλλά βασίζεται σε συγκεκριμένα κριτήρια που σχετίζονται με τους στόχους της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, επιλέχθηκαν περιπτώσεις που παρουσιάζουν διαφορετικά επίπεδα τουριστικής ανάπτυξης και διαφορετικού τύπου πολιτιστικά τοπία, προκειμένου να καταστεί δυνατή η συγκριτική ανάλυση και η ανάδειξη ποικίλων προκλήσεων και πρακτικών διαχείρισης. Παράλληλα, οι συγκεκριμένες περιπτώσεις θεωρούνται αντιπροσωπευτικές του ελληνικού χώρου, καθώς συνδυάζουν έντονη τουριστική δραστηριότητα με σημαντικό πολιτιστικό και περιβαλλοντικό απόθεμα.

Με τον τρόπο αυτό, καθίσταται δυνατή η εξαγωγή πιο ουσιαστικών συμπερασμάτων σχετικά με τη σχέση μεταξύ τουρισμού και πολιτιστικών τοπίων. Επιπλέον, γίνεται συστηματική σύνδεση με τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας, τα οποία προσφέρουν μια σύγχρονη εικόνα των αντιλήψεων των επισκεπτών και επιτρέπουν την διασταύρωση εμπειρικών δεδομένων με τα πραγματικά παραδείγματα.

5.2.1 Τα Μετέωρα ως πολιτιστικό τοπίο: τουριστική ανάπτυξη, πιέσεις και προοπτικές βιωσιμότητας

Τα Μετέωρα αποτελούν ένα από τα πλέον εμβληματικά παραδείγματα πολιτιστικού τοπίου στην Ελλάδα, καθώς συνδυάζουν με μοναδικό τρόπο τη γεωμορφολογική ιδιαιτερότητα του φυσικού περιβάλλοντος με τη μακραίωνη θρησκευτική και πολιτιστική δραστηριότητα του ανθρώπου. Οι εντυπωσιακοί βραχώδεις σχηματισμοί, που υψώνονται απότομα πάνω από τη θεσσαλική πεδιάδα, σε συνδυασμό με τα μοναστήρια που έχουν οικοδομηθεί στις κορυφές τους ήδη από τον 14ο αιώνα, δημιουργούν ένα τοπίο υψηλής αισθητικής και συμβολικής αξίας.⁹⁶ Η διαμόρφωση του τοπίου αυτού δεν αποτελεί απλώς αποτέλεσμα φυσικών διεργασιών, αλλά προϊόν της διαχρονικής αλληλεπίδρασης ανθρώπου και φύσης, γεγονός που το καθιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτιστικού τοπίου.

Η διεθνής αναγνώριση των Μετεώρων μέσω της ένταξής τους στον κατάλογο της UNESCO ως μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς ενισχύει τη σημασία τους και τα καθιστά έναν από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς της χώρας. Η

⁹⁶ Bramwell, 2002, σ.192-193

τουριστική ανάπτυξη της περιοχής υπήρξε ιδιαίτερα έντονη τις τελευταίες δεκαετίες, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην οικονομική ενίσχυση της ευρύτερης περιοχής της Καλαμπάκας.⁹⁷ Η αύξηση της επισκεψιμότητας οδήγησε στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου τουριστικού πλέγματος υπηρεσιών, το οποίο περιλαμβάνει καταλύματα, εστιατόρια, οργανωμένες ξεναγήσεις και δραστηριότητες εναλλακτικού τουρισμού.

Η οικονομική αυτή ανάπτυξη επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας, καθώς η συντριπτική πλειονότητα των ερωτηθέντων (96%) θεωρεί ότι οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται από την τουριστική δραστηριότητα (γραφ. 9). Στην περίπτωση των Μετεώρων, το όφελος αυτό είναι εμφανές, καθώς ο τουρισμός αποτελεί τον βασικό πυλώνα της τοπικής οικονομίας. Ωστόσο, η θετική αυτή διάσταση συνυπάρχει με σημαντικές προκλήσεις, οι οποίες σχετίζονται με την ένταση της τουριστικής εκμετάλλευσης.

Η συνεχώς αυξανόμενη επισκεψιμότητα έχει οδηγήσει σε φαινόμενα υπερφόρτωσης, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες, όταν μεγάλος αριθμός επισκεπτών συγκεντρώνεται σε περιορισμένο χώρο. Η συμφόρηση στους χώρους των μοναστηριών και στα σημεία θέας επηρεάζει τόσο την ποιότητα της εμπειρίας των επισκεπτών όσο και τη λειτουργία του ίδιου του χώρου. Η αυξημένη κυκλοφορία οχημάτων, η φθορά των μονοπατιών και η πίεση στις υποδομές αποτελούν ενδείξεις της έντονης τουριστικής πίεσης που ασκείται στο τοπίο.

Τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν την ύπαρξη αυτών των προβλημάτων, καθώς το 64% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι ο τουρισμός μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στα πολιτιστικά τοπία (γραφ. 7). Το αποτέλεσμα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς δείχνει ότι οι ίδιοι οι επισκέπτες αναγνωρίζουν τις συνέπειες της υπερβολικής τουριστικής ανάπτυξης. Παράλληλα, η υψηλή σημασία που αποδίδεται στην προστασία του περιβάλλοντος (83,9% αξιολόγησε το ζήτημα με την υψηλότερη βαθμολογία) υποδηλώνει ότι υπάρχει αυξανόμενη ευαισθητοποίηση και ζήτηση για πιο βιώσιμες μορφές τουρισμού (γραφ. 8).

Εκτός από τις περιβαλλοντικές πιέσεις, η τουριστική ανάπτυξη των Μετεώρων επηρεάζει και την πολιτισμική διάσταση του τοπίου. Τα μοναστήρια, τα οποία αποτελούν ενεργούς θρησκευτικούς χώρους, καλούνται να λειτουργήσουν ταυτόχρονα ως τόποι λατρείας και ως τουριστικά αξιοθέατα.⁹⁸ Η διπλή αυτή λειτουργία δημιουργεί συχνά εντάσεις, καθώς η μαζική παρουσία επισκεπτών μπορεί να διαταράξει τον πνευματικό χαρακτήρα του χώρου. Επιπλέον,

⁹⁷ Fainstein, 2012, σ.106

⁹⁸ Fainstein, 2012, σ.104-105

η εμπορευματοποίηση της εμπειρίας ενδέχεται να οδηγήσει σε απώλεια της αυθεντικότητας, στοιχείο που αποτελεί βασικό κίνητρο επίσκεψης για πολλούς τουρίστες.

Η σημασία της αυθεντικής εμπειρίας αναδεικνύεται και από τα δεδομένα της έρευνας, όπου σημαντικό ποσοστό των ερωτηθέντων δηλώνει ότι ελκύεται από την πολιτιστική διάσταση, τη φύση και την αυθεντικότητα του τόπου. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι οι επισκέπτες δεν αναζητούν μόνο την κατανάλωση ενός τουριστικού προϊόντος, αλλά επιθυμούν μια πιο ουσιαστική και βιωματική εμπειρία. Συνεπώς, η διατήρηση της αυθεντικότητας του τοπίου αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Στο πλαίσιο αυτό, καθίσταται αναγκαία η υιοθέτηση ολοκληρωμένων στρατηγικών διαχείρισης, οι οποίες θα επιτρέπουν την εξισορρόπηση μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας του τοπίου. Ένα βασικό μέτρο αποτελεί ο έλεγχος της επισκεψιμότητας μέσω της εφαρμογής συστημάτων διαχείρισης ροών.⁹⁹ Η εισαγωγή χρονικών ζωνών επίσκεψης και η χρήση ψηφιακών εργαλείων κράτησης μπορούν να συμβάλουν στη μείωση της συμφόρησης και στη βελτίωση της εμπειρίας επισκεπτών.

Παράλληλα, η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού μπορεί να λειτουργήσει αποσυμφορητικά για τα βασικά σημεία ενδιαφέροντος. Δραστηριότητες όπως η πεζοπορία, η εξερεύνηση μονοπατιών και ο θρησκευτικός τουρισμός μπορούν να καταναείμουν τους επισκέπτες στον χώρο και να ενισχύσουν τη συνολική εμπειρία. Η προσέγγιση αυτή συνάδει και με τις προτιμήσεις των επισκεπτών, καθώς το 90,7% των ερωτηθέντων δηλώνει ότι προτιμά εναλλακτικές μορφές τουρισμού έναντι του μαζικού (γραφ. 13).

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η ενίσχυση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Η ενημέρωση των επισκεπτών σχετικά με τη σημασία του τοπίου και η προώθηση υπεύθυνων συμπεριφορών μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων, καθώς ενισχύουν την περιβαλλοντική συνείδηση και οδηγούν σε πιο βιώσιμες επιλογές κατά τη διάρκεια της ταξιδιωτικής εμπειρίας. Το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό των επισκεπτών εμφανίζεται διατεθειμένο να πληρώσει περισσότερο για βιώσιμες υπηρεσίες (72,%) δείχνει ότι υπάρχει ήδη αυξημένη ευαισθητοποίηση και προδιάθεση υποστήριξης τέτοιων πρακτικών, γεγονός που δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την εφαρμογή πολιτικών περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και βιώσιμης διαχείρισης (γραφ. 12).

⁹⁹ Bramwell, 2002, σ.194

Τέλος, η συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, όπως οι τοπικές αρχές, οι κάτοικοι και οι μοναστικές κοινότητες, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματική διαχείριση του τοπίου.¹⁰⁰ Η συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών, η οποία θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική από την πλειονότητα των ερωτηθέντων, μπορεί να ενισχύσει τη βιωσιμότητα των πολιτικών και να διασφαλίσει την προστασία της τοπικής ταυτότητας.

Συνεπώς, τα Μετέωρα αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτιστικού τοπίου που συνδυάζει υψηλή πολιτιστική και φυσική αξία με έντονη τουριστική δραστηριότητα. Η πρόκληση για τη διαχείρισή τους έγκειται στην επίτευξη ισορροπίας μεταξύ αξιοποίησης και προστασίας. Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι οι επισκέπτες αναγνωρίζουν τη σημασία της βιωσιμότητας και εμφανίζονται διατεθειμένοι να υποστηρίξουν σχετικές πρωτοβουλίες, γεγονός που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός πιο ισορροπημένου και βιώσιμου τουριστικού μοντέλου.

5.2.2 Η Μονεμβασία ως πολιτιστικό τοπίο: αυθεντικότητα, τουριστική ανάπτυξη και μετασχηματισμός του χώρου

Η Μονεμβασία αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα πολιτιστικού τοπίου στον ελληνικό χώρο, καθώς συνδυάζει με μοναδικό τρόπο την ιστορική συνέχεια, την αρχιτεκτονική κληρονομιά και τη γεωγραφική ιδιαιτερότητα. Η καστροπολιτεία, χτισμένη πάνω σε ένα επιβλητικό βραχώδη σχηματισμό που συνδέεται με την απέναντι ακτή μέσω μιας στενής λωρίδας γης, διαμορφώνει ένα τοπίο υψηλής αισθητικής και συμβολικής αξίας.¹⁰¹ Η μορφή του οικισμού, τα λιθόκτιστα κτίρια, τα στενά δρομάκια και η έντονη ιστορική ταυτότητα συνθέτουν ένα περιβάλλον όπου η έννοια του πολιτιστικού τοπίου εκφράζεται με ιδιαίτερη καθαρότητα.

Η ιστορική εξέλιξη της Μονεμβασίας, από σημαντικό βυζαντινό και μεσαιωνικό κέντρο έως σύγχρονο τουριστικό προορισμό, αποτυπώνεται έντονα στον χώρο.¹⁰² Το τοπίο δεν αποτελεί απλώς ένα σύνολο κτισμάτων, αλλά ένα ζωντανό αρχείο ιστορικών φάσεων και κοινωνικών μετασχηματισμών. Η μετάβαση από έναν κατοικημένο ιστορικό οικισμό σε έναν τουριστικά ανεπτυγμένο προορισμό συνιστά μια διαδικασία που επηρεάζει τόσο τη φυσιογνωμία του χώρου όσο και τη λειτουργία της τοπικής κοινωνίας.

¹⁰⁰ Poullos, 2014, σ.79

¹⁰¹ Miller, 1907, σ.229

¹⁰² Miller, 1907, σ.231

Η τουριστική ανάπτυξη της Μονεμβασιάς έχει συμβάλει σημαντικά στην οικονομική αναζωογόνηση της περιοχής.¹⁰³ Η αύξηση της επισκεψιμότητας έχει ενισχύσει την τοπική επιχειρηματικότητα και έχει δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, ιδιαίτερα στον τομέα της φιλοξενίας και της εστίασης. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τα δεδομένα της πρωτογενούς έρευνας, καθώς το 96% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται από την τουριστική δραστηριότητα (γραφ 9). Στην περίπτωση της Μονεμβασιάς, το οικονομικό αυτό όφελος είναι εμφανές, καθώς ο τουρισμός αποτελεί βασική πηγή εισοδήματος για μεγάλο μέρος του πληθυσμού.

Ωστόσο, η τουριστική ανάπτυξη συνοδεύεται και από σημαντικές προκλήσεις, οι οποίες σχετίζονται με τη διατήρηση της αυθεντικότητας και της κοινωνικής συνοχής.¹⁰⁴ Η αυξανόμενη ζήτηση για τουριστικά καταλύματα έχει οδηγήσει σε μετατροπή πολλών κατοικιών σε ενοικιαζόμενα δωμάτια ή ξενοδοχεία, γεγονός που επηρεάζει τη μόνιμη κατοίκηση του οικισμού. Η τάση αυτή οδηγεί σε σταδιακή απομάκρυνση των κατοίκων και μετατρέπει τον χώρο σε ένα «τουριστικό σκηνικό», όπου η καθημερινή ζωή περιορίζεται.

Η μεταβολή αυτή συνδέεται με ευρύτερες διαδικασίες τουριστικοποίησης, κατά τις οποίες ο χώρος προσαρμόζεται στις ανάγκες της τουριστικής κατανάλωσης. Η εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια της αυθεντικότητας, καθώς τα στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα του τόπου μετατρέπονται σε προϊόντα προς κατανάλωση.¹⁰⁵ Η πρόκληση, επομένως, έγκειται στη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας της πολιτιστικής φυσιογνωμίας.

Η σημασία της αυθεντικότητας αναδεικνύεται και από τα ευρήματα της έρευνας, όπου σημαντικό ποσοστό των ερωτηθέντων δηλώνει ότι ελκύεται από στοιχεία όπως ο πολιτισμός, οι παραδόσεις και η αυθεντική εμπειρία. Συγκεκριμένα, οι επιλογές που σχετίζονται με τον πολιτισμό και την φύση συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά (άνω του 60%), ενώ η αυθεντική εμπειρία και η φιλοξενία αποτελούν επίσης σημαντικούς παράγοντες έλξης (41,3%) (γραφ. 6). Τα δεδομένα αυτά δείχνουν ότι οι επισκέπτες αναζητούν προορισμούς που διατηρούν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους, γεγονός που καθιστά τη διατήρηση της αυθεντικότητας κρίσιμο ζήτημα για τη βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης.

¹⁰³ Schoenauer, 1982, σ. 28

¹⁰⁴ Χατζηδάκης, 2020, σ.147

¹⁰⁵ Βασιλικός, 2018, σ.216

Παράλληλα, η τουριστική πίεση επηρεάζει και τη λειτουργία του χώρου σε καθημερινό επίπεδο. Η αυξημένη επισκεψιμότητα, ιδιαίτερα κατά τις περιόδους αιχμής, δημιουργεί συνθήκες συμφόρησης στα στενά δρομάκια του οικισμού, ενώ η ένταση της εμπορικής δραστηριότητας μεταβάλλει τον χαρακτήρα του χώρου. Αν και η Μονεμβασιά δεν εμφανίζει στον ίδιο βαθμό φαινόμενα υπερτουρισμού όπως οι Κυκλάδες, εντούτοις παρουσιάζει τάσεις που, αν δεν ελεγχθούν, μπορεί να οδηγήσουν σε παρόμοιες καταστάσεις.

Η αντίληψη των επισκεπτών για τις επιπτώσεις του τουρισμού επιβεβαιώνει αυτή τη δυναμική, καθώς το 64% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι ο τουρισμός μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τα τοπία (γραφ. 7). Το εύρημα αυτό υποδηλώνει ότι η βιωσιμότητα αποτελεί πλέον βασικό ζητούμενο, όχι μόνο για τους φορείς διαχείρισης αλλά και για τους ίδιους τους επισκέπτες. Επιπλέον, η υψηλή σημασία που αποδίδεται στην προστασία του περιβάλλοντος (83,9%) δείχνει ότι υπάρχει αυξανόμενη ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζητήματα αυτά (γραφ. 8).

Στο πλαίσιο αυτό, η βιώσιμη διαχείριση της Μονεμβασιάς απαιτεί την υιοθέτηση ολοκληρωμένων πολιτικών που θα διασφαλίζουν τη διατήρηση της πολιτιστικής και κοινωνικής της ταυτότητας.¹⁰⁶ Ένα βασικό μέτρο αποτελεί η θέσπιση αυστηρού κανονιστικού πλαισίου για τις χρήσεις γης και την τουριστική ανάπτυξη. Ο περιορισμός της ανεξέλεγκτης μετατροπής κατοικιών σε τουριστικά καταλύματα μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση της μόνιμης κατοίκησης και της κοινωνικής συνοχής.

Παράλληλα, η ενίσχυση της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποτελεί κρίσιμο παράγοντα βιωσιμότητας. Η σημασία της συμμετοχής αυτής αναδεικνύεται και από την έρευνα, όπου η πλειονότητα των ερωτηθέντων αξιολογεί τη συμμετοχή των κατοίκων στον τουρισμό ως ιδιαίτερα σημαντική. Η ενεργός εμπλοκή των κατοίκων μπορεί να διασφαλίσει ότι οι πολιτικές ανάπτυξης ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας.

Επιπλέον, η ανάπτυξη πολιτιστικών δράσεων και η ανάδειξη της τοπικής παράδοσης μπορούν να ενισχύσουν την ταυτότητα του τόπου και να διαφοροποιήσουν το τουριστικό προϊόν.¹⁰⁷ Η διοργάνωση φεστιβάλ, εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων που συνδέονται με την ιστορία και

¹⁰⁶ Αθανασίου, 2018, σ.35

¹⁰⁷ Βουτυράκης, 2008

τον πολιτισμό της Μονεμβασιάς μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες που ενδιαφέρονται για πιο ουσιαστικές εμπειρίες.

Η προώθηση βιώσιμων μορφών τουρισμού αποτελεί επίσης βασική κατεύθυνση. Το γεγονός ότι το 77,3% των ερωτηθέντων δηλώνει ότι προτιμά προορισμούς με βιώσιμες πρακτικές και ότι το 72% είναι διατεθειμένο να πληρώσει περισσότερο για τέτοιες υπηρεσίες δείχνει ότι υπάρχει σημαντικό περιθώριο ανάπτυξης ενός πιο ποιοτικού τουριστικού μοντέλου (γραφ. 11,12). Η αξιοποίηση αυτής της τάσης μπορεί να συμβάλει στη μετάβαση από ένα μοντέλο μαζικού τουρισμού σε ένα πιο βιώσιμο και ισορροπημένο σύστημα.

Κατά συνέπεια, η Μονεμβασία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτιστικού τοπίου που βρίσκεται σε διαδικασία μετασχηματισμού λόγω της τουριστικής ανάπτυξης. Η διατήρηση της αυθεντικότητας και της κοινωνικής συνοχής αποτελεί βασική πρόκληση, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται σημαντικές ευκαιρίες για βιώσιμη ανάπτυξη. Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι οι επισκέπτες αναγνωρίζουν τη σημασία των ζητημάτων αυτών και εμφανίζονται διατεθειμένοι να υποστηρίξουν πιο βιώσιμες πρακτικές. Ενδεικτικά, η υψηλή προτίμηση προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού (90,7%), η επιλογή προορισμών που εφαρμόζουν βιώσιμες πρακτικές (77,3%), καθώς και η σημαντική διάθεση πληρωμής υψηλότερου κόστους για βιώσιμες υπηρεσίες (72%) επιβεβαιώνουν τη μεταστροφή των τουριστικών προτύπων. Τα στοιχεία αυτά δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια πιο ισορροπημένη και ποιοτική τουριστική ανάπτυξη, υπό την προϋπόθεση ότι θα εφαρμοστούν κατάλληλες πολιτικές διαχείρισης και προστασίας του πολιτιστικού τοπίου.

5.2.3 Οι Κυκλάδες ως πολιτιστικό τοπίο: υπερτουρισμός, μετασχηματισμός και προκλήσεις βιωσιμότητας

Τα νησιά των Κυκλάδων αποτελούν ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά και αναγνωρίσιμα πολιτιστικά τοπία της Ελλάδας, καθώς συνδυάζουν μοναδικά φυσικά, αρχιτεκτονικά και πολιτισμικά στοιχεία που έχουν διαμορφώσει μια ιδιαίτερη ταυτότητα με διεθνή απήχηση. Η σημασία τους αποτυπώνεται και μέσα από παρεμβάσεις προστασίας και ανάδειξης που υλοποιούνται από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, όπως έργα αποκατάστασης παραδοσιακών οικισμών και προστασίας αρχαιολογικών χώρων, τα οποία συμβάλλουν στη διατήρηση της πολιτιστικής φυσιογνωμίας των νησιών. Το κυκλαδίτικο τοπίο, με τα λευκά κυβόσχημα σπίτια, τα στενά δρομάκια, τις εκκλησίες με τους γαλάζιους τρούλους και την έντονη σχέση με το αιγαιοπελαγίτικο φως και θάλασσα, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό

παράδειγμα της αλληλεπίδρασης ανθρώπου και περιβάλλοντος. Η μορφή των οικισμών, η οποία προέκυψε μέσα από ιστορικές, κλιματικές και κοινωνικές συνθήκες, έχει εξελιχθεί σε ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα “brand” τοπία διεθνώς.¹⁰⁸

Η τουριστική ανάπτυξη των Κυκλάδων υπήρξε ιδιαίτερα έντονη από τα μέσα του 20ού αιώνα και έπειτα, με αποτέλεσμα την καθιέρωσή τους ως κορυφαίου τουριστικού προορισμού. Νησιά όπως η Σαντορίνη και η Μύκονος έχουν μετατραπεί σε παγκόσμια σύμβολα του ελληνικού τουρισμού, προσελκύοντας εκατομμύρια επισκέπτες ετησίως.¹⁰⁹ Η ανάπτυξη αυτή έχει συμβάλει σημαντικά στην οικονομική ευημερία των τοπικών κοινωνιών, δημιουργώντας θέσεις εργασίας και ενισχύοντας την τοπική επιχειρηματικότητα.

Η θετική αυτή διάσταση επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα της έρευνας, όπου το 96% των ερωτηθέντων αναγνωρίζει ότι οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται από τον τουρισμό (γραφ. 9). Στην περίπτωση των Κυκλάδων, το όφελος αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο, καθώς η οικονομία πολλών νησιών βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον τουρισμό. Ωστόσο, η μονομερής αυτή εξάρτηση δημιουργεί και σημαντικές προκλήσεις, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων ή μεταβολών στη ζήτηση.

Παράλληλα, με τα οικονομικά οφέλη, η έντονη τουριστική δραστηριότητα έχει οδηγήσει σε φαινόμενα υπερτουρισμού, τα οποία αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι Κυκλάδες. Η υπερβολική συγκέντρωση επισκεπτών σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους και περιοχές δημιουργεί σημαντικές πιέσεις στις υποδομές, στο περιβάλλον και στην καθημερινή ζωή των κατοίκων.¹¹⁰ Οι εικόνες συνωστισμού σε δημοφιλείς προορισμούς, όπως η Σαντορίνη, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα των επιπτώσεων του υπερτουρισμού.

Η πίεση αυτή εκδηλώνεται με πολλούς τρόπους. Η αυξημένη ζήτηση για καταλύματα οδηγεί σε άνοδο των τιμών ακινήτων και ενοικίων, καθιστώντας δύσκολη τη διαβίωση των μόνιμων κατοίκων. Παράλληλα, η εντατική χρήση των φυσικών πόρων, όπως το νερό και η ενέργεια, δημιουργεί περιβαλλοντικές πιέσεις, ιδιαίτερα σε νησιά με περιορισμένους πόρους.¹¹¹ Η διαχείριση απορριμμάτων και λυμάτων αποτελεί επίσης ένα κρίσιμο ζήτημα, καθώς οι

¹⁰⁸ Atay, Seyhan and Saladié, 2024, σ.5

¹⁰⁹ Atay, Seyhan and Saladié, 2024, σ.5-6

¹¹⁰ Prokopiou, et all., 2018, σ.217

¹¹¹ Atay, Seyhan and Saladié, 2024, σ.5-6

υπάρχουσες υποδομές συχνά δεν επαρκούν για να καλύψουν τις αυξημένες ανάγκες της τουριστικής περιόδου.

Τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας ενισχύουν την παραπάνω εικόνα, καθώς το 64% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι ο τουρισμός έχει αρνητικές επιπτώσεις στα τοπία (γραφ. 7). Το αποτέλεσμα αυτό αντικατοπτρίζει την αυξανόμενη ανησυχία για τις συνέπειες της μαζικής τουριστικής ανάπτυξης και υποδηλώνει την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό του μοντέλου ανάπτυξης.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η μεταβολή των προτιμήσεων των επισκεπτών, όπως καταγράφεται στην έρευνα. Το γεγονός ότι το 90,7% των ερωτηθέντων δηλώνει προτίμηση σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού έναντι του μαζικού υποδηλώνει μια σημαντική αλλαγή στη ζήτηση (γραφ. 13). Οι επισκέπτες φαίνεται να αναζητούν πιο αυθεντικές και βιωματικές εμπειρίες, οι οποίες συνδέονται με τον πολιτισμό, τη φύση και την τοπική ταυτότητα. Το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τις Κυκλάδες, καθώς δείχνει ότι το κυρίαρχο μοντέλο μαζικού τουρισμού ενδέχεται να μην ανταποκρίνεται πλέον πλήρως στις σύγχρονες ανάγκες.

Η σημασία της αυθεντικότητας και της εμπειρίας επιβεβαιώνεται και από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων σχετικά με τα κίνητρα επιλογής προορισμού. Στοιχεία όπως η φύση, ο πολιτισμός και η αυθεντική εμπειρία συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά, γεγονός που δείχνει ότι οι επισκέπτες δεν αναζητούν μόνο την εικόνα του “ιδανικού νησιού”, αλλά και μια πιο ουσιαστική σύνδεση με τον τόπο. Ωστόσο, η έντονη τουριστική ανάπτυξη ενδέχεται να υπονομεύει αυτήν την αυθεντικότητα, μετατρέποντας το τοπίο σε ένα “καταναλωτικό προϊόν”.

Η εμπορευματοποίηση του τοπίου αποτελεί μία από τις βασικές προκλήσεις για τις Κυκλάδες. Η υπερβολική ανάπτυξη τουριστικών υποδομών και η προσαρμογή του χώρου στις ανάγκες της τουριστικής βιομηχανίας μπορεί να οδηγήσει σε αλλοίωση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και της πολιτιστικής ταυτότητας.¹¹² Η τυποποίηση της εμπειρίας και η απώλεια της τοπικής ιδιαιτερότητας αποτελούν κινδύνους που σχετίζονται με το μοντέλο μαζικού τουρισμού.

Παράλληλα, η τουριστική ανάπτυξη επηρεάζει και τη λειτουργία των τοπικών κοινωνιών. Η αύξηση του κόστους ζωής, η εποχικότητα της απασχόλησης και η εξάρτηση από τον τουρισμό

¹¹² Karagiannis and Kontogeorgopoulos, 2021, σ.25

δημιουργούν συνθήκες που επηρεάζουν την κοινωνική συνοχή.¹¹³ Παρόλα αυτά, η έρευνα δείχνει ότι οι επισκέπτες θεωρούν σημαντική τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στον τουρισμό, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία της ενίσχυσης του ρόλου των κατοίκων στη διαμόρφωση των πολιτικών ανάπτυξης.

Η ανάγκη για βιώσιμη διαχείριση των Κυκλάδων καθίσταται επιτακτική, δεδομένων των παραπάνω προκλήσεων. Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να προταθούν μια σειρά από στρατηγικές που στοχεύουν στην εξισορρόπηση μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας του τοπίου.

Αρχικά, η διαχείριση της επισκεψιμότητας αποτελεί βασική προτεραιότητα. Η εφαρμογή μέτρων όπως ο περιορισμός του αριθμού των επισκεπτών σε συγκεκριμένες περιοχές, η ρύθμιση της κρουαζιέρας και η κατανομή των τουριστικών ροών σε λιγότερο γνωστούς προορισμούς μπορεί να συμβάλει στη μείωση της πίεσης. Η προσέγγιση αυτή συνδέεται άμεσα με την ανάγκη αποσυμφόρησης των δημοφιλών νησιών και την ενίσχυση της ισόρροπης ανάπτυξης.

Παράλληλα, η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος αποτελεί σημαντική κατεύθυνση. Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός, ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός, μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός πιο βιώσιμου μοντέλου. Η τάση αυτή υποστηρίζεται και από τα δεδομένα της έρευνας, καθώς η πλειονότητα των επισκεπτών δείχνει προτίμηση σε τέτοιες μορφές τουρισμού.

Η ενίσχυση των υποδομών και η προστασία των φυσικών πόρων αποτελούν επίσης βασικά στοιχεία της βιώσιμης ανάπτυξης. Η επένδυση σε συστήματα διαχείρισης νερού και απορριμμάτων, καθώς και η προώθηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, μπορεί να συμβάλει στη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Επιπλέον, η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των επισκεπτών και των τοπικών κοινωνιών αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη βιώσιμη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων. Το γεγονός ότι το 84% των ερωτηθέντων αποδίδει υψηλή σημασία στην προστασία του περιβάλλοντος στους τουριστικούς προορισμούς δείχνει ότι υπάρχει πρόσφορο έδαφος για την προώθηση υπεύθυνων πρακτικών (γραφ. 8).

¹¹³ Karagiannis and Kontogeorgopoulos, 2021, σ.27

Τέλος, η αξιοποίηση της προθυμίας των επισκεπτών να πληρώσουν περισσότερο για βιώσιμες υπηρεσίες (72%) μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για τη χρηματοδότηση δράσεων προστασίας και διαχείρισης του τοπίου (γραφ. 12).

Συνοψίζοντας, οι Κυκλάδες αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτιστικού τοπίου που βρίσκεται αντιμέτωπο με τις προκλήσεις του υπερτουρισμού. Η έντονη τουριστική ανάπτυξη έχει δημιουργήσει σημαντικά οικονομικά οφέλη, αλλά ταυτόχρονα έχει επιφέρει πιέσεις στο περιβάλλον και στις τοπικές κοινωνίες. Σε σύγκριση με τις άλλες μελέτες περίπτωσης, όπως η Μονεμβασιά και τα Μετέωρα, οι Κυκλάδες εμφανίζουν πιο έντονα φαινόμενα μαζικού τουρισμού και υπερσυγκέντρωσης επισκεπτών, γεγονός που καθιστά πιο επιτακτική την ανάγκη διαχείρισης της τουριστικής πίεσης. Αντίθετα, στην περίπτωση της Μονεμβασιάς και των Μετέωρων, οι προκλήσεις σχετίζονται περισσότερο με τη διατήρηση της αυθεντικότητας και την ισορροπία μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας του πολιτιστικού και θρησκευτικού χαρακτήρα του τοπίου.

Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι υπάρχει αυξανόμενη ευαισθητοποίηση και προτίμηση για βιώσιμες μορφές τουρισμού, γεγονός που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός πιο ισορροπημένου μοντέλου. Η μετάβαση αυτή απαιτεί συντονισμένες πολιτικές και ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων, με στόχο τη διατήρηση της μοναδικής ταυτότητας των πολιτιστικών τοπίων και τη διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξής τους.

5.3 Προκλήσεις και ζητήματα διαχείρισης: υπερτουρισμός, προστασία μνημείων και βιώσιμη ανάπτυξη

Η τουριστική ανάπτυξη στον ελληνικό χώρο, και ιδιαίτερα σε περιοχές με έντονη πολιτιστική και φυσική αξία, έχει αναδείξει μια σειρά από σύνθετες προκλήσεις που σχετίζονται με τη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων. Η αυξανόμενη ζήτηση για τουριστικές εμπειρίες, σε συνδυασμό με τη διεθνή προβολή της Ελλάδας ως κορυφαίου προορισμού, έχει οδηγήσει σε φαινόμενα έντονης τουριστικής πίεσης, τα οποία επηρεάζουν τόσο το φυσικό περιβάλλον όσο και την πολιτιστική κληρονομιά και τη λειτουργία των τοπικών κοινωνιών.

Η έννοια του πολιτιστικού τοπίου, όπως αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, προϋποθέτει μια ισορροπημένη σχέση μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος. Ωστόσο, η

σύγχρονη τουριστική πραγματικότητα συχνά διαταράσσει αυτή την ισορροπία, δημιουργώντας ανάγκη για νέες προσεγγίσεις διαχείρισης που θα συνδυάζουν την ανάπτυξη με τη βιωσιμότητα.

5.3.1 Υπερτουρισμός: έννοια, εκφάνσεις και επιπτώσεις

Ο υπερτουρισμός αποτελεί ένα από τα πιο σύνθετα και πολυσυζητημένα φαινόμενα της σύγχρονης τουριστικής γεωγραφίας και σχετίζεται άμεσα με τις επιπτώσεις της μαζικής τουριστικής ανάπτυξης σε περιοχές υψηλές ελκυστικότητας. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει την κατάσταση κατά την οποία ο αριθμός των επισκεπτών σε έναν προορισμό υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητά του, δηλαδή τα όρια που μπορεί να αντέξει το φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον χωρίς να υποβαθμίζεται. Η φέρουσα ικανότητα δεν είναι στατική, αλλά μεταβάλλεται ανάλογα με τις υποδομές, τις πολιτικές διαχείρισης και την κοινωνική ανοχή, γεγονός που καθιστά τον υπερτουρισμό ένα δυναμικό και πολυπαραγοντικό φαινόμενο.¹¹⁴

Στην ελληνική πραγματικότητα, ο υπερτουρισμός συνδέεται κυρίως με τη διεθνή προβολή της χώρας ως προορισμού υψηλής αισθητικής και πολιτιστικής αξίας.¹¹⁵ Η εικόνα του ελληνικού τοπίου, ιδιαίτερα των νησιωτικών περιοχών και των εμβληματικών μνημείων, λειτουργεί ως ισχυρός πόλος έλξης, οδηγώντας σε έντονη συγκέντρωση τουριστικών ροών. Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές σε προορισμούς όπως η Σαντορίνη και η Μύκονος, αλλά και σε πολιτιστικούς χώρους όπως η Ακρόπολη και τα Μετέωρα, όπου η αυξημένη επισκεψιμότητα δημιουργεί συνθήκες έντονης πίεσης.

Μία από τις βασικές εκφάνσεις του υπερτουρισμού είναι η χωρική συγκέντρωση των επισκεπτών. Οι τουριστικές ροές δεν κατανέμονται ομοιόμορφα, αλλά επικεντρώνονται σε συγκεκριμένα σημεία υψηλής αναγνωρισιμότητας. Η συγκέντρωση αυτή οδηγεί σε συμφόρηση, περιορίζοντας τη λειτουργικότητα των χώρων και επηρεάζοντας αρνητικά την εμπειρία των επισκεπτών. Ταυτόχρονα, δημιουργεί συνθήκες φθοράς, καθώς οι υποδομές και οι φυσικοί πόροι δέχονται έντονη πίεση.¹¹⁶

Εξίσου σημαντική είναι η χρονική διάσταση του υπερτουρισμού. Η έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον ελληνικό τουρισμό οδηγεί σε συγκέντρωση μεγάλου αριθμού επισκεπτών σε

¹¹⁴ Smith, 2015, σ.54

¹¹⁵ Φέστας, 2019, σ.114

¹¹⁶ Lagarias, Stratigea and Yiota, 2023, σ.2

σύντομο χρονικό διάστημα, κυρίως κατά τους θερινούς μήνες. Η εποχική αυτή αιχμή δημιουργεί προβλήματα υπερφόρτωσης των υποδομών, ενώ παράλληλα οδηγεί σε υποαξιοποίηση των πόρων κατά την υπόλοιπη διάρκεια του έτους.¹¹⁷ Η ανισορροπία αυτή καθιστά δύσκολη τη βιώσιμη διαχείριση των προορισμών.

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις του υπερτουρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Η αυξημένη κατανάλωση φυσικών πόρων, όπως το νερό και η ενέργεια, δημιουργεί πιέσεις σε περιοχές με περιορισμένα αποθέματα, όπως τα νησιά. Η παραγωγή απορριμμάτων αυξάνεται σημαντικά, ενώ η διαχείρισή τους συχνά δεν επαρκεί για να καλύψει τις ανάγκες της τουριστικής περιόδου. Επιπλέον, η εντατική χρήση των φυσικών οικοσυστημάτων οδηγεί σε υποβάθμιση της βιοποικιλότητας και αλλοίωση του τοπίου.¹¹⁸

Σε κοινωνικό επίπεδο, ο υπερτουρισμός επηρεάζει τη ζωή των τοπικών κοινοτήτων με πολλούς τρόπους. Η αύξηση της ζήτησης για καταλύματα οδηγεί σε άνοδο των τιμών των ακινήτων και των ενοικίων, καθιστώντας δύσκολη τη διαβίωση των μόνιμων κατοίκων. Παράλληλα, η μετατροπή κατοικιών σε τουριστικά καταλύματα περιορίζει τη διαθεσιμότητα στέγασης και μεταβάλλει τη δομή των τοπικών κοινωνιών. Η καθημερινότητα των κατοίκων επηρεάζεται επίσης από τη συμφόρηση, τον θόρυβο και την ένταση της τουριστικής δραστηριότητας.¹¹⁹

Η πολιτιστική διάσταση του υπερτουρισμού είναι εξίσου κρίσιμη. Η αυξημένη επισκεψιμότητα μπορεί να οδηγήσει σε εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς τα στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα του τόπου μετατρέπονται σε προϊόντα προς κατανάλωση.¹²⁰ Η διαδικασία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια της αυθεντικότητας, καθώς οι τοπικές παραδόσεις προσαρμόζονται στις ανάγκες της τουριστικής αγοράς. Το τοπίο μετατρέπεται σε “σκηνικό”, απομακρυσμένο από την καθημερινή ζωή των κατοίκων.

Τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας ενισχύουν την παραπάνω ανάλυση, καθώς το 65,1% των ερωτηθέντων αναγνωρίζει ότι ο τουρισμός έχει αρνητικές επιπτώσεις στα τοπία (γραφ. 7). Το στοιχείο αυτό δείχνει ότι η αντίληψη του υπερτουρισμού δεν περιορίζεται στους ειδικούς, αλλά αποτελεί εμπειρία που βιώνουν και οι ίδιοι οι επισκέπτες. Παράλληλα, η υψηλή σημασία

¹¹⁷ Tussyadiah and Wang, 2016, σ.499-500

¹¹⁸ Lagarias, Stratigea and Yiota, 2023, σ.2

¹¹⁹ Timothy, 2006

¹²⁰ Vlizos and Kosta, 2019, σ.303

που αποδίδεται στην προστασία του περιβάλλοντος (84%) υποδηλώνει ότι υπάρχει αυξανόμενη ευαισθητοποίηση απέναντι στα ζητήματα αυτά (γραφ. 8).

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι και το εύρημα ότι το 90,7% των ερωτηθέντων προτιμά εναλλακτικές μορφές τουρισμού έναντι του μαζικού. Η τάση αυτή δείχνει μια σαφή μετατόπιση στη ζήτηση, η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί για την αντιμετώπιση του υπερτουρισμού. Οι επισκέπτες φαίνεται να αναζητούν εμπειρίες που βασίζονται στην αυθεντικότητα, τη φύση και την πολιτιστική ταυτότητα, γεγονός που δημιουργεί προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός πιο βιώσιμου μοντέλου.

Η αντιμετώπιση του υπερτουρισμού απαιτεί την υιοθέτηση ολοκληρωμένων στρατηγικών διαχείρισης. Ένα βασικό μέτρο είναι η ρύθμιση της επισκεψιμότητας μέσω της θέσπισης ορίων και της κατανομής των τουριστικών ροών σε διαφορετικές χρονικές περιόδους.¹²¹ Η προώθηση λιγότερο γνωστών προορισμών μπορεί επίσης να συμβάλει στη μείωση της πίεσης σε δημοφιλείς περιοχές και στην ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης.

Παράλληλα, η αξιοποίηση της τεχνολογίας μπορεί να ενισχύσει τη διαχείριση των τουριστικών ροών. Η χρήση ψηφιακών εργαλείων για την παρακολούθηση της επισκεψιμότητας και την ενημέρωση των επισκεπτών μπορεί να συμβάλει στην αποφυγή συμφόρησης και στη βελτίωση της εμπειρίας.¹²²

Επιπλέον, η εκπαίδευση των επισκεπτών και η προώθηση υπεύθυνων συμπεριφορών αποτελούν σημαντικά στοιχεία για τη μείωση των επιπτώσεων του υπερτουρισμού. Η ευαισθητοποίηση των επισκεπτών σχετικά με τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση μιας πιο βιώσιμης τουριστικής κουλτούρας.¹²³

Εν κατακλείδι, ο υπερτουρισμός αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που επηρεάζει το περιβάλλον, την κοινωνία και την πολιτιστική ταυτότητα των προορισμών. Η ελληνική περίπτωση αναδεικνύει με σαφήνεια τις επιπτώσεις της μαζικής τουριστικής ανάπτυξης, αλλά ταυτόχρονα δείχνει και τις δυνατότητες μετάβασης σε ένα πιο βιώσιμο μοντέλο. Τα ευρήματα της έρευνας υποδηλώνουν ότι υπάρχει ήδη μια αλλαγή στη στάση των επισκεπτών, η οποία

¹²¹ Talebi, 2017, σ.113-115

¹²² Τσάρτας, 1996, σ.89

¹²³ Τσάρτας, 1996, σ.90

μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη πιο ισορροπημένων και υπεύθυνων μορφών τουρισμού.

5.3.2 Προστασία μνημείων και πολιτιστικής κληρονομιάς

Η προστασία των μνημείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί έναν από τους βασικότερους άξονες στη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων, ιδιαίτερα σε χώρους όπου η ιστορική, αισθητική και συμβολική αξία είναι υψηλή. Στην ελληνική περίπτωση, η πολιτιστική κληρονομιά δεν αποτελεί μόνο στοιχείο ταυτότητας, αλλά και βασικό πόρο τουριστικής ανάπτυξης, γεγονός που δημιουργεί μια σύνθετη σχέση μεταξύ προστασίας και αξιοποίησης. Η ένταση της τουριστικής δραστηριότητας σε τέτοιους χώρους καθιστά αναγκαία την ανάπτυξη στρατηγικών που θα διασφαλίζουν τη διατήρηση των μνημείων χωρίς να περιορίζουν πλήρως την πρόσβαση και την εμπειρία των επισκεπτών.

Η αυξημένη επισκεψιμότητα αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες πίεσης στα μνημεία. Η συνεχής παρουσία μεγάλου αριθμού επισκεπτών οδηγεί σε σταδιακή φθορά των υλικών, ιδιαίτερα σε χώρους όπου η πρόσβαση είναι άμεση και ανεξέλεγκτη. Η φθορά αυτή μπορεί να εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους, όπως η διάβρωση επιφανειών, η επιβάρυνση των δομικών στοιχείων και η αλλοίωση του περιβάλλοντος χώρου. Σε αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικούς οικισμούς, η ένταση της χρήσης επηρεάζει όχι μόνο τα ίδια τα μνημεία, αλλά και το ευρύτερο τοπίο στο οποίο εντάσσονται.¹²⁴

Παράλληλα, η τουριστική ανάπτυξη δημιουργεί την ανάγκη για υποδομές που εξυπηρετούν τους επισκέπτες, όπως δρόμοι, χώροι στάθμευσης, καταστήματα και εγκαταστάσεις φιλοξενίας.¹²⁵ Η ανάπτυξη αυτών των υποδομών, αν δεν σχεδιαστεί με προσοχή, μπορεί να αλλοιώσει τη μορφή και τον χαρακτήρα των πολιτιστικών τοπίων. Η εισαγωγή σύγχρονων στοιχείων σε ιστορικά περιβάλλοντα δημιουργεί συχνά αισθητικές και λειτουργικές αντιφάσεις, οι οποίες επηρεάζουν την αυθεντικότητα του χώρου.

Η έννοια της αυθεντικότητας αποτελεί κεντρικό ζήτημα στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η αυθεντικότητα δεν αφορά μόνο τη φυσική διατήρηση των μνημείων, αλλά και τη διατήρηση της ιστορικής τους σημασίας, της χρήσης και της σχέσης τους με την τοπική κοινωνία.¹²⁶ Η υπερβολική τουριστική αξιοποίηση μπορεί να οδηγήσει σε “σκηνοθετημένες”

¹²⁴ Smith, 2015, σ.57

¹²⁵ Timothy and Nyaupane, 2009, σ.199

¹²⁶ Harrison, 2012, σ.140

μορφές πολιτισμού, όπου τα μνημεία λειτουργούν περισσότερο ως τουριστικά προϊόντα παρά ως ζωντανά στοιχεία της πολιτιστικής ταυτότητας.

Η εμπορευματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις. Η μετατροπή των μνημείων και των ιστορικών χώρων σε αντικείμενα κατανάλωσης μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια του νοήματός τους και σε αποδυνάμωση της σύνδεσής τους με την τοπική κοινωνία. Οι τοπικές παραδόσεις και πρακτικές ενδέχεται να προσαρμόζονται στις ανάγκες της τουριστικής αγοράς με αποτέλεσμα τη σταδιακή αλλοίωση της πολιτιστικής ταυτότητας.¹²⁷

Τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας αναδεικνύουν τη σημασία που αποδίδουν οι επισκέπτες στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το γεγονός ότι το 84% των ερωτηθέντων αξιολογεί την προστασία του περιβάλλοντος και των τοπίων ως πολύ σημαντική υποδηλώνει υψηλό επίπεδο ευαισθητοποίησης. Επιπλέον, η έμφαση που δίνεται σε στοιχεία όπως η ιστορία, ο πολιτισμός και η αυθεντική εμπειρία δείχνει ότι οι επισκέπτες δεν αναζητούν μόνο την οπτική κατανάλωση του τοπίου, αλλά και μια ουσιαστική σύνδεση με αυτό.

Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς συνδέεται άμεσα με τη βιωσιμότητα του τουρισμού. Η υποβάθμιση των μνημείων και η απώλεια της αυθεντικότητας μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά την ελκυστικότητα των προορισμών, οδηγώντας σε μείωση της ζήτησης σε βάθος χρόνου.¹²⁸ Συνεπώς, η προστασία της κληρονομιάς δεν αποτελεί μόνο πολιτιστική ή ηθική υποχρέωση, αλλά και στρατηγική επιλογή για τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης ανάπτυξης.

Η διαχείριση των μνημείων απαιτεί την εφαρμογή ολοκληρωμένων πολιτικών που θα συνδυάζουν την προστασία με την ήπια αξιοποίηση. Ένα βασικό μέτρο είναι ο έλεγχος της επισκεψιμότητας, ιδιαίτερα σε ευαίσθητους χώρους, μέσω της θέσπισης ορίων και της ρύθμισης της πρόσβασης. Η κατανομή των επισκεπτών σε διαφορετικές χρονικές περιόδους μπορεί επίσης να συμβάλει στη μείωση της πίεσης.

Παράλληλα, η χρήση σύγχρονων τεχνολογιών μπορεί να ενισχύσει την προστασία των μνημείων. Η ψηφιακή παρακολούθηση της κατάστασης των μνημείων, η δημιουργία

¹²⁷ Smith and Richards, 2013, σ.59

¹²⁸ Loukaki, 2022, σ.197

εικονικών περιηγήσεων και η ανάπτυξη εφαρμογών ενημέρωσης μπορούν να μειώσουν τη φυσική πίεση, ενώ ταυτόχρονα βελτιώνουν την εμπειρία των επισκεπτών.

Η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των επισκεπτών αποτελεί επίσης κρίσιμο παράγοντα. Η ενημέρωση σχετικά με τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και τους τρόπους προστασίας της μπορεί να συμβάλει στην υιοθέτηση υπεύθυνων συμπεριφορών. Το γεγονός ότι οι επισκέπτες εμφανίζονται ήδη ευαισθητοποιημένοι δημιουργεί ένα ευνοϊκό πλαίσιο για την εφαρμογή τέτοιων δράσεων.

Επιπλέον, η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα.¹²⁹ Οι κάτοικοι αποτελούν φορείς της πολιτιστικής μνήμης και η ενεργός εμπλοκή τους μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση της αυθεντικότητας και της ταυτότητας του τόπου. Η συνεργασία μεταξύ τοπικών αρχών, επιστημονικών φορέων και κοινοτήτων μπορεί να οδηγήσει σε πιο αποτελεσματικές και αποδεκτές πολιτικές.

Κατά συνέπεια, η προστασία των μνημείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα πολυδιάστατο ζήτημα που συνδέεται άμεσα με τη βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης. Η ελληνική πραγματικότητα αναδεικνύει τόσο τις προκλήσεις όσο και τις δυνατότητες διαχείρισης, ενώ τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι υπάρχει ήδη ένα υπόβαθρο ευαισθητοποίησης που μπορεί να αξιοποιηθεί. Η ισορροπία μεταξύ προστασίας και αξιοποίησης αποτελεί το βασικό ζητούμενο, και η επίτευξή της απαιτεί συντονισμένες και ολοκληρωμένες παρεμβάσεις.

5.3.3 Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη: ανάγκη και προοπτικές

Η ανάγκη για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη αποτελεί σήμερα ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα στη συζήτηση γύρω από τη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η έντονη τουριστική ανάπτυξη των τελευταίων δεκαετιών έχει συμβάλει σημαντικά στην οικονομική ενίσχυση πολλών περιοχών της Ελλάδας, ωστόσο παράλληλα έχει δημιουργήσει πιέσεις που επηρεάζουν το περιβάλλον, την κοινωνική συνοχή και την αυθεντικότητα των τόπων. Στο πλαίσιο αυτό, η βιωσιμότητα προκύπτει όχι μόνο ως θεωρητική

¹²⁹ Τσάρτας, 1996, σ.87

κατεύθυνση, αλλά ως αναγκαία προϋπόθεση για τη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ ανάπτυξης και προστασίας.

Η έννοια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης βασίζεται στην αρχή ότι η τουριστική δραστηριότητα πρέπει να ικανοποιεί τις ανάγκες των επισκεπτών και των τοπικών κοινωνιών χωρίς να υπονομεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να αξιοποιούν και να απολαμβάνουν τους ίδιους πόρους. Η προσέγγιση αυτή περιλαμβάνει τρεις βασικές διαστάσεις: την περιβαλλοντική, την οικονομική και την κοινωνικοπολιτισμική. Η ισορροπία μεταξύ αυτών των διαστάσεων αποτελεί βασικό στόχο της βιώσιμης ανάπτυξης.¹³⁰

Σε περιβαλλοντικό επίπεδο, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη επιδιώκει την προστασία των φυσικών πόρων και τη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της τουριστικής δραστηριότητας. Η υπερκατανάλωση νερού και ενέργειας, η αύξηση των απορριμμάτων και η αλλοίωση των φυσικών τοπίων αποτελούν σημαντικά προβλήματα σε πολλές τουριστικές περιοχές της Ελλάδας, ιδιαίτερα στα νησιά. Η ανάγκη προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος καθίσταται ακόμη πιο επιτακτική λόγω της κλιματικής αλλαγής και της αυξανόμενης πίεσης στα οικοσυστήματα.¹³¹

Η σημασία της περιβαλλοντικής προστασίας αναδεικνύεται και από τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας, καθώς το 84% των ερωτηθέντων αξιολογεί την προστασία του περιβάλλοντος και των τοπίων ως πολύ σημαντική (γραφ. 8). Το εύρημα αυτό δείχνει ότι οι επισκέπτες εμφανίζονται ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένοι απέναντι στα ζητήματα βιωσιμότητας και αναγνωρίζουν τη σημασία της προστασίας των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Παράλληλα, η βιωσιμότητα συνδέεται άμεσα με την οικονομική διάσταση της τουριστικής ανάπτυξης. Η εξάρτηση πολλών περιοχών αποκλειστικά από τον τουρισμό δημιουργεί συνθήκες ευαλωτότητας, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων ή μεταβολών στη ζήτηση. Η βιώσιμη ανάπτυξη επιδιώκει τη δημιουργία ενός πιο ανθεκτικού και ισορροπημένου οικονομικού μοντέλου, το οποίο θα ενισχύει τις τοπικές οικονομίες χωρίς να οδηγεί σε μονοκαλλιέργεια τουριστικών δραστηριοτήτων.¹³²

Η ανάπτυξη μορφών τουρισμού που βασίζονται στην τοπική παραγωγή, στη γαστρονομία, στον πολιτισμό και στις εμπειρίες μπορεί να συμβάλει στη διάχυση των οικονομικών ωφελειών

¹³⁰ Μόνος, 2019, σ.101

¹³¹ Παπαθεοδώρου και Χριστοφάκης

¹³² Karagiannis and Kontogeorgopoulos, 2021, σ.184

στις τοπικές κοινωνίες.¹³³ Η στήριξη μικρών τοπικών επιχειρήσεων και παραγωγών ενισχύει την τοπική οικονομία και περιορίζει την εξάρτηση από μεγάλες τουριστικές επενδύσεις. Παράλληλα, δημιουργούνται περισσότερες δυνατότητες συμμετοχής των κατοίκων στην τουριστική ανάπτυξη.

Η κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της βιωσιμότητας αφορά τη διατήρηση της ταυτότητας των τόπων και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε αλλοίωση της φυσιογνωμίας των περιοχών και σε εμπορευματοποίηση της τοπικής κουλτούρας.¹³⁴ Η βιώσιμη ανάπτυξη επιδιώκει τη διατήρηση της αυθεντικότητας και την ενίσχυση της σχέσης μεταξύ τοπικών κοινωνιών και πολιτιστικού τοπίου.

Τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι οι επισκέπτες αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία σε στοιχεία όπως ο πολιτισμός, οι παραδόσεις και η αυθεντική εμπειρία. Η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς δείχνει ότι η σύγχρονη τουριστική ζήτηση δεν βασίζεται αποκλειστικά στη μαζική κατανάλωση προορισμών, αλλά αναζητά πιο ουσιαστικές και βιωματικές μορφές ταξιδιού.

Το γεγονός ότι το 90,7% των ερωτηθέντων δηλώνει προτίμηση προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού έναντι του μαζικού υποδηλώνει μια σημαντική μεταβολή στις προτιμήσεις των επισκεπτών (γραφ. 13). Η αλλαγή αυτή δημιουργεί σημαντικές προοπτικές για την ανάπτυξη μοντέλων τουρισμού που βασίζονται στη βιωσιμότητα, τον σεβασμό του περιβάλλοντος και στην ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας.

Μορφές όπως ο πολιτιστικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο αγροτουρισμός και ο περιπατητικός τουρισμός μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός πιο ισορροπημένου μοντέλου ανάπτυξης. Οι μορφές αυτές βασίζονται περισσότερο στην εμπειρία και λιγότερο στη μαζική κατανάλωση, γεγονός που επιτρέπει τη μείωση της πίεσης σε δημοφιλείς προορισμούς και τη διάχυση των τουριστικών ροών σε λιγότερο γνωστές περιοχές.¹³⁵

Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη συνδέεται επίσης με τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Οι τοπικές κοινωνίες δεν αποτελούν απλώς αποδέκτες των επιπτώσεων του τουρισμού, αλλά βασικούς φορείς της πολιτιστικής ταυτότητας και της

¹³³ Harrison, 2012, σ.204-205

¹³⁴ Loukaki, 2022, σ.197

¹³⁵ Τσάρτας, 1996, σ.410

χωρικής μνήμης. Η συμμετοχή τους είναι απαραίτητη για τη διαμόρφωση πολιτικών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες του τόπου.

Η σημασία της συμμετοχής αυτής αναδεικνύεται και από την έρευνα, καθώς η πλειονότητα των ερωτηθέντων αξιολογεί τη συμμετοχή των κατοίκων στον τουρισμό ως ιδιαίτερα σημαντική. Η ενίσχυση της συμμετοχικής διακυβέρνησης μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία πιο δίκαιων και αποτελεσματικών μοντέλων ανάπτυξης.

Παράλληλα, η τεχνολογία μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη βιώσιμη διαχείριση των προορισμών. Η αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων για τη διαχείριση επισκεπτών, την προώθηση λιγότερο γνωστών περιοχών και την ενημέρωση των ταξιδιωτών μπορεί να συμβάλει στη μείωση της πίεσης σε δημοφιλείς προορισμούς. Επιπλέον, η χρήση ψηφιακών εφαρμογών μπορεί να ενισχύσει την εμπειρία των επισκεπτών χωρίς να απαιτείται εντατική φυσική παρέμβαση στον χώρο.¹³⁶

Η εκπαίδευση αποτελεί επίσης βασικό στοιχείο της βιώσιμης ανάπτυξης. Η ενημέρωση των επισκεπτών σχετικά με τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να συμβάλει στην υιοθέτηση υπεύθυνων συμπεριφορών. Ταυτόχρονα, η εκπαίδευση των επαγγελματιών του τουρισμού και των τοπικών φορέων είναι αναγκαία για την εφαρμογή βιώσιμων πρακτικών.

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι το 72% των ερωτηθέντων δηλώνει διατεθειμένο να πληρώσει περισσότερο για βιώσιμες υπηρεσίες (γραφ. 12). Το στοιχείο αυτό δείχνει ότι η βιωσιμότητα δεν αποτελεί εμπόδιο για την τουριστική ανάπτυξη, αλλά μπορεί να λειτουργήσει ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Οι επισκέπτες φαίνεται να αναγνωρίζουν την αξία της προστασίας του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς και είναι πρόθυμοι να υποστηρίξουν οικονομικά πρακτικές που συμβάλλουν σε αυτή.

Η ελληνική πραγματικότητα παρουσιάζει σημαντικές δυνατότητες για την ανάπτυξη ενός βιώσιμου τουριστικού μοντέλου, καθώς διαθέτει πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, έντονη τοπική ταυτότητα και μεγάλη ποικιλία φυσικών τοπίων. Ωστόσο, η αξιοποίηση αυτών των δυνατοτήτων απαιτεί μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και συντονισμένες πολιτικές. Η έμφαση δεν πρέπει να δίνεται αποκλειστικά στην αύξηση του αριθμού των επισκεπτών, αλλά κυρίως στη

¹³⁶ Μυλωνόπουλος, 2016, σ.59

βελτίωση της ποιότητας της τουριστικής εμπειρίας και στη διατήρηση της αυθεντικότητας των προορισμών.

Έτσι, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη αποτελεί αναγκαία κατεύθυνση για το μέλλον των πολιτιστικών τοπίων στην Ελλάδα. Οι προκλήσεις που δημιουργεί το κυρίαρχο μοντέλο μαζικού τουρισμού καθιστούν απαραίτητη τη μετάβαση σε πιο ισορροπημένες μορφές ανάπτυξης, οι οποίες θα συνδυάζουν την οικονομική ευημερία με την προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι υπάρχει ήδη σημαντική ευαισθητοποίηση και θετική στάση απέναντι στη βιωσιμότητα, γεγονός που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός πιο υπεύθυνου και μακροπρόθεσμου βιώσιμου τουριστικού μοντέλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

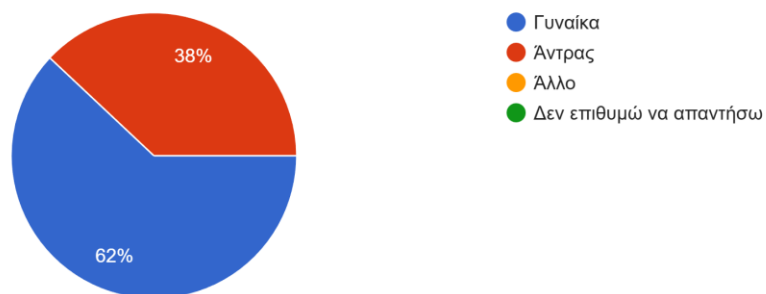
Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, τα οποία προέκυψαν από την ανάλυση των απαντήσεων του ερωτηματολογίου. Η παρουσίαση ακολουθεί τη δομή των βασικών ερευνητικών ερωτημάτων που συνοδεύεται από γραφήματα, ώστε να αποδοθούν με σαφήνεια οι κύριες τάσεις και οι επιμέρους απαντήσεις των συμμετεχόντων.

- φύλο:

Παρατηρώντας το γράφημα, προκύπτει ότι το 62% των συμμετεχόντων είναι γυναίκες και το 38% άνδρες.

Φύλο:

150 απαντήσεις

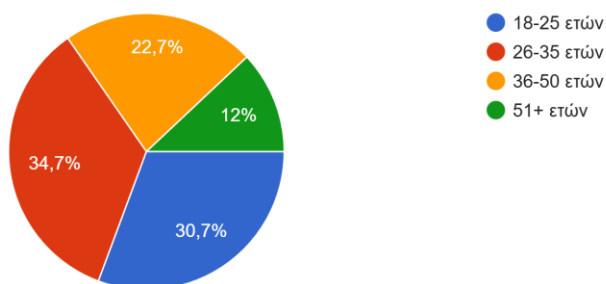

Γράφημα 1. Κατανομή δείγματος ως προς το φύλο

• Ηλικία

Το 30,7% των συμμετεχόντων ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 18-25 ετών, το 34,7% στην ομάδα 26-35, το 22,7% στην ομάδα 36-50 και το 12% είναι άνω των 51 ετών.

Ηλικιακή ομάδα:
150 απαντήσεις

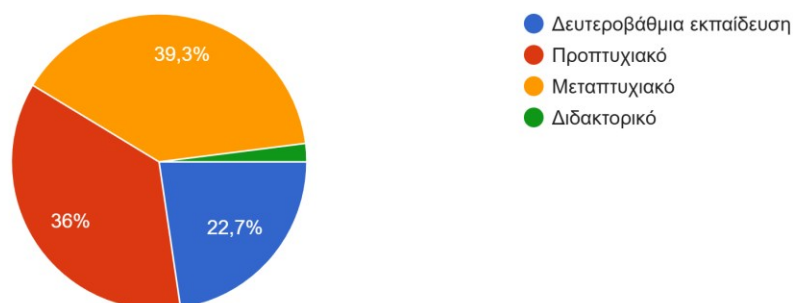

Γράφημα 2. Ηλικιακή κατανομή συμμετεχόντων

• Εκπαίδευση

Όπως παρουσιάζεται στο γράφημα, το 39,3% των συμμετεχόντων διαθέτει μεταπτυχιακό τίτλο, το 36% προπτυχιακό, το 22,7% δευτεροβάθμια εκπαίδευση και το 2% διδακτορικό.

Επίπεδο εκπαίδευσης:
150 απαντήσεις

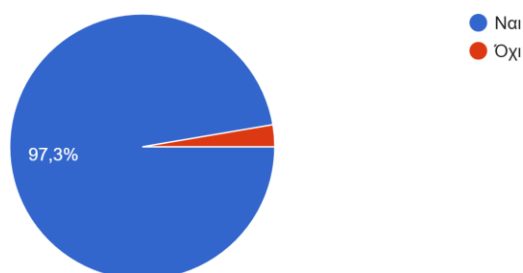

Γράφημα 3. Επίπεδο εκπαίδευσης συμμετεχόντων

• Επίσκεψη στην Ελλάδα

Το 97,3% των συμμετεχόντων δηλώνει ότι έχει επισκεφθεί την Ελλάδα για τουρισμό, ενώ το 2,7% απαντά αρνητικά

Έχετε επισκεφθεί την Ελλάδα για τουρισμό;
150 απαντήσεις

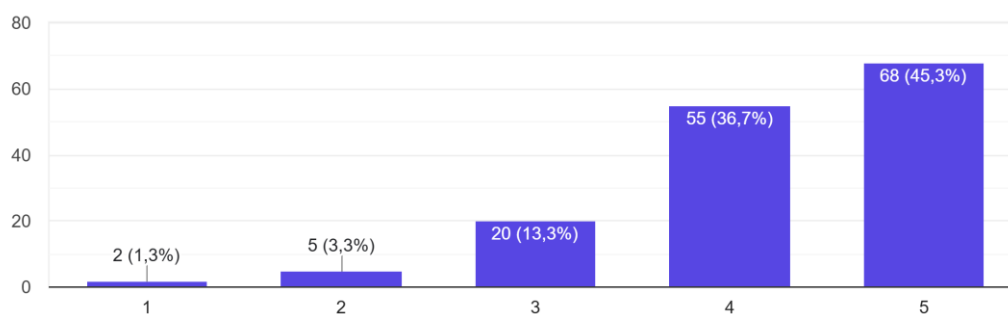

Γράφημα 4. Ποσοστό συμμετεχόντων που έχουν επισκεφθεί την Ελλάδα.

• Σημασία πολιτιστικού τοπίου

Παρατηρώντας το γράφημα, το 45,3% των συμμετεχόντων επιλέγει βαθμό 5 και το 36,7% βαθμό 4, ενώ χαμηλότερα ποσοστά καταγράφονται στις υπόλοιπες κατηγορίες.

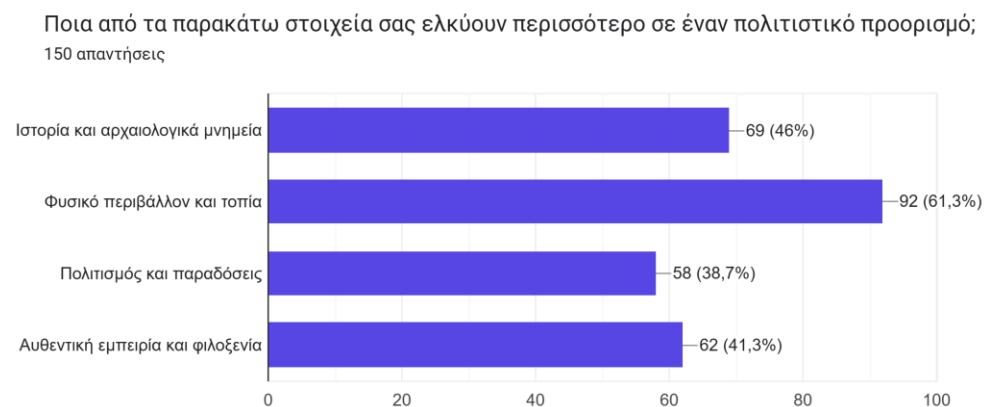
Πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το πολιτιστικό τοπίο (μνημεία, ιστορικά χωριά, παραδοσιακά τοπία) στην επιλογή του τουριστικού σας προορισμού;
150 απαντήσεις

Γράφημα 5. Σημασία πολιτιστικού τοπίου στην επιλογή προορισμού

- Στοιχεία έλξης προορισμού

Το φυσικό περιβάλλον και τα τοπία συγκεντρώνουν το υψηλότερο ποσοστό (61,3%), ακολουθούμενα από την ιστορία και τα αρχαιολογικά μνημεία (46%), την αυθεντική εμπειρία (41,3%) και τον πολιτισμό (38,7%).

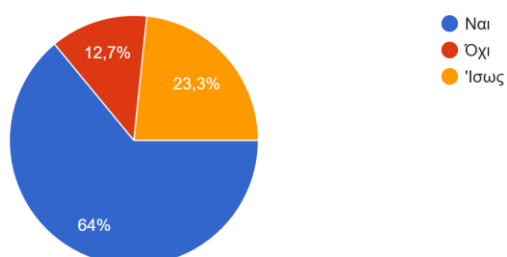

Γράφημα 6. Παράγοντες έλξης σε πολιτιστικούς προορισμούς

- Αρνητικές επιπτώσεις τουρισμού

Το 64% των συμμετεχόντων απαντά ότι ο τουρισμός επηρεάζει αρνητικά τα πολιτιστικά τοπία, το 23,3% απαντά «ίσως», ενώ το 12,7% απαντά «όχι».

Πιστεύετε ότι ο τουρισμός μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τα πολιτιστικά τοπία (π.χ. φθορά μνημείων, υπερτουρισμός);
150 απαντήσεις

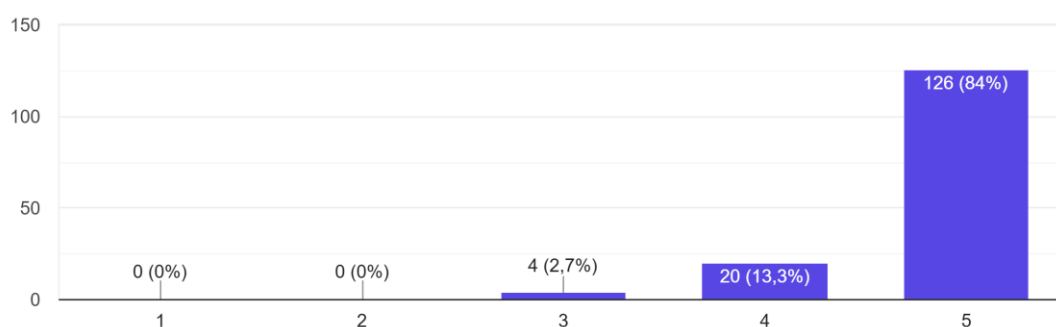

Γράφημα 7. Αντίληψη για αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στα πολιτιστικά τοπία

•Σημασία προστασίας περιβάλλοντος

Το 84% των συμμετεχόντων αξιολογεί τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος με βαθμό 5, το 13,3% με βαθμό 4 και το 2,7% με βαθμό 3, ενώ δεν καταγράφονται απαντήσεις στις βαθμίδες 1 και 2.

Πόσο σημαντική θεωρείτε την προστασία του περιβάλλοντος στους τουριστικούς προορισμούς;
150 απαντήσεις

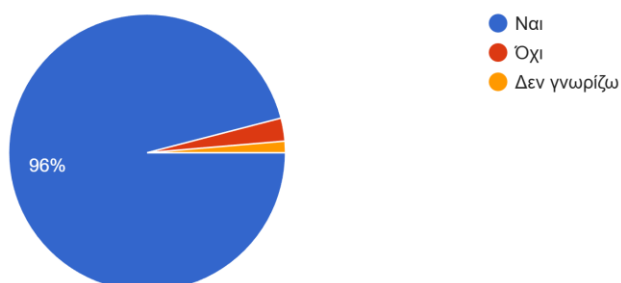

Γράφημα 8. Σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος στους τουριστικούς προορισμούς

• Οφέλη τοπικών κοινοτήτων

Το 96% των συμμετεχόντων θεωρεί ότι οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται από τον τουρισμό, το 2,7% απαντά αρνητικά και το 1,3% δηλώνει ότι δεν γνωρίζει.

Πιστεύετε ότι οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται οικονομικά και κοινωνικά από τον τουρισμό;
149 απαντήσεις

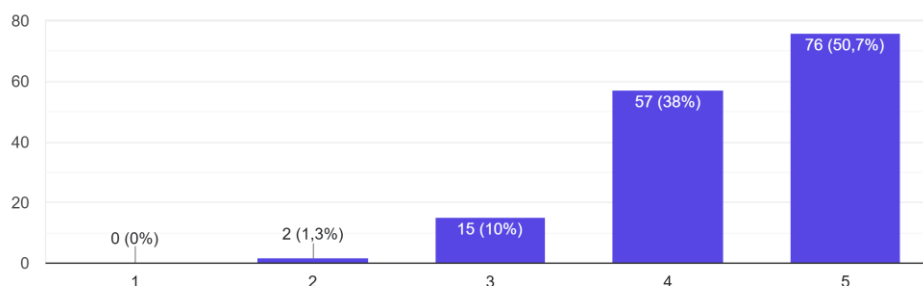

Γράφημα 9. Αντίληψη για το οφέλη των τοπικών κοινοτήτων από τον τουρισμό

• Συμμετοχή κατοίκων

Το 50,7% των συμμετεχόντων αξιολογεί τη συμμετοχή των κατοίκων με βαθμό 5, το 38% με βαθμό 4, το 10% με βαθμό 3 και το 1,3% με βαθμό 2, ενώ δεν καταγράφονται απαντήσεις στη βαθμίδα 1.

Πόσο σημαντική θεωρείτε τη συμμετοχή των ντόπιων κατοίκων στην ανάπτυξη του τουρισμού;
150 απαντήσεις

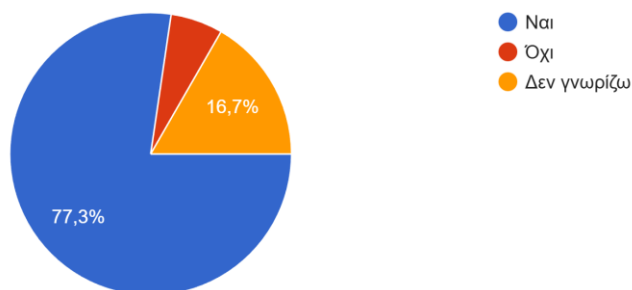

Γράφημα 10. Σημασία συμμετοχής τοπικών κοινοτήτων στην τουριστική ανάπτυξη

• Επιλογή βιώσιμων προορισμών

Το 77,3% των συμμετεχόντων δηλώνει ότι θα επέλεγε προορισμό με βιώσιμες πρακτικές, το 16,7% απαντά πως δεν γνωρίζει και το 6% απαντά αρνητικά.

Θα επιλέγατε τουριστικό προορισμό που εφαρμόζει βιώσιμες πρακτικές (π.χ. περιορισμός επισκεπτών, ecotourism);
150 απαντήσεις

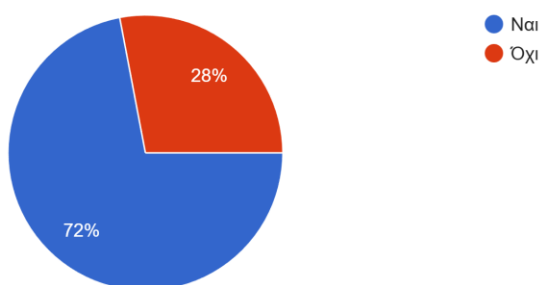

Γράφημα 11 Πρόθεση επιλογής προορισμών με βιώσιμες πρακτικές

- Προθυμία πληρωμής

Σύμφωνα με το γράφημα, το 72% των συμμετεχόντων δηλώνει ότι θα πλήρωνε υψηλότερη τιμή για βιώσιμες υπηρεσίες, ενώ το 28% απαντά αρνητικά.

Θα ήσασταν διατεθειμένος/η να πληρώσετε 10% υψηλότερη τιμή για υπηρεσίες βιώσιμου τουρισμού;
150 απαντήσεις

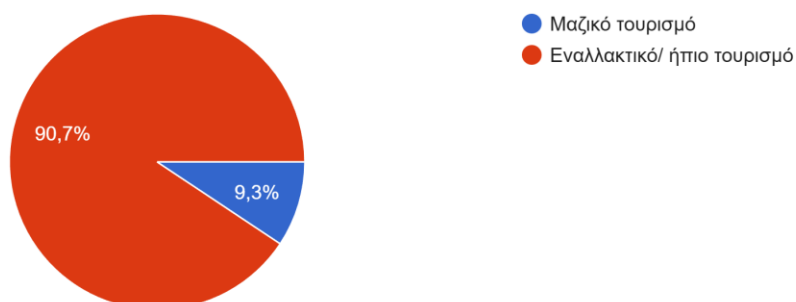

Γράφημα 12. Προθυμία πληρωμής υψηλότερου κόστους για βιώσιμες υπηρεσίες

- Τύπος προορισμού

Το 90,7% των συμμετεχόντων προτιμά εναλλακτικές ή ήπιες μορφές τουρισμού, ενώ το 9,3% προτιμά τον μαζικό τουρισμό.

Προτιμάτε:
150 απαντήσεις

Γράφημα 13. Προτίμηση μεταξύ μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Η παρούσα ενότητα αποσκοπεί στην ερμηνεία και κριτική ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας, σε συνδυασμό με το θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια. Η συζήτηση δεν περιορίζεται στην απλή παρουσίαση των αποτελεσμάτων, αλλά επιχειρεί να αναδείξει τη σημασία τους, να τα συνδέσει με τη σχετική βιβλιογραφία και να διερευνήσει τις ευρύτερες προεκτάσεις τους για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και τη διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων στην Ελλάδα.

Αρχικά, ένα από τα πιο σημαντικά ευρήματα της έρευνας αφορά τον υψηλό βαθμό σημασίας που αποδίδουν οι συμμετέχοντες στα πολιτιστικά τοπία κατά την επιλογή τουριστικού προορισμού. Συγκεκριμένα, το 82,1% των ερωτηθέντων αξιολόγησε τη σημασία αυτή με βαθμολογία 4 ή 5, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι τα πολιτιστικά τοπία αποτελούν πλέον βασικό κριτήριο επιλογής για ένα μεγάλο μέρος των επισκεπτών. Το εύρημα αυτό συνάδει με τη διεθνή βιβλιογραφία, η οποία αναδεικνύει τη μετατόπιση της τουριστικής ζήτησης από τις μαζικές, τυποποιημένες εμπειρίες προς πιο σύνθετες και βιωματικές μορφές τουρισμού.

Η τάση αυτή συνδέεται άμεσα με τη μεταβολή των ταξιδιωτικών προτύπων, καθώς οι σύγχρονοι τουρίστες φαίνεται να αναζητούν εμπειρίες που συνδυάζουν πολιτισμό, αυθεντικότητα και προσωπική εμπλοκή. Το γεγονός ότι σημαντικό ποσοστό των ερωτηθέντων δηλώνει ότι ελκύεται από στοιχεία όπως ο πολιτισμός, οι παραδόσεις και η αυθεντική εμπειρία επιβεβαιώνει ότι το τουριστικό προϊόν δεν μπορεί πλέον να βασίζεται αποκλειστικά σε φυσικά χαρακτηριστικά, αλλά απαιτεί την ενσωμάτωση πολιτισμικών και κοινωνικών διαστάσεων.

Ένα δεύτερο κρίσιμο εύρημα αφορά την έντονη προτίμηση προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού, με το 91,5% των συμμετεχόντων να δηλώνει ότι προτιμά τον εναλλακτικό έναντι του μαζικού τουρισμού. Το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνει τη θεωρητική προσέγγιση που αναπτύχθηκε στο κεφάλαιο 5, σύμφωνα με την οποία το μοντέλο του μαζικού τουρισμού παρουσιάζει σημαντικά όρια και αμφισβητείται ολοένα και περισσότερο. Η σαφής αυτή προτίμηση υποδηλώνει ότι οι επισκέπτες είναι πλέον περισσότερο ευαισθητοποιημένοι σε ζητήματα βιωσιμότητας και επιθυμούν να αποφύγουν τις αρνητικές επιπτώσεις της υπερσυγκέντρωσης τουριστικής δραστηριότητας.

Η ερμηνεία του ευρήματος αυτού μπορεί να συνδεθεί τόσο με περιβαλλοντικούς όσο και με κοινωνικοπολιτισμικούς παράγοντες. Από τη μία πλευρά, η αυξανόμενη περιβαλλοντική

ευαισθητοποίηση οδηγεί τους επισκέπτες στην επιλογή μορφών τουρισμού που θεωρούνται πιο φιλικές προς το περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, η αναζήτηση αυθεντικότητας και διαφοροποίησης ενισχύει την προτίμηση για εμπειρίες που δεν χαρακτηρίζονται απομαζικοποίηση.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το εύρημα σύμφωνα με το οποίο το 65,1% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι ο τουρισμός επηρεάζει αρνητικά τα πολιτιστικά τοπία. Το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς υποδηλώνει μια αυξανόμενη συνειδητοποίηση των επιπτώσεων του τουρισμού, η οποία δεν περιορίζεται σε ακαδημαϊκό επίπεδο, αλλά διαχέεται και στο ευρύτερο κοινό. Το εύρημα αυτό συνδέεται άμεσα με τη βιβλιογραφία που αναφέρεται στο φαινόμενο του υπερτουρισμού και στις επιπτώσεις του στην πολιτιστική κληρονομιά και το περιβάλλον.

Παράλληλα, η πολύ υψηλή αξιολόγηση της σημασίας της περιβαλλοντικής προστασίας (84,5% βαθμολογία 5) ενισχύει την εικόνα ενός κοινού που είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένο σε ζητήματα βιωσιμότητας. Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τη χάραξη τουριστικής πολιτικής, καθώς δείχνει ότι υπάρχει κοινωνική αποδοχή για την εφαρμογή μέτρων προστασίας, ακόμη και αν αυτά συνεπάγονται περιορισμούς ή αυξημένο κόστος.

Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι το 72,9% των συμμετεχόντων δηλώνει πρόθυμο να πληρώσει έως και 10% περισσότερο για βιώσιμες τουριστικές υπηρεσίες. Η προθυμία αυτή αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η βιωσιμότητα δεν αποτελεί απλώς μια θεωρητική έννοια, αλλά μπορεί να μεταφραστεί σε πραγματική καταναλωτική συμπεριφορά. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με σύγχρονες μελέτες που αναδεικνύουν τη σταδιακή ενσωμάτωση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης στη συμπεριφορά των τουριστών.

Ένα ακόμη σημαντικό εύρημα αφορά την αντίληψη για τον ρόλο των τοπικών κοινοτήτων. Το γεγονός ότι το 96,9% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται από τον τουρισμό, σε συνδυασμό με την υψηλή αξιολόγηση της σημασίας της συμμετοχής τους, δείχνει ότι οι επισκέπτες αναγνωρίζουν τον κοινωνικό ρόλο του τουρισμού. Το εύρημα αυτό συνδέεται άμεσα με τη θεωρητική προσέγγιση που αναπτύχθηκε σχετικά με τη σημασία της τοπικής συμμετοχής και της κοινωνικής βιωσιμότητας.

Ωστόσο, η θετική αυτή αντίληψη μπορεί να ερμηνευτεί και ως μια εν μέρει εξιδανικευμένη εικόνα, καθώς δεν αποτυπώνει απαραίτητα τις πραγματικές ανισότητες που μπορεί να

προκύπτουν στην κατανομή των ωφελειών. Η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει την ανάγκη για πιο στοχευμένες πολιτικές που θα διασφαλίζουν τη δίκαιη συμμετοχή των τοπικών πληθυσμών.

Συνολικά, η ανάλυση των ευρημάτων καταδεικνύει ότι οι σύγχρονες τάσεις στον τουρισμό ευθυγραμμίζονται σε μεγάλο βαθμό με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και της ανάδειξης των πολιτιστικών τοπίων ως βασικών αναπτυξιακών πόρων. Οι προτιμήσεις των επισκεπτών, όπως αυτές αποτυπώνονται στην παρούσα έρευνα, αναδεικνύουν τη σημασία της αυθεντικότητας, της εμπειρίας και της περιβαλλοντικής και πολιτιστικής ευαισθησίας, επιβεβαιώνοντας τη θεωρητική προσέγγιση που αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια.

Ωστόσο, παρά τη σαφή αυτή κατεύθυνση, η μετάβαση προς ένα πλήρως βιώσιμο τουριστικό μοντέλο δεν είναι αυτονόητη ούτε γραμμική. Οι αντιφάσεις μεταξύ προθέσεων και πρακτικών, καθώς και οι δομικές αδυναμίες του υφιστάμενου τουριστικού συστήματος, υποδηλώνουν ότι απαιτείται συστηματικός σχεδιασμός και στοχευμένες παρεμβάσεις. Στο πλαίσιο αυτό, η ερμηνεία των αποτελεσμάτων πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τους περιορισμούς της παρούσας έρευνας, οι οποίοι αναλύονται στη συνέχεια.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία διερεύνησε τη σχέση μεταξύ πολιτιστικών τοπίων και βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, αναδεικνύοντας τον πολυδιάστατο ρόλο τους στον σύγχρονο ελληνικό χώρο. Η θεωρητική προσέγγιση έδειξε ότι τα πολιτιστικά τοπία αποτελούν δυναμικά και σύνθετα συστήματα, στα οποία συνυπάρχουν φυσικά, ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία τα οποία συμβάλλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας του τόπου και στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης.

Η ανάλυση κατέδειξε ότι τα πολιτιστικά τοπία μπορούν να λειτουργήσουν ως σημαντικοί αναπτυξιακοί πόροι, ενισχύοντας την τοπική οικονομία, προωθώντας την επιχειρηματικότητα και διαφοροποιώντας το τουριστικό προϊόν. Παράλληλα, η αξιοποίησή τους συνδέεται με την ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας και τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, στοιχεία ιδιαίτερα κρίσιμα στο πλαίσιο της σύγχρονης τουριστικής ζήτησης.

Ωστόσο, αναδείχθηκαν και σημαντικές προκλήσεις, όπως η υπερσυγκέντρωση επισκεπτών, η περιβαλλοντική επιβάρυνση, η φθορά των μνημείων και η αλλοίωση της αυθεντικότητας των τοπίων. Τα ευρήματα της πρωτογενούς έρευνας επιβεβαίωσαν σε μεγάλο βαθμό το θεωρητικό πλαίσιο, δείχνοντας ότι οι επισκέπτες αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στα πολιτιστικά τοπία και προτιμούν πιο βιώσιμες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Ιδιαίτερη σημασία έχει ο ρόλος των τοπικών κοινοτήτων, οι οποίες αποτελούν φορείς της πολιτιστικής ταυτότητας και βασικούς συντελεστές της διαχείρισης των πολιτιστικών πόρων. Η ενεργός συμμετοχή τους συνιστά κρίσιμη προϋπόθεση για την κοινωνική βιωσιμότητα και για τη διαμόρφωση αποτελεσματικών πολιτικών.

Συνολικά, η εργασία καταλήγει ότι η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα προϋποθέτει ένα νέο μοντέλο βασισμένο στην ποιότητα, τη διαφοροποίηση και τη συνεργασία. Η ενσωμάτωση των πολιτιστικών τοπίων στον στρατηγικό σχεδιασμό και η προστασία της αυθεντικότητάς τους μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά σε ένα πιο ανθεκτικό και ισορροπημένο τουριστικό σύστημα. Η διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς δεν αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη, αλλά βασική προϋπόθεση για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά της.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η παρούσα εργασία, βασιζόμενη τόσο στη θεωρητική ανάλυση όσο και στα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας, αναδεικνύει την ανάγκη διαμόρφωσης ενός πιο ισορροπημένου και βιώσιμου μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό, διατυπώνονται ορισμένες βασικές προτάσεις που μπορούν να συμβάλουν στη αποτελεσματική διαχείριση και αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων, όπως αναδεικνύεται και μέσα από τις μελέτες περίπτωσης που εξετάστηκαν.

Αρχικά, κρίνεται απαραίτητη η ενίσχυση του στρατηγικού σχεδιασμού σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, με έμφαση στη φέρουσα ικανότητα των προορισμών. Η διαχείριση της τουριστικής ροής, ιδιαίτερα σε περιοχές υψηλής επισκεψιμότητας, μπορεί να συμβάλει στη μείωση των πιέσεων που ασκούνται στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Μέτρα όπως ο περιορισμός επισκεπτών σε ευαίσθητες περιοχές, η χρονική κατανομή της ζήτησης και η ανάπτυξη εναλλακτικών προορισμών μπορούν να συμβάλουν στην αποσυμφόρηση δημοφιλών περιοχών, όπως στη περίπτωση των Κυκλάδων, όπου η υπερσυγκέντρωση τουριστών δημιουργεί έντονες πιέσεις, αλλά και στα Μετέωρα, όπου απαιτείται καλύτερη διαχείριση της επισκεψιμότητας.

Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία έχει η ενίσχυση των ήπιων και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως ο πολιτιστικός, ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός. Οι μορφές αυτές επιτρέπουν μια πιο ισορροπημένη ανάπτυξη, καθώς στηρίζονται στην εμπειρία, την αυθεντικότητα και τη σύνδεση με τον τοπικό πολιτισμό. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν αυτή την κατεύθυνση, καθώς η πλειονότητα των συμμετεχόντων εκφράζει σαφή προτίμηση προς εναλλακτικές μορφές τουρισμού, ενώ αντίστοιχες πρακτικές μπορούν να εφαρμοστούν σε περιοχές όπως η Μονεμβασιά, με στόχο τη διατήρηση της αυθεντικότητας και της ιστορικής φυσιογνωμίας.

Επιπλέον, κρίνεται αναγκαία η ενεργός συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των τουριστικών πολιτικών. Οι τοπικοί πληθυσμοί, ως φορείς της πολιτιστικής ταυτότητας και της γνώσης του τόπου, μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στη διαμόρφωση βιώσιμων πρακτικών. Η ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας, η προώθηση τοπικών προϊόντων και η δίκαιη κατανομή των οικονομικών οφελών αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την κοινωνική βιωσιμότητα, όπως προκύπτει και από τις περιπτώσεις που

μελετήθηκαν, όπου η τοπική συμμετοχή επηρεάζει άμεσα την ισορροπία μεταξύ ανάπτυξης και προστασίας.

Σημαντικό ρόλο μπορεί να διαδραματίσει και η αξιοποίηση της ψηφιακής τεχνολογίας. Η ανάπτυξη ψηφιακών εφαρμογών, η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών και η χρήση σύγχρονων εργαλείων προβολής μπορούν να ενισχύσουν την προσβασιμότητα και την ελκυστικότητα των προορισμών, ενώ παράλληλα συμβάλλουν στη διαχείριση της τουριστικής εμπειρίας και της επισκεψιμότητας, ιδιαίτερα σε περιοχές με αυξημένη τουριστική πίεση, όπως οι Κυκλάδες και τα Μετέωρα.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχει η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση τόσο των επισκεπτών όσο και των επαγγελματιών του τουρισμού. Η καλλιέργεια περιβαλλοντικής και πολιτιστικής συνείδησης μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση πιο υπεύθυνων συμπεριφορών και στην προστασία των πολιτιστικών τοπίων.

Συνολικά, η μετάβαση σε ένα βιώσιμο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης απαιτεί συντονισμένες δράσεις, συνεργασία μεταξύ διαφορετικών φορέων και μια ολιστική προσέγγιση που θα λαμβάνει υπόψη τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις της ανάπτυξης, όπως καθίσταται σαφές και από τα συμπεράσματα των μελετών περίπτωσης που αναλύθηκαν στην παρούσα εργασία.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Η αναγνώριση των περιορισμών της παρούσας έρευνας αναδεικνύει παράλληλα και νέες κατευθύνσεις για μελλοντική επιστημονική διερεύνηση. Η περαιτέρω μελέτη των πολιτιστικών τοπίων και της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην εμβάθυνση της γνώσης και στη διαμόρφωση πιο αποτελεσματικών πολιτικών.

Μία πρώτη σημαντική κατεύθυνση αφορά τη διεύρυνση του δείγματος και τη διεξαγωγή συγκριτικών ερευνών. Η μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να περιλαμβάνει μεγαλύτερο και πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα, καθώς και να επεκταθεί σε διεθνές επίπεδο, επιτρέποντας τη σύγκριση διαφορετικών τουριστικών μοντέλων και πολιτισμικών πλαισίων. Με τον τρόπο αυτό θα καταστεί δυνατή η κατανόηση των διαφοροποιήσεων στις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των τουριστών.

Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία έχει η ενσωμάτωση ποιοτικών μεθόδων έρευνας. Η χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων και η συμμετοχική παρατήρηση μπορεί να προσφέρει βαθύτερη κατανόηση των εμπειριών και των κινήτρων των επισκεπτών, αλλά και των τοπικών κοινοτήτων. Η συνδυαστική χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων θα μπορούσε να οδηγήσει σε πιο ολοκληρωμένα και αξιόπιστα συμπεράσματα.

Επιπλέον, ενδιαφέρουσα κατεύθυνση αποτελεί η μελέτη της οπτικής των τοπικών κοινοτήτων. Η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε κυρίως στους επισκέπτες, ωστόσο η κατανόηση των αντιλήψεων των κατοίκων, των επαγγελματιών του τουρισμού και των τοπικών φορέων είναι καθοριστική για τη διαμόρφωση βιώσιμων μοντέλων ανάπτυξης. Η διερεύνηση της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων και της κατανομής των ωφελειών μπορεί να προσφέρει σημαντικά συμπεράσματα για τη βελτίωση των πολιτικών.

Τέλος, μια ακόμη σημαντική προοπτική αφορά τη διαχρονική μελέτη των τουριστικών τάσεων. Η παρακολούθηση των στάσεων και των συμπεριφορών των τουριστών σε βάθος χρόνου θα μπορούσε να αποκαλύψει μεταβολές και να συμβάλει στην κατανόηση της εξέλιξης του τουριστικού φαινομένου.

Συνολικά, η μελλοντική έρευνα καλείται να εμβαθύνει σε ένα ιδιαίτερα σύνθετο και δυναμικό πεδίο, αξιοποιώντας πολυδιάστατες προσεγγίσεις και συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός πιο βιώσιμου και ισορροπημένου τουριστικού μοντέλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβδελλή, Θ. (2005, 27 Ιουνίου). Προϋποθέσεις Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης. Οικολογική Επιθεώρηση.
https://www.oikologos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=235:0210&catid=67:ecotourism&Itemid=197

Αγοραστάκης, Γ. (2003). *Περιβάλλον & Τοπική Ανάπτυξη*. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων.

Αθανασίου, Α. (2018). Η Αρχιτεκτονική Πράξη ως Ρητορικό Επιχείρημα στη Μεταπολεμική Συνθήκη του Ελληνικού Τουρισμού: 1948 – 1963 [Διδακτορική διατριβή. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο] <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/44741>

Αλεξανδρόπουλος, Σ. (2001). *Θεωρίες για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα: Τόμος Ι. Κλασικές θεωρίες*. Εκδόσεις Κριτική.

Ανδριώτης, Β. Κ. (2005). *Τουριστική Ανάπτυξη και Σχεδιασμός*. Ελληνικές Εκδόσεις.

Apostolopoulos, Yorgos. (2014). *Mediterranean tourism: facets of socioeconomic development and cultural change*. Routledge.

Atay, I., Seyhan, B., & Saladié, Ò. (2024). Between Hammer and Anvil: Sustainable Tourism and Water Quality on Cyclades Islands Between the Greek Financial Crisis (2009) and the COVID-19 (2020). *Sustainability*, 16(23), 10676. <https://doi.org/10.3390/su162310676>

Βαβούρας Γ. (1985). Κοινωνικός προγραμματισμός: η βάση για την ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων από την τοπική αυτοδιοίκηση. *The Greek Review of Social Research*, 59, 71–96. <https://doi.org/10.12681/grsr.772>

Βαρβαρέσος, Σ. (2005). *Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές: Η ελληνική πραγματικότητα* (4η έκδ.). Προπομπός.

Βαρβαρέσος, Σ. (2004). *Τουρισμός: Οικονομικές προσεγγίσεις*. Προπομπός.

Βαρβαρέσος Σ., & Σωτηριάδης Μ. (2002). Καταναλωτική συμπεριφορά τουριστών: Αναγκαιότητα ολοκληρωμένων προσεγγίσεων. *The Greek Review of Social Research*, 108, 347–390. <https://doi.org/10.12681/grsr.9099>

Βασιλικός, Β. (2018). *Τα καμάκια*. Στερέωμα.

Birks, H. H., Birks, H. J. B., Kaland, P. E., & Moe, D. (Eds.). (1988). *The cultural landscape: Past, present and future*. Cambridge University Press.

Βλάχος, Α. (2013). Τουριστική ανάπτυξη και δημόσιες πολιτικές στη Σύγχρονη Ελλάδα (1914-1950). <https://doi.org/10.12681/eadd/33275>

Βουτυράκης, Ι. (2008). *Αειφόρος ανάπτυξη: Απάντηση στα παγκόσμια προβλήματα του πλανήτη*. Σταμούλη.

Bramwell, B. (2002). Mediterranean tourism. Facets of socioeconomic development and cultural change. *Tourism Management*, 23(2), 192–193. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(01\)00054-1](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00054-1)

Brumann, C., & Gfeller, A. É. (2022). Cultural landscapes and the UNESCO World Heritage List: Perpetuating European dominance. *International Journal of Heritage Studies*, 28(2), 147-162. <https://doi.org/10.1080/13527258.2021.1941197>

Carr, Anna. (2006). Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management. *Tourism Analysis*. 11. 165-167. 10.3727/108354206778001530.

Ceccarelli, P., & Rössler, M. (2002). *Taking stock ten years after: Cultural landscapes in the framework of the World Heritage Convention*. In *World Heritage Papers No. 7: Cultural landscapes: The challenges of conservation* (pp. 5–9). UNESCO World Heritage Centre

EBSCO Information Services. (2024). Probability sampling. EBSCO Research Starters. <https://www.ebsco.com/research-starters/health-and-medicine/probability-sampling>

Ζαχαράτος, Α. Π. (1999). Πολιτική και Κοινωνιολογία της Τουριστικής Ανάπτυξης. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Fainstein, S. S. (2012). Urban Tourism and Urban Change: Cities in a Global Economy. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 41(1), 104–105. <https://doi.org/10.1177/0094306111430635ee>

Grafton, Anthony., Most, G. W. ., & Settis, Salvatore. (2013). *The classical tradition*. Harvard University Press.

Harrison, Rodney. (2012). *Heritage: Critical Approaches*. Heritage: Critical Approaches. 1-272. 10.4324/9780203108857.

ICOMOS. (2023). *Advisory Body Evaluation: Zagori Cultural Landscape (Nomination No. 1695)*. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/list/1695/documents/>

Karagiannis, K., & Kontogeorgopoulos, N. (2021). Heritage festivals and the politics of culture in contemporary Greece. *Tourist Studies*, 21(2), 183-201.

Koutsos, S. (2022). The Contribution of Sports Tourism to Sustainable Development Based on Sustainable Development Indicators – The Case of Greece. *International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis*, 05(07). <https://doi.org/10.47191/ijmra/v5-i7-10>

Kyvelou, S. S., & Gourgiotis, A. (2019). Landscape as Connecting Link of Nature and Culture: Spatial Planning Policy Implications in Greece. *Urban Science*, 3(3), 81. <https://doi.org/10.3390/urbansci3030081>

Lagarias, Apostolos & Stratigea, Anastasia & Theodora, Yiota. (2023). Overtourism as an Emerging Threat for Sustainable Island Communities – Exploring Indicative Examples from the South Aegean Region, Greece. 10.1007/978-3-031-37123-3_29.

Λάπα, Α. (2016). Διαχείριση πολιτισμικής κληρονομιάς. Η περίπτωση των μεταβυζαντινών και νεότερων κοσμικών μνημείων στην Αρκαδία. [Διδακτορική διατριβή, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο] <http://hdl.handle.net/10442/hedi/37715>

Λογοθέτης, Μ. Ι. (1967). *Προβλήματα και κατευθύνσεις τουριστικής πολιτικής* [Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών].

Λογοθέτης, Μ. (1989). *Τουριστική πολιτική*. Παπαζήσης

Λουκάκη, Α. και Πλάντζος, Δ. (Επιμ.). (2018) *Τέχνη - Χώρος - Όψεις Ανάπτυξης στην Ελλάδα της Κρίσης*. Αθήνα: ΛΕΙΜΩΝ.

Loukaki, A. (1997). Whose Genius Loci? Contrasting Interpretations of the “Sacred Rock of the Athenian Acropolis.” *Annals of the Association of American Geographers*, 87(2), 306–329. <https://doi.org/10.1111/0004-5608.872055>

Loukaki, A. (Ed.). (2022). *Urban Art and the City Creating, Destroying, and Reclaiming the Sublime*. New York: Routledge.

Λούπα, Χ. (2009). Τοπικές κοινωνίες και μαζικός τουρισμός. <https://doi.org/10.12681/eadd/18832>

Μακρυγιώργου, Σ. (2016). Το πλαίσιο ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού και η σύνδεσή του με τα συνέδρια: Η περίπτωση του αρχαιολογικού χώρου της Δήλου και των μουσείων της Μυκόνου. [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας] <http://hdl.handle.net/10442/hedi/40271>

Μαυραγάνη, Ε. (2011). Η στρατηγική μάρκετινγκ μουσείων ως στοιχείο ανάπτυξης των ελληνικών τουριστικών προορισμών. [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου] <http://hdl.handle.net/10442/hedi/30134>

Miller, W. (1907). Monemvasia During the Frankish Period (1204–1540). *The Journal of Hellenic Studies*, 27, 229–241.

Miller, W. (1907). Monemvasia. *The Journal of Hellenic Studies*, 27, 229–241. doi:10.2307/624442

Μόνος, Π. (2019). Η τουριστική εκπαίδευση στην Ελλάδα και η περίπτωση του επαγγέλματος των Ξεναγών. [Διπλωματική Εργασία. ΕΑΠ]

Μπαντιμαρούδης, Φ. (2020). Πολιτιστική επικοινωνία: Οι πολιτιστικοί οργανισμοί στην αναζήτηση του κοινού τους. Στο Σ. Λεκάκης & Ν. Πάντζου (Επιμ.), *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς: Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα* (σελ. 505-526). Αθήνη.

Μπονάρου, Χ. 2009. Η τουριστική διαχείριση της ιστορικής μνήμης: Αναπαραστάσεις της Ελλάδας στις σύγχρονες τουριστικές καρτ ποστάλ. [Διδακτορική Διατριβή. ΕΚΠΑ]. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/18588>

Μυλωνόπουλος, Δ. Ν. (2016). Τουριστικό δίκαιο (2η έκδ.). Νομική Βιβλιοθήκη

Νάζου, Δ., Νικολακάκης, Μ., & Τζανάκης, Μ. (Επιμ.). (2022). Ταξίδια χωρίς προορισμό: Κριτικές προσεγγίσεις στις τουριστικές σπουδές. Νήσος.

Natalia-Maria, A. (2025). The formation of the physiognomy of the city of Monemvasia -the opinion of residents and visitors. <https://doi.org/10.26341/issn.2241-4010-2025-5a-4-K02111>

Νικολακάκης, Μ. (2015). «Το τουριστικό παράδοξο»: Για την ιστορία του τουρισμού στην Ελλάδα από το 1950 μέχρι σήμερα. Στο Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα (35th ed., pp. 38–51). Μνήμων

Νικολακάκης, Μ., (2013). Τουρισμός και ελληνική κοινωνία την περίοδο 1945-1974. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/33125>

Ντρέγκα, Σ. (2024, 13 Νοεμβρίου). *Η τοπική κοινωνία ως κλειδί για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη*. Money & Tourism

Παπαδόπουλος, Δ. (2020). Πολιτιστική διαχείριση και νέες τεχνολογίες. Στο Σ. Λεκάκης & Ν. Πάντζου (Επιμ.), *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς: Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα* (σελ. 405-446). Ασίνη.

Παπαθεοδώρου, Α., & Χριστοφάκης, Ε. (χ.χ.). Η συμβολή του τουρισμού στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη. Στο Οργάνωση, διοίκηση τουριστικών επιχειρήσεων και προώθηση τουριστικών προορισμών (2η Διδακτική Ενότητα). Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Παπαϊωάννου, Η. (2005). Η φωτογραφία του ελληνικού τοπίου : ιδεολογία και αισθητική.
<https://doi.org/10.12681/eadd/14713>

Πατσή, Κ. (2020). Ανάδειξη, οργάνωση και ενεργοποίηση των τοπικών πόρων στο πλαίσιο του συμμετοχικού και πολιτιστικού τουρισμού: Το παράδειγμα της Θεσσαλίας. [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας] <http://hdl.handle.net/10442/hedi/47861>

Poulios, I. (2014). The Past in the Present: A Living Heritage Approach - Meteora, Greece. Ubiquity Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv3s8tpq>

Πούλιος, Ι., & Τουλούπα, Σ. (2020). Τουρισμός και πολιτιστική διαχείριση. Στο Σ. Λεκάκης & Ν. Πάντζου (Επιμ.), *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς: Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα* (σελ. 447-478). Ασίνη.

Prokopiou, D. & Tselentis, Basil & Mavridoglou, George & Toanoglou, Michail. (2018). Tourism Development of the Cyclades Islands: Economic, Social, and Carrying Capacity Assesment of the Consequences. WIT Transactions on Ecology and the Environment. 217.

Richey-Lowe, D. (2022). *On the archaeological dimensions of Law 3028/2002: A consideration of the effectiveness of the Greek legislative approach to cultural heritage* (Master of Research thesis, Macquarie University). <https://doi.org/10.25949/21514368.v1>

Schoenauer, N. (1982). Monemvasia revisited: A long-forgotten island city still has many lessons to teach. *The Fifth Column*, 2(2), 27–33

Smith, M. K. (2015). *Issues in Cultural Tourism Studies*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315767697>

Smith, M., & Richards, G. (Eds.). (2013). *The Routledge Handbook of Cultural Tourism*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203120958>

Spirou, C. (2011). *Urban Tourism and Urban Change: Cities in a Global Economy*. Routledge.

Talebi, Hamid. (2017). Tourism: principles, practices, philosophies. *Anatolia*. 28. 113-115. 10.1080/13032917.2016.1276698.

Taylor, K., & Lennon, J. (2011). Cultural landscapes: a bridge between culture and nature? *International Journal of Heritage Studies*, 17(6), 537–554. <https://doi.org/10.1080/13527258.2011.618246>

Tereza Raabová, Petr Merta, & Alena Tichá. (2013). «Potential methods for measuring the economic impacts of cultural tourism. In *The Routledge Handbook of Cultural Tourism*2 (1st ed., pp. 100–109).

Timothy, D. (2006). Heritage Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives. *Journal of Heritage Tourism*. <https://doi.org/10.1080/17438730608668462>

Timothy, D. J., & Nyaupane, G. P. (Eds.). (2009). *Cultural heritage and tourism in the developing world: A regional perspective*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203877753>

Τσάρτας, Π. (1996). *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: Εξάντας

Turner, M. (2017). Culture as an Enabler for Sustainable Development: Challenges for the World Heritage Convention in Adopting the UN Sustainable Development Goals. In: Albert,

MT., Bandarin, F., Pereira Roders, A. (eds) *Going Beyond. Heritage Studies*. Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-57165-2_2

Tussyadiah, I. P., & Wang, D. (2016). Tourists' Attitudes toward Proactive Smartphone Systems. *Journal of Travel Research*, 55(4), 493–508.
<https://doi.org/10.1177/0047287514563168>

Tzatzaki, V.-M. (2020). Recent developments in environmental law in Greece: A commentary. *International Journal of Environmental Protection and Policy*, 8(3), 66–69.
<https://doi.org/10.11648/j.ijepp.20200803.13>

Φέστας, Μ. (2019). Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα* / Yannis Aesopos (ed.), *Tourism Landscapes: Remaking Greece*, δεύτερη έκδοση, αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Αθήνα Μάρτιος 2015. *Μνήμων*, 35(35), 414.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.20304>

Φουσέκη, Κ. (2020). Πολιτιστική κληρονομιά και αειφόρος ανάπτυξη. Στο Σ. Λεκάκης & Ν. Πάντζου (Επιμ.), *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς: Μια κριτική επισκόπηση του πεδίου στην Ελλάδα* (σελ. 479-504). Ασίνη.

UNESCO World Heritage Centre. (2014). *Reflection on mixed nominations*. WHC-14/38.COM/9B. <https://whc.unesco.org/archive/2014/whc14-38com-9B-en.pdf>

Vlizon, S., & Kosta, E. (2019). Designing cultural routes in the region of Sparta, Peloponnese: A methodological approach. In D. Vanneste & W. Gruijthuijsen (Eds.), *Proceedings of the 6th UNESCO UNITWIN Conference* (pp. 299–306)

Χατζηδάκης, Α. (2020). Όψεις Τουρισμού. Δεκαοκτώ δοκίμια για την Τουριστική Ανάπτυξη, τον Σχεδιασμό του Χώρου και την Αρχιτεκτονική

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Φύλο:

- Γυναίκα
- Άντρας
- Άλλο
- Δεν επιθυμώ να απαντήσω

2. Ηλικιακή ομάδα:

- 18-25 ετών
- 26-35 ετών
- 36-50 ετών
- 51+ ετών

3. Επίπεδο εκπαίδευσης:

- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- Προπτυχιακό
- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό

4. Έχετε επισκεφθεί την Ελλάδα για τουρισμό;

- Ναι
- Όχι

5. Πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το πολιτιστικό τοπίο (μνημεία, ιστορικά χωριά, παραδοσιακά τοπία) στην επιλογή του τουριστικού σας προορισμού;

(Καθόλου σημαντικό) 1 2 3 4 5 (Εξαιρετικά σημαντικό)

6. Ποια από τα παρακάτω στοιχεία σας ελκύουν περισσότερο σε έναν πολιτιστικό προορισμό;

- Ιστορία και αρχαιολογικά μνημεία
- Φυσικό περιβάλλον και τοπία
- Πολιτισμός και παραδόσεις
- Αυθεντική εμπειρία και φιλοξενία

7. Πιστεύετε ότι ο τουρισμός μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τα πολιτιστικά τοπία (π.χ. φθορά μνημείων, υπερτουρισμός);

- Ναι
- Όχι
- Ίσως

8. Πόσο σημαντική θεωρείτε την προστασία του περιβάλλοντος στους τουριστικούς προορισμούς;

(Καθόλου σημαντική) 1 2 3 4 5 (Εξαιρετικά σημαντική)

9. Πιστεύετε ότι οι τοπικές κοινότητες ωφελούνται οικονομικά και κοινωνικά από τον τουρισμό;

- Ναι
- Όχι
- Δεν γνωρίζω

10. Πόσο σημαντική θεωρείτε τη συμμετοχή των ντόπιων κατοίκων στην ανάπτυξη του τουρισμού;

(Καθόλου σημαντική) 1 2 3 4 5 (Εξαιρετικά σημαντική)

11. Θα επιλέγατε τουριστικό προορισμό που εφαρμόζει βιώσιμες πρακτικές (π.χ. περιορισμός επισκεπτών, ecotourism);

- Ναι
- Όχι
- Δεν γνωρίζω

12. Θα ήσασταν διατεθειμένος/η να πληρώσετε 10% υψηλότερη τιμή για υπηρεσίες βιώσιμου τουρισμού;

- Ναι
- Όχι

13. Προτιμάτε:

- Μαζικό τουρισμό
- Εναλλακτικό/ ήπιο τουρισμό

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα: Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.